

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE
T. 2

NR 3

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Humanistyczny Uniwersytet)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

dr hab. prof. UZ Ryszard ASIENKIEWICZ; prof. dr hab. Wojciech CYNARSKI; prof. dr hab.
n. med. Zbigniew DUTKIEWICZ; dr hab. prof. AWF Barbara FRĄCZEK; dr hab. prof. AWF
Maria GACEK; doc. dr Svitlana INDYKA; prof. dr hab. Tomasz JUREK; dr hab. prof. AWF Ewa
KAŁAMACKA; dr hab. prof. PO Cezary KUŚNIERZ; dr hab. prof. AWF Zbigniew NOWAK;
doc. dr Vasyl PANTIK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr hab. prof. nadzw. Julia PAVLOVA;
dr hab. n. med. prof. nadzw. Jan W. RACZKOWSKI; doc. dr Olga RODA; dr hab. prof. UMCS
Dariusz SŁAPEK; dr hab. Michał SŁONIEWSKI; doc. PaedDr. Jan ŠTUMBAUER, Ph Dr.
Tomáš TLUSTÝ, Ph.D.; prof. dr hab. Anatolii TSOS; CSc.; prof. dr hab. Marek WAIC

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE

TOM 2

NR 3

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA

Częstochowa 2019

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelna Wydawnictwa
Paulina PIASECKA

Redaktor naukowy
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA

Korekta
Dariusz JAWORSKI (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI
Andrzej WĄTROBA

Koordynator zasobów internetowych
Błażej CIEŚLIK

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals)
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2019

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZEŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Edward WILCZKOWSKI, Władimir PASICZNIK	
Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)	11
The Development of physical education in Asia (on the example of China, India, Japan) (Abstract)	11
Powstanie i rozwój wychowania fizycznego w krajach Azji (na przykładzie Chin, Indii, Japonii) (Streszczenie)	12
Tomáš TLUSTÝ	
A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands	23
Nota z okazji 150. rocznicy urodzin Josefa Rösslera-Ořovskiego, założyciela sportu na ziemiach czeskich (Streszczenie)	23
Eligiusz MAŁOLEPSZY, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA	
Sport in the county of Kremenets in the light of “ <i>Życie Krzemienieckie</i> ” magazine (1932–1939)	39
Sport w powiecie krzemienieckim w świetle czasopisma „ <i>Życie Krzemienieckie</i> ” (1932–1939) (Streszczenie)	39
Pavlına MÍČOVÁ	
Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)	59
Obraz sportu i wychowania fizycznego w czechosłowackich filmach dokumentalnych (1945–1959) (Streszczenie)	59
Julian JAROSZEWSKI, Agnieszka POŁANIECKA	
Sukcesy sportowe zapaśników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990	71
Athletic success of the wrestlers of Łódzkie voivodeship in years 1945–1990 (Abstract)	71

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Liudmyła PETRUK, Igor GRYGUS

- The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students 97
Wpływ ćwiczeń fizycznych na rozwój fizyczny i fizyczne przygotowanie studentek pierwszego roku studiów (Streszczenie) 97

Mirosław ZALECH, Lech JACZYNOWSKI

- Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne 107
Daily Time Budget of Students Majoring in Physical Education (Abstract) 107

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Klaudia WOJCIECHOWSKA, Piotr GOŁĘBIEWSKI,

Anna WOROPAJ-HORDZIEJEWICZ, Jerzy NIEDZIELSKI

- Kręcz szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie 127
The torticollis in children-etiology, symptoms and treatment (Abstract) 127

Anna ANYŻEWSKA, Roman ŁAKOMY, Jerzy BERTRANDT

- Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów 143
Comparison of energy expenditure of selected amateur athletes trainings (Abstract) ... 143

Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ, Aleksander URNIAŻ

- Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym 157
Physical health in the functioning of girls and boys at school with type 1 diabetes mellitus screened against their peers (Abstract) 157

RECENZJE

Tomasz JUREK

- [rec.] Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik, Eligiusz Małolepszy, Anastazja Wilczkowska, *Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej w wybranych krajach*, Piotrków Trybunalski 2019, ss. 292 175

WSTĘP

W 2019 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się drugi rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W trzecim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i Europie.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- powstanie i rozwój wychowania fizycznego w krajach Azji (na przykładzie Chin, Indii, Japonii),
- nota z okazji 150. rocznicy urodzin Josefa Rösslera-Ořovskiego, założyciela sportu na ziemiach czeskich,
- sport w powiecie krzemienieckim w świetle czasopisma „Życie Krzemienieckie” (1932–1939),
- obraz sportu i wychowania fizycznego w czechosłowackich filmach dokumentalnych (1945–1959),
- sukcesy sportowe zapaśników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990.

W części II zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu* przedstawiono zagadnienia:

- wpływ ćwiczeń fizycznych na rozwój fizyczny i fizyczne przygotowanie studentek pierwszego roku studiów,
- dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne.

Część III czasopisma dotyczy problematyki *uwarunkowań zdrowia, postaw prozdrowotnych, jakości życia*. W tej części ukazano następujące prace:

- kręcz szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie,
- wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów,
- funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym.

W ramach *Recenzji* prof. dr hab. Tomasz Jurek przybliżył monografię autorstwa Edwarda Wilczkowskiego, Władimira Pasicznika, Eligiusza Małolepszego

i Anastazji Wilczkowskiej pt. *Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej w wybranych krajach*.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Эдуард ВИЛЬЧКОВСКИЙ*

<https://orcid.org/0000-0002-4813-4839>

Владимир ПАСЕЧНИК*

<https://orcid.org/0000-0003-0001-4480>

Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)

Jak cytować [how to cite]: Вильчковский Э., Пасечник В., *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 11–22.

The Development of physical education in Asia (on the example of China, India, Japan)

Abstract

At each historical stage, physical culture as an integral part of the overall culture of society, undergoes, depending on the possibilities that are created for its development by a particular formation. At the same time, humanity inherits its cultural values, which were created at the early historical stages of the development of society: scientific knowledge of the laws of physical improvement of man; forms, means and methods of physical education; material and technical base for physical education classes etc.

* prof. zw. dr hab. Edward Wilczkowski, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk Pedagogicznych; e-mail: e.wilczkowski@unipt.pl

* dr hab. prof. UJK Władimir Pasicznik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk Pedagogicznych; e-mail: w.pasicznik@unipt.pl

This article is devoted to the emergence and development of physical education on China, Japan and India. The authors focused their attention on the main directions and forms of physical education and the role in its development of national traditions in these ancient societies. Unlike the purpose and means used in the West, the physical education of the eastern countries had its own concept to improve the psychophysical state of a person and to harmonize it with the surrounding nature.

It was in the East, in India, China, Japan, that original methods for improving the psychophysical regulation of the body (hatha yoga, wushu, tai chi, qigong, shao-lin, etc.) arose, which were used in various forms: relaxation, concertation, meditation and etc. The orientation of physical education in these ancient societies ensured the application of the means of physical culture in the future – adult life.

Keywords: China, Japan, India, physical education, physical exercises.

Powstanie i rozwój wychowania fizycznego w krajach Azji (na przykładzie Chin, Indii, Japonii)

Streszczenie

Na każdym etapie dziejowym system wychowania fizycznego ulega zmianom w zależności od warunków, które są tworzone przez daną społeczność. Jednocześnie ludzkość otrzymuje jako spadek te wartości kulturowe, które powstały na wcześniejszych etapach dziejowych rozwoju społeczeństwa (wiedza naukowa o prawidłowościach rozwoju fizycznego człowieka; aprobacja praktyki przez formy, środki i metody wychowania fizycznego; materialno-techniczna baza dla uprawiania kultury fizycznej i rekreacji sportowej).

Artykuł jest poświęcony powstawaniu i rozwojowi wychowania fizycznego w Chinach, Japonii i Indiach. Autorzy koncentrują się na głównych kierunkach i formach wychowania fizycznego oraz jego roli w rozwoju tradycji narodowych owych starożytnych społeczeństw. W odróżnieniu od celu i środków, które wykorzystywano na Zachodzie, w wychowaniu fizycznym krajom Wschodu przyświecał inny cel – doskonalenie psychofizycznego zdrowia człowieka oraz jego harmonia z naturą.

Właśnie na Wschodzie, w Indiach, Chinach, Japonii, powstały oryginalne metodyki psychofizycznej regulacji funkcjonowania organizmu (hatha-joga, wuszu, tajezi, cigun i itd.), które były wykorzystywane w różnych formach: relaksacja, koncentracja, medytacja itd. Tak funkcjonujące wychowanie fizyczne zapewniało praktyczne wykorzystanie środków w codziennym i przyszłym życiu dorosłym.

Słowa kluczowe: Chiny, Japonia, Indie, wychowanie fizyczne, ćwiczenia fizyczne.

Аннотация

На каждом историческом этапе физическая культура, как составная часть общей культуры общества, претерпевает изменения в зависимости от возможностей, которые создаются для ее развития определенной общественной формацией. Одновременно человечество получает в наследие ее культурные ценности, которые были созданы на ранних исторических этапах развития общества: научные знания о закономерностях физического совершенствования человека; формы, средства и методы физического воспитания; материально-техническая база для занятий физической культуры и др.

Данная статья посвящена возникновению и развитию физического воспитания в Китае, Японии и Индии. Авторы сосредоточили свое внимание на главных направлениях и формах

становления физического воспитания и роли в его развитии национальных традиций в этих древних обществах. В отличие от цели и средств, которые использовались на Западе, в физическом воспитании восточных стран была своя концепция: улучшить психофизическое состояние человека и гармонизировать его с окружающей природой.

Именно на Востоке, в Индии, Китае, Японии возникли оригинальные методики совершенствования психофизической регуляции организма (хатка-йога, ушу, тай-чи, цигун, шао-линь и др.), которые использовались в разных формах: релаксация, концентрация, медитация и др. Направленность физического воспитания в этих древних обществах обеспечивала прикладное использование средств физической культуры в будущей – взрослой жизни.

Ключевые слова: Китай, Япония, Индия, физическое воспитание, физические упражнения.

На каждом историческом этапе система физического воспитания претерпевает изменения в зависимости от возможностей, которые создаются для ее развития общественной формацией. Одновременно человечество получает в наследие ее культурные ценности, которые были созданы на ранних этапах развития общества: научные знания о закономерностях физического совершенствования человека; апробации практики формами, средствами и методами физического воспитания; материально-технической базы для занятий физической культуры и спортом.

Научно-методическую основу системы физического воспитания школьников составляют общественные и природоведческие науки, а также государственные программы с физической культуры для учебных заведений всех типов. Следует отметить, что на разных континентах мира средства физического воспитания имеют свою специфику, которая связана с национальными традициями, культурой, природно-географическими условиями, религией, развитием промышленности, экономическим положением страны и др.

Для западной цивилизации (од начала XIX века) в следствие характерного для ней материалистического мировоззрения и прагматической направленности в контексте разных способов формирования и укрепления здоровья главной целью стало непосредственное достижение лучшего результата в развитии у молодёжи (особенно у юношей) физических качеств: силы, выносливости, быстроты, гибкости. Такая направленность физического воспитания обеспечивала прикладное использование средств физической культуры в будущей взрослой жизни. Во время занятий физическими упражнениями, подвижными играми, а позднее – занятием спортом реализовалась всесторонняя двигательная подготовленность молодого поколения к высокопродуктивному труду и военному делу.

Целью исследования является изучение основных тенденций в процессе становления и развития систем физического воспитания в Китае, Индии и Японии.

Для реализации цели данного исследования использовался комплекс научных историко-педагогических методов: анализ и синтез литературы, где освещались проблемы физического воспитания детей и молодежи; нормативно-правовых актов; материалов научно-практических конференций; эмпирических и статистических данных.

В процессе научных исследований нами изучались следующие источники: историческая, педагогическая литература (монографии, статьи, рефераты конференций) по проблемам физического воспитания подрастающих поколений авторов разных стран (J. Bielski, Н. Боярчук, Вань Сюе, Мань, С. Еркович, Н. Кудзю, Л. Кун, Лан Давей, А. Нестеров, Чжан Пяньжюу и др.). Ими было установлено, что на каждом историческом этапе физическое воспитание детей и молодежи имеет свои специфические особенности в зависимости от существующих условий, которые созданы в этот период. Одновременно общество получает в наследство культурные ценности, которые были созданы на предыдущих этапах его развития.

В отличие до цели и средств, которые использовались на Западе, в физическом воспитании восточных стран была своя специфичная цель – улучшить психофизическое состояние организма человека, гармонизировать его с природой. Такая направленность физического воспитания определяла качественно новые, отличные от западных стран средства и методы выполнения физических упражнений, которые не обеспечивали непосредственного достижения результатов, а эффективно способствовали формированию гармонии организма через создание определенного психофизического состояния человека. Именно на Востоке, в древней Индии, Китае, Японии возникли оригинальные методики психофизической регуляции функционирования организма (хатка-йога, ушу, тай-чи-чуан, цигун, шао-линь и др.), которые использовались в разных формах: концентрация, релаксация, медитация и др.¹

История создания национальной физической культуры в Китае насчитывает более 4000 лет. Ученные-востоковеды, которые изучали это общественное явление, ссылаются на книгу „Кунфу” изданной приблизительно 2698 году до н.э. В этой книге были описаны популярные на то время среди населения страны средства физической культуры: массаж, упражнения лечебной гимнастики, ритуальные танцы, которые использовались для лечения и реабилитации в разных заболеваниях, направленные на развитие гибкости и быстроты. Следует отметить, что китайцы подходили к человеку как к личности живущей в гармонии с окружающей природой. Поэтому средства физической культуры, на их взгляд, должны влиять на все системы организма².

¹ E. Bulicz, I. Muravov, *Zdrowie czelowieka: biologiczne osnowy zyzniediatełności i dwigatelnoej aktywności w ee stymulacji*, Kiev 2003; L. Kun, *Wseobszczaja istoria fizycznej kultury*, Moskva 1982.

² W.M. Labskir, A.I. Liubiev, A.B. Juszko, *Fizyczna kultura i sport w cywilizacjach i epokach*, Charkow 2005.

Философия здоровья, которая имела свое развитие со времени выхода книги „Кунфу”, была практически реализована в системе „цигун”. Формы ее связаны с работой над движением „ци” от сердца к мозгу. Для движения „ци” существуют 12 главных и 10 второстепенных меридиан. Вдоль каждой меридианы расположены определенные точки. Воздействуя на них, можно управлять движением энергии по телу человека. Цигун, как лечебная и профилактическая система, признана эффективным средством китайской медицины во всем мире. Она также имеет различные направления: акупунктура, медитация, комплексы специальных упражнений и др.

Значительную популярность в Китае в данном историческом периоде имела система упражнений под названием „ушу” – школа воина. Выполняются эти упражнения в форме танцевальных движений. Каждое положение тела в ушу требует единства движения, дыхания и сознания. Комплексы упражнений ушу исполняются индивидуально, в парах, группах, а также с оружием (меч, боевой шест). До наших времен дошли два стиля ушу: жесткий (чаньцюань) и мягкий (тайцзинцюань).

Вторая группа стилей ушу основывается на имитации движений птиц, животных, людей: движения аиста, обезьяны, тигра, пьяного человека. В наше время ушу широко используется в системе физического воспитания школьников, как форма профессионально-прикладной гимнастики, в лечебной гимнастики, в процессе реабилитации больных, в хоретерапии и др.

Ушу и цигун были в Китае экзотеричными (недоступными для непосвящённых) системами психофизической тренировки. От них со временем отделились разные виды борьбы: карате, тхэквондо, кунфу и др.³

Искусство тайчи-чи-чуан переживало свой рассвет в центральном Китае у населения живущего вдоль течения Желтой реки и постепенно распространялось далее – к Пекину, Нанкину, Шанхаю, и к южным провинциям. Характерной чертой китайского населения есть стремление к совершенству и долговечности, поэтому тай-чи-чуан стало эффективным инструментом осуществления этих целей⁴.

Как отмечает Е. Ковалевска, китайские формы рукопашного боя делаются в целом на два направления: стили твердые, внешнее, в которых соперника можно победить в основном при помощи силы и физического превосходства (главной тактикой есть атака), и вторые – мягкие, внутренние, в которых основную роль играет внутренняя психофизическая энергия, а побеждается при помощи нейтрализации движений соперника, уклонов. В обоих направлениях существуют формы движений часто наследующие движение животных. Именно на имитации движений животных од давних времен в Китае строились физические упражнения, как „игры пяти зверей”, которые использовались китайцами еще до нашей эры. Возникновение

³ Там же, с. 179.

⁴ Е. Kowalewska, *Tajczi bez tajemnic*, Wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2007, s. 9.

школ рукопашного боя связано прежде всего с монастырями, но остались в них запечатлены следы древних культов природы и шаманских практик, в том числе и отождествленные с животными, движения которых старательно имитировались⁵.

Воспитание молодёжи в Китае развивалось в соответствии с специфической общественно-политической жизни и культуры страны. Школы возникли очень рано, система школьного образования существовала уже в третьем и втором тысячелетиях д. н. эры. Наибольшее их развитие относится к VI–IV векам д. н. эры, то есть в период возникновения централизованной монархии. В этот период наступил существенный подъём культурного развития в Китае. Образование получали только дети аристократии, которые должны были в мирные времена заниматься управлением страны, а в периоды войн занимать ответственные посты военачальников разного ранга. Значительно ценилось среди молодёжи умение стрельбы с лука, поэтому периодически проводились соревнования в разных регионах. В соответствии с китайской традицией умение стрелять с лука было одним из элементов формирования характера китайской молодёжи. Слабые результаты участников соревнований по стрельбе с лука считались за унижение не только для самых участников, но и для их родных и общины.

Вместе с тем среди сословия чиновников, которые занимали сильные позиции в определении политики просвещения и в управлении государством, достижения в области физической культуры не пользовались такой популярностью, как в среде аристократов.

Также высоким авторитетом пользовались победители в соревнованиях колесниц со стрельбой з лука. Также пользовалась популярностью среди молодёжи борьба, с которой тоже проводились соревнования. Кроме борьбы проводились соревнования в кулачном бою, в поднятии тяжестей, в перетягивание каната, в упражнениях по балансированию на ходулях. Одной из наиболее древних соревновательных дисциплин считался китайский футбол – чжу кэ, который в начале относился к элементам военной подготовки, а позднее стал популярной игрой среди разных слоев китайского общества. Как правило, эта игра проходила на площадке, на которой находилось шесть углублений размещенных на регулярном расстоянии друг от друга. В игре брали участие две команды состоящих из защитников и нападающих. Разрешалось касаться мяча головой, спиной, но запрещалось прикасаться к мячу открытой ладонью.

Особой популярностью среди аристократии пользовалось конное поло, в котором принимали также участие женщины, однако им длительный период разрешали играть в поло верхом на мулах. Соревнования с конного поло обязательно открывались выступлениями акробатов и танцовщиц⁶.

⁵ Там же, с. 9.

⁶ L. Kun, *Wseobszczaja istoria fizycznej kultury*, с. 48.

В древнем Китае сложилась своеобразная система идеалов в физическом воспитании, которые нашли свое выражение в элементах мировоззрения сань мей, где особый упор делался на формирование воли и характера, а также уважительного отношения к сопернику. Так, например, во время кулачных боев высоко ценилось не только нанесение ударов сопернику, а главное ловкое отклонение от них.

Важным событием в развитие физической культуры в древнем Китае было введение (начиная от III века до н.э.) ряда изменений в подготовке будущих воинов и военачальников в военных школах: обязательное обучение верховой езде, новые, более эффективные приемы рукопашного боя, умения владения арканом.

Древняя индийская культура была культурой городской (2500–1500 лет до н. э.), частично уничтоженная наездами племенами арийцев занявших значительные территории между Гангом и Индом и которые постепенно ассимилировались с местным населением. Главную роль в развитии культуры Индии играли жрецы – брамины. Основным историческим источником позволяющим изучать историю древней Индии являются тексты святой книги – Веды написанной 1500 лет до н. э. В основе ее положены религиозные тексты относящиеся к экзистенциальным проблемам человечества. Веды сыграли значительную роль в формированию мировоззрения жителей древней Индии, а также в развитии общественных отношений.

Каждый житель Индии от рождения принадлежал к определенной касте, что определяло общественную позицию человека. Главной была каста брахманов, которые полностью сосредоточили в своих руках всю административную власть. Важную военную функцию приняла на себя каста воинов-кшатриев. Членов этой касты уже с детства обучали по специальной программе развивая у них силу, ловкость, выдержку⁷. Как отмечает Л. Кун состязания в силе и ловкости, помимо военной подготовки, имели также огромное идеологическую роль во время проведения праздничных и религиозных мероприятий в древнеиндийских городах. Атлетические соревнования, состязания по самообороне, соревнования в езде на колесницах, которые проводились по случаю вступления на трон нового властелина, а также по случаю религиозных праздников играли важную роль в объединении всей общины⁸. Характерным элементом народных праздников были также соревнования в беге, прыжки в высоту, скачки на лошадях и на слонах, танцы связанные с культом плодородия. В танцах все элементы играли важную роль: направление движения, постановка рук, отдельных частей тела по отношению друг к другу.

Воспитание молодёжи также имело кастовый характер. В целом воспитательная система в древней Индии была направлена на ориентацию воспи-

⁷ N.E. Pangelowa, *Istoria fizycznej kultury*, Kijev 2010, с. 16.

⁸ L. Kun, *Wseobsczaja istoria fizycznej kultury*, с. 48.

танников на подготовку к будущей загробной жизни, что естественно отрицательно отражалось на физическом развитии молодой генерации.

Большинство жителей Индии были крестьянами и относились к касте шудров. В сельских общинах пользовались популярностью такие формы физической активности как бег, прыжки в высоту, танцы. В быту были популярными подвижные игры с использованием ракеток, фигур. Большое внимание в древней Индии уделялось гигиене и чистоте, что было важным элементом религиозного воспитания⁹.

Одним из важнейших элементов психофизического развития в Индии была йога – уникальная система укрепления здоровья. Система йоги опирается на воззрения, что человеческий организм являет собой уменьшенную копию вселенной, равновесие которой обеспечивает прана – правильное дыхание, жизненная сила и энергия. Тело человека является храмом души. Нормы гигиены и укрепления здоровья установленные йогой имели обязательную силу для всех членов господствующих каст.

В соответствии с концепциями учителей йоги упражнения должны быть выполняться в сосредоточении и старательно, что открывает путь к достижению высшего уровня сознания, который отвечает состоянию йоги. Традиционно йога делится на четыре основных вида: йога поисков интеллектуальных преграждающая границы обычного состояния мышления, в данном случае предполагается осознание единства индивида с безличным аспектом Абсолютной Истины – Брахманом (джняна-йога); йога любви к Богу (бхати-йога); йога богоугодных поступков, выполнение предписанных обязанностей без эгоистических мотивов (карма-йога); йога внутренней концентрации, предполагающая контроль мыслительной деятельности посредством медитации (раджа-йога). Кроме этих четырёх видов и их разных модификаций существуют другие виды классической йоги – мантра-йога, агни-йога, хатка-йога. Особенное значение в контексте физического воспитания имела хатка-йога, состоящая из набора психофизических техник, практики работы с телом и сознанием. Одними из главных хатки-йоги являются асаны и пранаяма. Время формирования этого направления йоги относится к X-XI векам н.э.

Асаны – это исходные статико-динамичные позиции (растягивающее, силовые, перевернутые, комбинированные) в гимнастике йоги. Пранаяма – дыхательные упражнения. Слово прана означает жизненную, космическую энергию, энергию универсальную. В соответствии с учением йогов, все что движется в космосе является проявлением праны. Люди живут в океане праны. Жизнь притягивает прану, накапливает ее и преобразует, таким образом воздействуя на внешнее и внутренние формы жизни¹⁰. Из праны со-

⁹ W.M. Labskir, A.I. Liubiev, A.B. Juszko, *Fizyczna kultura i sport w cywilizacjach i epokach*, 179 с.

¹⁰ A. van Lysebeth, *Pranajma: dynamika oddechu*, Wyd. Studio Austropsychologii, Białystok 2002, s. 266.

стоит астральное тело человека. Часть праны расходуется во время жизненных духовных процессов и превращается в свою противоположность – апану. Апана является негативной формой позитивной праны, которой не хватает динамичной энергии¹¹.

Как отмечает А. ван Лисебет, несмотря на то, что корни хатки-йоги находятся в индуизме, в Индии ее практиковали приверженцы также других религий – сикхизма, ислама, иногда под другим названием. Хатка-йога, как и другие формы йоги, включает в себя много других вариантов, которые формируют ее физический и духовный аспект. Гуру, учителя йоги, как правило удалялись глубоко в джунгли или в горы, в места часто не доступные для обычных смертных. Принимали только избранных учеников подвергая их тяжелым испытаниям, часто с угрозой для их жизни. Относилось это в основном, к тем адептом йоги, которые стремились в совершенству и хотели быть в будущем учителями йоги. В целом, хатка-йога в те времена была очень популярна среди всех слоев населения Индии¹².

В начале возникновения Японии, как независимого государства, находилась она под сильным политическим и культурным влиянием Китая и это в значительной степени относилось к физической культуре (буддизм начал свое распространение на японских островах приблизительно в 522 году, как элемент китайской культуры). Императоры Японии, как и в Китае, управляли страной при помощи вассалов. Под конец XII века власть императора стала более формальной, а Японией фактически начинают править сёгуны – военные диктаторы выдвигаемые самурайскими кланами.

Функцию защиты государства приняли на себя японские рыцари – самураи, которые в X–XI веке получили определенные привилегии и права. Они не должны были работать, их главной обязанностью была защита страны и императора. Титул самурая унаследовали их дети и почти на протяжении 700 лет самураи были фактическими представителями власти во всех регионах Японии.

Кодекс самурая (бусидо) определял традиционные морально-этические нормы, а также четкие требования относительно его психофизической подготовки: фехтование одним или двумя мечами (кендо), карате, стрельба с лука, использование копья, умения психологического воздействия на противника (своеобразный гипноз). В тексте самурайской присяги отмечалось, что секреты их подготовки разрешалось передавать только членом своей общины. Исполнение военных обязанностей требовало от самураев отменной физической подготовленности. Отметим, что только доспехи самурая (имевшее квадратную форму, что позволяло успешно и мобильно воевать

¹¹ D. Harald Alke, *Stopnie prany*, Studio Astrologiczne, Białystok 2004, s. 148.

¹² A. van Lysebeth, *Joga: energia, równowaga, siła*, Wyd. Studio Astropsychologii, Białystok 2003, s. 233.

на коне стреляя с лука) весили почти 30 кг.¹³ Самураи были единственными воинами в Японии, которые имели право воевать на коне. Обязательным элементом вооружения самурая был мечи – катана (тяжелый) и вакидзаси (короткий и более легкий), хотя еще на протяжении практически всего XIII века главным оружием был лук. Щитами самурае не пользовались. Позднее (XV–XVI века) важную роль в бою для самурая играло копьё – яри, которое использовали и во время конной езды, и обороны замка, а также во время пешего рукопашного боя. Огнестрельное оружие у самураев появилось только в XVI веке¹⁴.

В XIV веке, в связи с крестьянскими восстаниями против феодалов бушевавших в разных регионах Японии, которые жестоко подавлялись, жители сел вынуждены были прятаться в лесах и горах, где объединялась в боевые отряды. В связи с необходимостью борьбы за свою жизнь и жизнь своих родных создавались так называемые „школы в кустах”, в которых сельская молодежь обучалась приёмами рукопашного боя – карате. Техника этого вида борьбы включала также элементы кун-фу и была направлена на защиту людей от нападения вооружённых самураев. В карате использовались разные виды ударов руками и ногами, приёмы по обезоруживанию противника. В конце XVI века эти школы в следствие их преследований властями прекратили свое существование.

Среди населения Японии огромную популярностью пользовалась борьба сумо, в которой победитель старался вытолкнуть соперника с круга огранивающего место схватки либо старался прижать его к земле. История возникновения сумо связана прежде всего с религиозными ритуалами, со временем стало популярным зрелищем часто проходящим во дворце императора. Сумо стало элементом дворцового этикета. Также во время религиозных праздников и традиционных событий проводилась заимствованная от китайцев игра в поло с мячом, фехтование на бамбуковых палках, перетягивание каната. Широкое распространение получила игра с большим мячом – кемари, возникшая в Китае. Игроки кемари перебрасывали мяч друг другу через дерево черешни. В связи с тем, что значительная часть населения проживала близко океана в 1603 году приказом императора в школа введено обязательное обучение детей плаванию¹⁵.

Выводы

1. Становление и развитие систем физического воспитания в странах древней и средневековой Азии было обусловлено уровнем развития государ-

¹³ S. Turnbull, *Mongolskie inwazje na Japonię – 1274 i 1281*, Wyd. AmerCom SA, Poznań 2011, s. 95.

¹⁴ S. Turnbull, *Król w rękach samurajów, Okinawa, 1609 rok*, Wyd. Astra, Kraków 2011, s. 64.

¹⁵ L. Kun, *Wseobszczaja istoria fizycznej kultury*, s. 129.

ственности в них, а также уровнем централизации власти. Приоритетным элементом физического воспитания молодежи стало обучение к военной службе.

2. Физическое воспитание в Азии в эти исторические периоды выполняло также важную воспитательную функцию в контексте религиозных и государственных праздников, обрядов, церемоний коронации и др.
3. Характерной чертой физического воспитания того времени была его элитарность, в основном участие в разнообразных государственных и религиозных мероприятиях, в которых важную роль играли национальные спортивные соревнования и демонстрация физических упражнений была обусловлена принадлежностью молодежи к господствующим слоям населения, прежде всего к военной аристократии.

Bibliografia

- Alke D.H., *Stopnie prany*, Studio Astrologiczne, Białystok 2004.
- Bulicz E., Muravov I., *Zdrowie czelowieka: biologiczne osnovy zyzniedietelnosti i dwigatelnoj aktiwnosti w ee stimulacyni*, Kiev 2003.
- Davej Lan, Szaulin Czen, Czingan Ma, Bulaszew A.J., *Pryrodnye rekreacyonyje resursy Kitaja – važnaja sostawliajuszczaja dla rozwitaja sportiwno-ozdorovitelnogo turizma*, „Słobożanskij Naukowo-Sportywny Wisnyk” 2007, nr 12, s. 364–368.
- Kowalewska E., *Tajczy bez tajemnic*, Wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2007.
- Kun L., *Wseobszczaja istoria fizycznej kultury*, Moskva 1982.
- Labskir W.M., Liubiev A.I., Juszko A.B., *Fizyczna kultura i sport w cywilizacjach i epokach*, Charkow 2005.
- Lysebeth A. van, *Joga: energia, równowaga, siła*, Wyd. Studio Astropsychologii, Białystok 2003.
- Lysebeth A. van, *Pranajma: dynamika oddechu*, Wyd. Studio Astropsychologii, Białystok 2002.
- Pangelowa N.E., *Istoria fizycznej kultury*, Kiev 2010.
- Turnbull S., *Król w rękach samurajów. Okinawa, 1609 rok*, Wyd. Astra, Kraków 2011.
- Turnbull S., *Mongolskie inwazje na Japonię – 1274 i 1281*, Wyd. AmerCom SA, Poznań 2011.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*.

Tomáš TLUSTÝ*

<https://orcid.org/0000-0001-6571-9161>

A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands

Jak cytować [how to cite]: Tlustý T., *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 23–37.

Nota z okazji 150. rocznicy urodzin Josefa Rösslera-Ořovskiego, założyciela sportu na ziemiach czeskich

Streszczenie

W artykule przedstawiono sylwetkę Josefa Rösslera-Ořovskiego, założyciela sportu na ziemiach czeskich, który od lat 80. XIX wieku do końca lat 20. ubiegłego wieku miał ogromny wpływ na kształtowanie i rozwój sportu na ziemiach czeskich i w Czechosłowacji. J. Rössler-Ořovský był sportowcem ciałem i duszą. Poza własną karierą sportową, był znany ze swojej działalności założycielskiej, powołał do życia wiele klubów i stowarzyszeń sportowych z siedzibą w Czechach oraz zarejestrował je w międzynarodowych federacjach sportowych. Odegrał także znaczącą rolę w Czeskim Komitecie Olimpijskim. Josef Rössler-Ořovský, który w 2019 roku obchodziłby swoje 150. urodziny, był bez wątpienia jedną z największych osobistości czeskiego sportu.

Słowa kluczowe: Josef Rössler-Ořovský; klub sportowy; stowarzyszenie sportowe; działalność założycielska.

* PhDr., University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Sports Studies; e-mail: tomtlusty@pf.jcu.cz

Abstract

This paper looks at Josef Rössler-Ořovský, the founding father of sport in the Czech lands, who was instrumental in the development of sports in the Czech lands and in Czechoslovakia from the 1880s until the end of the 1920s. J. Rössler-Ořovský was a sportsman in his body and soul. In addition to his own sporting career, he was known for his efforts to get a large number of sports clubs and associations established in the Czech lands and have them registered in international sports federations. He also played a significant role in the Czech Olympic Committee. Josef Rössler-Ořovský, who would have celebrated his 150th birthday in 2019, is indisputably one of the greatest names in Czech sport.

Keywords: Josef Rössler-Ořovský; sports club; sports association; establisher.

Introduction

Josef Rössler was the first of six children born into a Prague burgher's family on 29th June 1869¹. The family had a high standard of living. His father owned a house in Jindřišská Street and earned his living as the owner of a prospering company called Wenzel's Babka Nachfolger².

Josef Rössler was born into a period of groundbreaking political events. In 1866, Austria lost the war against Prussia, losing its position of power in the German area of Central Europe. A year later, the Czech ambition to build a federation completely faded after the Austro-Hungarian compromise³.

J. Rössler attended the elementary school in Panská Street in Prague. In his first ever physical exercise lessons, a teacher named Descatello was to make a huge impression on the young J. Rössler. In 1879 J. Rössler began to study at a type of grammar school known as Real-gymnasium. However, he was not very keen on the tough grammar school curriculum. His interest was in sport and this took off during his secondary school years⁴.

Josef Rössler-Ořovský – active sportsman and establisher

While studying at grammar school, J. Rössler joined the Sokol gymnastics organization, where he was trained by Jan Malypetr, one of the founding fathers and promoters of Czech physical education (who had also taught Miroslav Tyrš, founder of Czech organized physical education). He was introduced to fencing

¹ Archives of the History of physical education and sports of the National Museum in Prague, fund J. Rössler-Ořovský, sign. 16-d.

² Prague City Archives, Adresář živností král. města Prahy 1884, p. 384.

³ J. Křen, *Dvě století střední Evropy*, Prague 2005, pp. 208–216.

⁴ Archives of the History of physical education and sports of the National Museum in Prague, fund J. Rössler-Ořovský, sign. 15-b-1.

and achieved a high standard in swimming⁵. As early as 1881, at the age of twelve, J. Rössler and his classmates set up their own “Skating Club”⁶. In the winter season, he regularly participated in speed skating races. He spent summers in Brandýs-nad-Orlicí with his family, where he learned not only to fish. He and his brother Karel also spent time building an unsophisticated vessel similar to a canoe from three planks of wood. They used the vessel to go canoeing down Czech rivers, steering it with double-bladed paddles⁷.

The Rössler brothers’ enthusiasm for sports was initially welcomed by their father. He provided them with the means to purchase expensive sports equipment from abroad. Their skates came from Germany, the Netherlands or Norway. In fact, ordering skates from Scandinavia actually resulted in the first skis arriving in the Czech lands in 1887. The company supplying the brothers’ skates offered them the chance to buy skis, which young Josef Rössler accepted⁸. He became the first ever Czech to ski in the Czech lands, surprisingly not in the mountains but in a yard in Prague⁹. Having imported skis to the Czech lands, J. Rössler set up a Ski Club affiliated with the Skating Club in Prague in 1887. This later became a club in its own right – the Czech Ski Club¹⁰. Despite its statutes not being officially recognized until 1896, it became the very first ski club in Europe outside of Scandinavia¹¹.

J. Rössler’s academic achievement was not particularly outstanding, perhaps being neglected due to his involvement in the family business, and his father began to have regrets¹². He soon lost patience and transferred his son from the Realgymnasium to the Academy of Commerce. Ironically, though, the easier curriculum enabled young J. Rössler to spend more time on sport. But he had to train in secret due to disfavor in his family and at school, where the vast majority of teachers considered sport a distraction to students. He even shifted his rowing practice to five o’clock in the morning.

Just before his final exams, J. Rössler began to use a pseudonym. He wanted to prevent his name appearing so often in the press because of his teachers and father, who had led him off the ice in 1888 just as the speed skating races were about to start. J. Rössler translated his surname from German to Czech and used the pseudonym Ořovský after as his name until his death¹³.

⁵ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 8.

⁶ However, its statutes, which the enthusiastic youngsters developed, were never officially recognized. V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, p. 90.

⁷ “Národní listy” 1929, no. 172, p. 15.

⁸ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 8.

⁹ V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, p. 95.

¹⁰ O. Kulhánek, *Zlatá kniha lyžování (Z dějin československého a světového lyžařství)*, Prague 1989, p. 8.

¹¹ J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Výbrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 142.

¹² M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, p. 99.

¹³ V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, pp. 88–89.

Josef Rössler-Ořovský also became interested in track and field at that time. In 1887, he won his first ever 400 meters race, later becoming a successful cross-country runner. He won his next victory when he came in first in Letná – Královskáobora cross-country run. He was also a feared speed skating opponent. His biggest speed skating achievements came between 1890 and 1893, when he became Prague Champion, Czech Champion, and Lake Wörth Champion. He also took part in the European Championships in Vienna, where he twice came fourth. He did not completely lose interest in skating in the following years but became more involved as a skating starter, timekeeper or referee.

Josef Rössler-Ořovský gradually began to spend literally all of his free time either as a sportsman or as a sports organizer. In 1888, he became a member of the Blesk Praha Rowing Club. He rowed for them in senior single scull-races. A year later he initiated the establishment of an ice hockey club. However, his life changed dramatically in 1890 when he joined the army. This civil obligation led him to Trieste, where he became acquainted with yachting.

He participated in rowing races in 1890 and 1891 in Trieste (the first place in senior single scull – 1890), Piran, Klagenfurt, Venice (the Crown Prince award in coxed pair, 1st and 2nd price in single scull – 1890), Vienna (first place in junior single scull – 1890) and other venues, winning prizes everywhere¹⁴. While Trieste offered a favorable environment for summer sports, it had its drawbacks for skating, so J. Rössler-Ořovský found refuge in the Karst Plateau, situated in today's Slovenia. He and several other enthusiasts founded the “Karst Skating Club” there in 1890, which soon held its first public races, probably another of J. Rössler-Ořovský's initiatives¹⁵. It probably took place at Bled lake on the 6th day of January 1891 and J.R. Ořovský won the 2 km race. One month later he won another 2 km race at Wörther lake, as has already been mentioned.

After returning from Trieste, where he worked as a billing clerk and a correspondent (especially in foreign countries) of the K.E. Hoffmann-Stettner company, in 1891 and after spending some time in Prague, his father sent him to Frankfurt am Main to work for Mattenheimer und Simon. He was unable to forget his beloved sport there either. A year later, he was sent on work experience to Paris, where he began to devote his time to football. In addition to that, he became acquainted with sports that were completely unknown in the Czech lands, including ice polo, tennis on ice or bandy hockey played with a small ball¹⁶.

In 1893 he traveled to London on business. In the cradle of sports, he learnt to play football, rugby, tennis, and hockey. He also perfected his rowing (joining a training session that the renowned Oxford and Cambridge eights had together in 1893)¹⁷

¹⁴ “Národní listy” 1929, no. 172, p. 15. “Národní listy” 1933, no. 21, p. 5.

¹⁵ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 26.

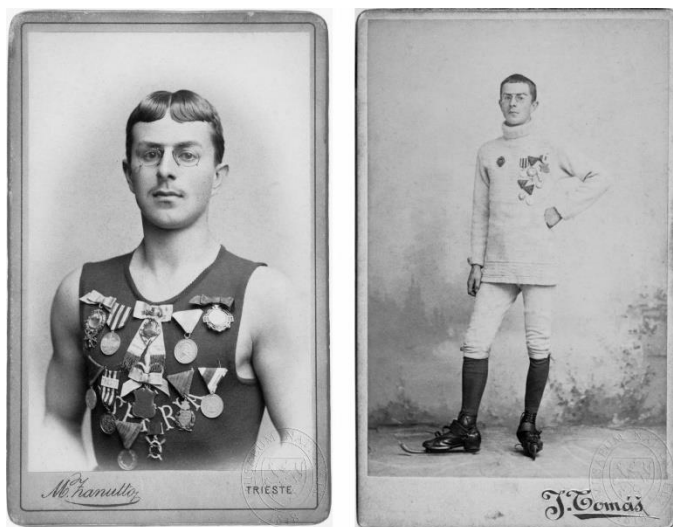
¹⁶ K. Vlk, K. Gut, *Zlatá kniha ledního hokeje*, Prague 1978, p. 12.

¹⁷ V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, p. 110.

and yachting there. In addition, he acquired a great deal of organizational experience there, which was of utmost importance¹⁸.

Wherever J. Rössler-Ořovský worked, he developed personal relations with many top European sportsmen and officials. Later, these contacts greatly helped him in his struggle to have Czech sport internationally recognized.

After his final return home in 1893, he and several other enthusiasts founded the First Czech Lawn Tennis Club in Prague¹⁹, which became the most significant Czech tennis club over time. His experience from Trieste encouraged him to establish the Czech Yacht Club in Prague in 1893²⁰, which had previously been part of the Blesk Praha Rowing Club.²¹ In 1893 and 1894 J.R. Ořovský became the Czech single scull champion²².

Josef Rössler-Ořovský as a young sportsman²³

In 1894, J. Rössler-Ořovský was behind the establishment of the Czech Sculling Cercle, which served to bring together wealthy sports lovers and patrons who would support sporting events and young, talented sportsmen. Football, hockey,

¹⁸ K. Vlk, K. Gut, *Zlatá kniha ledního hokeje*, Prague 1978, p. 12.

¹⁹ “Národní listy” 1929, no. 172, p. 15.

²⁰ For quite a long time, the club had only one river boat, which was called Forward. In the 1920s members could also use the yacht Maryša. “Český svět: illustrovaný čtrnáctidenník” 1905, no. 13, p. 20. “Pestrý týden” 1927, no. 30, p. 7.

²¹ P. Bureš, J. Plichta, *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*, Prague 1931, pp. 306–307.

²² J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Výbrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 95.

²³ <http://www.esbirky.cz/hledat/rychle/vysledky?key-words=o%C5%99ovsk%C3%BD&order=relevance> [access 10.11.2018].

tennis and other sports clubs were formed within the Czech Sculling Circle²⁴. In 1895 the Czech Sculling Circle attempted to organize the first ever football tournament in the Czech lands, but their efforts failed and they applied again in the following year. The opening match of the first ever organized football competition in the Czech lands was played on 22nd March 1896. J. Rössler-Ořovský acted as tournament referee and went down in football history for having refereed the first ever match between the two great Prague rivals – Sparta and Slavia²⁵. Before the tournament even began, J. Rössler-Ořovský had made efforts to develop an initiative to have the Czech Football Association established, but he was defeated in the end²⁶.

On the basis of his experience in England, J. Rössler-Ořovský was able to translate football and bandy hockey rules into Czech (both in 1897)²⁷. He was also a co-founder of and a leading official in the Czech Hockey Association, established in 1908, and the Canoeing Association of the Kingdom of the Czech Lands founded in 1913²⁸.

J. Rössler-Ořovský also went down in history as a co-founder of the first Czech sports association – The Czech Amateur Athletics Union. In doing so, he clearly used his experience of sport gained abroad. Shortly after returning to his native land in 1893, J. Rössler-Ořovský had begun to think about establishing a central sports association that would unite all sports that did not have their own associations. He first presented his proposal to establish such a union at a meeting of football leaders in 1896, but it was actually formed a year later. J. Rössler-Ořovský initially acted as its first vice-president. He was voted president in 1898 and remained in that position until 1901²⁹. This union was of enormous significance to the development of Czech sports. Fostering Olympic ideas, the Czech Olympic Committee emerged from it in 1899³⁰. In order to avoid being abolished by Austrian authorities, though, it worked without officially recognized statutes until the independence of Czechoslovakia was proclaimed³¹. Jiří Guth (from 1919 Jiří Stanislav Guth-Jarkovský) – a member of the International Olympic Committee – was named the first president of the Czech Amateur Athletics Union.

In the mid to late 1890's, J. Rössler-Ořovský spent most of his winter seasons skiing, although he was nowhere near as successful as in skating or rowing. De-

²⁴ V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, p. 116.

²⁵ O. Žurman, *Zlatá kniha kopané*, Prague 1975, p. 419.

²⁶ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, pp. 62–63.

²⁷ K. Vaněk, *Malá encyklopedie fotbalu*, Prague 1984, p. 298.

²⁸ M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, p. 100.

²⁹ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 17.

³⁰ J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 211.

³¹ *Dokumentace k dějinám čes. olympismu, I. díl (1891–1918)*, Prague 1998, p. 146.

spite that, skiing became his passion³². In 1897 he and the Czech Ski Club, where he acted as the president for many years, helped organize the first major ski races in the Czech lands, held in Dolní Štěpanice near Jilemnice. On the other hand, he broke his ties with the rowers because internal discord and a lack of finance led the Czech Rowing Association to refuse to hold the European Championships in Prague in 1897. Thanks to J. Rössler-Ořovský's efforts, these had been promised to the city of Prague by the European Rowing Federation. J. Rössler-Ořovský's disappointment was all the greater, because he had been the one who had actually arranged for the Czech Rowing Association to enter into negotiations with the World Rowing Federation (FISA). In fact, J. Rössler-Ořovský had significantly contributed to the national Czech Rowing Association being admitted³³ into the International Rowing Federation's ranks at its first international conference in 1893, obviously attended by J. Rössler-Ořovský. This allowed Czech rowers to compete in international races from 1896³⁴, although Josef Rössler-Ořovský would be more likely to observe Czech rowing affairs from a distance.

J. Rössler-Ořovský's efforts to develop Czech tennis were all the greater, despite his average ability as a player. In 1900, he introduced table tennis in the First Czech Lawn Tennis Club, and began to organize its first tournaments. He was also behind the establishment of a national tennis association – the Czech Lawn Tennis Association. In 1898 he enrolled the Czech Lawn Tennis Association, which was not officially recognized until 1906³⁵, in the English Lawn Tennis Association, which was two years before Austria took such a step. This move also enabled Czech tennis players to participate separately at the Inter-Olympic Games in Athens in 1906 and at the Olympic Games in London in 1908. However, due to opposition from the Germans and Austrians, Czech sports leaders were unable to assure membership in the newly established International Tennis Federation (1913)³⁶.

In 1899 J. Rössler-Ořovský arranged for a group of Oxford students – football players – to travel to Prague, where they took on the local team Slavia. This was

³² For example, he competed in a 500-meter run that took place in Královská Obora in Prague on 5th January 1896. Only six runners from two Czech clubs attended this race, which was won by J.R. Ořovský – the Prague Czech Ski Club and the Czech Ski Association. Another example is that he won the fourth place in the competition of seniors (over 35 years) in Vysokénad Jizerou on 3rd February 1910. "Národní listy" 1896, no. 121, p. 3. "Světozor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu i poučení" 1910, no. 20, p. 478.

³³ This led to a dispute between J. Rössler-Ořovský, who was of the opinion that even a nation without a state has the right to be represented in international organizations, and the Österreichischer Ruderverband, which held the opposite opinion. J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 35.

³⁴ J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Výbrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 96.

³⁵ I. Lichner, *Malá encyklopedie tenisu*, Prague 1985, p. 47.

³⁶ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 54.

one of the most sensational sporting events in the Czech lands³⁷, as the Oxford team was one of the best European football clubs of the time.

Four years later, J. Rössler-Ořovský succeeded in establishing the Czech Ski Club, before ski clubs were established even in Alpine countries. J. Rössler-Ořovský was one of the advocates of the idea of the Winter Olympic Games. He actually suggested Pierre de Coubertin to hold the 1900 Winter Games of the II Olympiad in the Krkonoše mountains³⁸. From 1906, he also strived to have an international ski federation established. J.R. Ořovský also suggested organizing the so-called Nordic games in Krkonoše mountains in 1908. Unfortunately, they were never organized³⁹. Because of the presence of Czech delegates at the first international skiing congress in 1910, which J. Rössler-Ořovský did not attend, the Austrians and Germans boycotted the central feature of the event, which was to have the International Ski Federation established. They only succeeded in establishing a lower-level organization – the ISC (International Ski Commission)⁴⁰, in which J. Rössler-Ořovský also represented the Czech Ski Club⁴¹. However, at the Ski Congress held in March 1911, he had to fight off Austrian efforts to have the Czechs expelled from the ISC. He also represented the Czechs at the Ski Congresses held in 1912 and 1913⁴².

In 1910, he imported the first original Canadian canoes to Bohemia and, on competing against other types of boat, proved their suitability for Czech rivers. Between 1908 and 1914, he rowed all the most renowned Czech rivers, firstly on different types of boat but later strictly on canoes. He was also one of the first people in Bohemia to bivouac and camp. It goes without saying that when A.B. Svojsík began to organize scouting in Bohemia in 1911, J. Rössler-Ořovský became one of the very first people to back this idea. An example of such support took place in 1912 when a group of sea scouts was established within the Czech Yacht Club Prague, which had become completely independent of the Blesk

³⁷ However, on his own responsibility, J.R. Ořovský had to borrow money from the Občanskázáložnamalostranská. He used this money to pay part of the bonus for the English footballers. They were welcome with great fame in Prague, even at the town hall by mayor Podlipný. The Gottwald company subsequently lent 500 chairs, 2 large gazebos and the head of the company Pištor also a large English flag for the game. Another helping hand was offered by J. L. R. company. This company donated the game by several thousand meters of wire to ensure order, which was used to border the playground at Letná. “Národní listy” 1929, no. 172, p. 15.

³⁸ M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, p. 100.

³⁹ “Národní listy” 1907, č. no, p. 5.

⁴⁰ E. John, B. Allen, *Historical Dictionary of Skiing*, Plymouth 2012, p. 98. J. Klapáč, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 46.

⁴¹ J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 142. *Dokumentace k dějinám čes. olympismu, I. díl (1891–1918)*, Prague 1998, p. 26.

⁴² “Národní listy” 1929, no. 172, s. 15.

Praha Rowing Club in 1898⁴³. He made canoeing trips in summer and skiing trips in winter⁴⁴.

In May 1911, J. Rössler-Ořovský led the Czech football team to Roubaix, where the first amateur European Championships took place, held by the UIAFA (Union Internationale Amateur de Football Association). The Czechs came first of three teams after defeating the home team of France 4:1 on the 27th of May, as well as England 2:1 one day later⁴⁵. He also represented the Czechs as a delegate at the International Football Congress which took place on the 28th of May 1911⁴⁶.

He also held a very important position in the Czech Olympic Committee. He could not miss exploiting the huge significance of the reinstated Olympic Games for the Czech nation. He became an advocate for convincing the Czech people of the need to participate in this international sports event⁴⁷. The Czech Olympic Committee was established in 1900 and J. Rössler-Ořovský became the first correspondent, which was not a particularly important position, but he was soon promoted to a higher position in the organization⁴⁸.

J. Rössler-Ořovský accompanied Czech sportsmen to the 1906 Intercalated Games in Athens, held from the 22nd April to the 2nd May⁴⁹. During the crossing on the “Thalia” steamboat, he shared his idea to establish an international ski federation with Swedish and Norwegian delegates⁵⁰. J. Rössler-Ořovský traveled to the next 1908 London Olympic Games as the head of the Czech team and the co-secretary of the Czech Olympic Committee. A year later, Josef Rössler-Ořovský became the general secretary of the Czech Olympic Committee⁵¹. This position made him a top official alongside Jiří Guth⁵². He went on to accompany Czech athletes to Stockholm in 1912. Working for the Czech Olympic Committee was far from easy in those days. Top sports leaders were persecuted by Austrian authorities, who obviously opposed separate Czech participation in the Olympic Games.

At the beginning of 1914, he arranged for the London-based Winter Sports Club to visit the Krkonoše and Šumava mountains. However, this activity led to him being accused of espionage after the outbreak of the First World War, later causing him further trouble. However, the Austrian authorities never got to know

⁴³ “Junák: časopis pro dospívající mládež: list Junáků-skautů Republiky československé” 1937, no. 7–8, pp. 102–103.

⁴⁴ M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, pp. 100–102.

⁴⁵ M. Jenšík, J. Macků, *Kronika českého fotbalu (Do roku 1945)*, Prague 1997, pp. 168–170.

⁴⁶ “Čech: politický týdeník katolický” 1911, č. 148, s. 5.

⁴⁷ “Národní listy” 1929, no. 172, s. 15.

⁴⁸ Archives of the History of physical education and sports of the National Museum in Prague, fund J. Rössler-Ořovský, Úvod.

⁴⁹ P. Bureš, J. Plichta, *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*, Prague 1931, p. 183.

⁵⁰ O. Kulháněk, *Zlatá kniha lyžování (Z dějin československého a světového lyžařství)*, Prague 1989, p. 82.

⁵¹ *Ibid.*, p. 36.

⁵² J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, pp. 91–94.

about him assisting four French reserve officers to drive through the Šumava mountains and Bavaria into Switzerland and that he had saved deposits of several French companies in the Austrian Postal Savings Bank⁵³.

He was everywhere – always responsive, elegant, sparkling with wit. His adversaries were in despair. When drinking and smoking was the thing to do, he drank and smoked, he was the last to leave negotiation table and always fit, and the morning after he was prepared and simply glowed. His charm and diplomacy disarmed enemies and stunned friends⁵⁴.

Not even during the First World War did J. Rössler-Ořovský stop doing sport, despite the Czech Olympic Committee being abolished. The distribution of sports equipment was very complicated though. The railways prohibited the carriage of skis, for example. However, J. Rössler-Ořovský had these supplies distributed as military wares so members of sports clubs could carry on using them.

The First World War having ended, J. Rössler-Ořovský picked up the archives of several sports clubs and associations, which had been buried in the Krkonoše mountains because as a politically untrustworthy person he had been unable to keep hold of them, and took them unimpaired to Prague. At the beginning of January 1918, he accepted the request of the founder of Czech scouting, A.B. Svojsík, and became Commissioner of the Czech Scouting Organization “Junák” – (becoming the Association of “Junák” Scout Clubs of the Czechoslovak Republic after 1919). He held the position of Assistant Commissioner throughout the 1920s, during which he accompanied A.B. Svojsík to the International Scout Congress in Paris (1922) and in Kandersteg, Switzerland (1926).

In the spring of 1919, he left for Paris, where he made efforts to secure health supplies badly needed by the Czechoslovak Red Cross. One of the many people he visited in Paris was J.J. Pershing, the American General who was to become the man behind the great sports events arranged for military personnel who had served in the armed forces of the states that had won World War One. This event is known as the Inter-Allied Games and J. Rössler-Ořovský was able to negotiate participation of Czechoslovak military sportsmen, who went on to achieve relative success⁵⁵.

A year later, he led the Czechoslovak Olympic Team to Antwerp. In 1921 J. Rössler-Ořovský was still taking extensive canoeing trips. In 1922 he set up the well-known long-distance race from České Budějovice to Prague (around 190 km)⁵⁶, finishing at the above-mentioned Czech Yacht Club Prague’s boathouse⁵⁷. In 1923 he organized and, as president, managed the 7th International Ski Con-

⁵³ “Národní listy” 1929, no. 172, s. 15.

⁵⁴ M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, p. 100.

⁵⁵ T. Tlustý, *Českoslovenští sportovci a jejich účast na Pershingově olympiádě*, “Studia Sportiva” 2017, no. 1, pp. 68–79.

⁵⁶ P. Bureš, J. Plichta, *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*, Prague 1931, p. 269.

⁵⁷ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 79.

gress in Prague, coinciding with big ski races in the Krkonoše mountains. These were enriched by the presence of Norwegians, Swedes, Romanians, Germans, Yugoslavians, the English, and Czechoslovaks⁵⁸. He again gave impetus to the idea of establishing the International Ski Federation (FIS), which was formed a year later. J. Rössler-Ořovský became a member of its committee but he broke ties with the Czech Ski Club Praha towards the end of 1924 due to prevailing disagreements⁵⁹. At its 1925 General Assembly, he announced his resignation as president once and for all⁶⁰, having held the post uninterruptedly for 38 years⁶¹.

In the post-war years, J. Rössler-Ořovský was again an invaluable asset to the revitalized Czech (later Czechoslovak) Olympic Committee. He dealt with almost all international correspondence and traveled to each international event, his ability to speak nine languages fluently being of great benefit to him. In 1924, he led the Czechoslovak Olympic team to Paris⁶². In 1925 he attended the 8th Olympic Congress in Prague, where he proposed that the so-called “Winter Sports Week in Chamonix”⁶³ be recognized as the 1st Winter Olympic Games. The Congress had been held a year earlier, and he attended the Games in person as the manager of the Czechoslovak team, ISC member and ski race referee⁶⁴.

Josef Rössler-Ořovský as a sports official at a later age⁶⁵

⁵⁸ “Národní listy” 1929, no. 172, s. 15.

⁵⁹ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, p. 50.

⁶⁰ O. Kulhánek, *Zlatá kniha lyžování (Z dějin československého a světového lyžařství)*, Prague 1989, p. 8.

⁶¹ O. Kulhánek, *Malá encyklopedie lyžování*, Prague 1987, p. 332.

⁶² M. Waic, J. Kössl, *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992, p. 100.

⁶³ *Olympijský věstník* 1925, no. 6–7, p. 96.

⁶⁴ O. Kulhánek, *Zlatá kniha lyžování (Z dějin československého a světového lyžařství)*, Prague 1989, p. 122.

⁶⁵ J. Štumbauer, T. Tlustý, R. Malátová, *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015, p. 93.

In 1927 J. Rössler-Ořovský was still an active canoeist. A year later he led the Czechoslovak Olympic team both to Saint Moritz and to Amsterdam⁶⁶.

In March 1929, he lost the post of General Secretary of the Czechoslovak Olympic Committee, which initially devastated him but he came to terms with it in the end. In the same year, however, he gave up his membership in the Czechoslovak Olympic Committee due to health problems.

In the course of time, he received a number of honorary awards, such as the Swedish, Belgian and French Olympic Honor Medals. He was named Officier d'Académie and Knight of the National Order of the Legion of Honor. He was also named Member of Honor by the Czechoslovak Olympic Committee.

In 1929, due to deteriorating health, he also gave up his long-standing presidency of the Czech Yacht Club Prague. However, he was named its Life President of Honor. His last great yachting accomplishment was the establishment of the Czechoslovak Yachting Association in 1929⁶⁷.

His last post in sports and free-time associations was that of Assistant Commissioner for the Scout Association. In 1929, he became an advisor of the Ministry of Public Health and Physical Education for sports and scouting⁶⁸. That year he also participated as one of the Czechoslovak delegates at the 3rd World Jamboree in England. He resigned from his last post in 1931⁶⁹.

During his life, J. Rössler-Ořovský published several articles in *Národní Listy* newspaper. These were articles about sports, concerning for example skiing or the Olympic games. At the very end, he was also interested in golf. He wrote an article in *Národní Listy* where he supported its introduction in Poděbrady. Nevertheless, this was his last contribution to this newspaper⁷⁰.

At the end of 1932, his health began to deteriorate rapidly (gout and liver disease). At the beginning of January, he was hospitalized in the Podolí Sanatorium in Prague. He spent the last days of his life looking out of the window down at his beloved Czech Yacht Club Prague and the River Vltava, where he had skated, rowed and played hockey⁷¹. Josef Rössler-Ořovský, one of the greatest names in Czech sport, died in Prague on the 17th day of January 1933⁷². His remains were buried at Vyšehrad Cemetery alongside the greatest Czechs in history.

⁶⁶ “Národní listy” 1929, no. 172, s. 15.

⁶⁷ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, pp. 75–76.

⁶⁸ “Věstník sokolský: list Svazu československého sokolstva” 1929, no. 44, p. 864.

⁶⁹ J. Klapač, *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001, pp. 113–114.

⁷⁰ “Národní listy (II. sportovní příloha Národních listů)” 1911, no. 106, p. 3. “Národní listy” 1927, no. 212, p. 5. “Národní listy” 1933, no. 17, p. 15.

⁷¹ V. Pacina, *Sport v Království českém*, Prague 1986, p. 129.

⁷² Archives of the History of physical education and sports of the National Museum in Prague, fund J. Rössler-Ořovský, Úvod.

Conclusion

Josef Rössler-Ořovský was born in Prague on the 29th day of June 1869. He was an enthusiastic, active and successful sportsman from a very young age. He was awarded and decorated with many trophies and medals during his life. He won over 130 different first awards⁷³. He was responsible for importing the first skis and Canadian canoes to the Czech lands. To begin with, his father provided him the means to purchase expensive sports equipment which he used every day. However, he later sent him abroad to acquire his own business experience.

On his travels, he became familiar with the organization of sport and also with a number of sports unknown in the Czech lands. He had established several sports clubs before traveling abroad. After returning, he followed up on his previous activity and, despite being hindered by Austrian authorities, he strove to get the clubs and associations he was involved in, often having formed them himself, affiliated to international sports federations.

J. Rössler-Ořovský was also an active member of the Czech Olympic Committee and in the course of time he became one of its major figures. On several occasions, he himself led the Czech Olympic Team to both the summer and winter Olympic Games. He was the one to instigate the 1900 Winter Games of the 2nd Olympiad and who was behind the idea in 1925 to have the “Winter Sports Week in Chamonix”, recognized as the first Winter Olympic Games.

During his life, he also published articles about sports in the *Národní Listy* newspaper. However, towards the end of the 1920s, his health began to deteriorate. Consequently, he began to resign from his posts in clubs and associations. J. Rössler-Ořovský, who did an almost unbelievable amount of work in his lifetime for the development of Czech sport and who was wrongfully forgotten due to the Communist regime in Czechoslovakia, passed away on the 17th day of January 1933.

Sources and literature

Archive funds and collections

Prague City Archives, *Adresář živností král. města Prahy 1884*.

Archives of the history of physical education and sports of the National Museum in Prague, fund J. Rössler-Ořovský.

Periodicals

“Čech: politický týždenník katolický” 1911.

⁷³ “Národní listy” 1929, č. 172, s. 15. “Expres” 1933, č. 13, s. 1.

- “Český svět: ilustrovaný čtrnáctidenník” 1905.
“Junák: časopis pro dospívající mládež: list Junáků-skautů Republiky československé” 1937.
“Národní listy” 1896–1933.
“Olympijský věstník” 1925.
“Pestrý týden” 1927.
“Světozor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu i poučení” 1910.
“Věstník sokolský: list Svazu československého sokolstva” 1929.

Print resource

Dokumentace k dějinám čes. olympismu, I. díl (1891–1918), Prague 1998.

Internet

<http://www.esbirky.cz/hledat/rychle/vysledky?key-words=o%C5%99ovsk%C3%BD&order=relevance>.

Literature

- Bureš P., Plichta J., *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*, Prague 1931.
Jeníšek M., Macků J., *Kronika českého fotbalu (Do roku 1945)*, Prague 1997.
John E., Allen B., *Historical Dictionary of Skiing*, Plymouth 2012.
Klapač J., *Josef Rössler-Ořovský (Olympijská knihovnička – 25. svazek)*, Prague 2001.
Křen J., *Dvě století střední Evropy*, Prague 2005.
Kulhánek O., *Zlatá kniha lyžování (Z dějin československého a světového lyžařství)*, Prague 1989.
Kulhánek O., *Malá encyklopedie lyžování*, Prague 1987.
Lichner I., *Malá encyklopedie tenisu*, Prague 1985.
Pacina V., *Sport v Království českém*, Prague 1986.
Štumbauer J., Tlustý T., Malátová R., *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*, České Budějovice 2015.
Tlustý T., *Českoslovenští sportovci a jejich účast na Pershingově olympiádě*, “Studia Sportiva” 2017, no. 1, pp. 68–79.
Vaněk K., *Malá encyklopedie fotbalu*, Prague 1984.
Vlk K., Gut K., *Zlatá kniha ledního hokeje*, Prague 1978.
Waic M., Kössl J., *Český tramping (1918–1945)*, Prague 1992.
Žurman O., *Zlatá kniha kopané*, Prague 1975.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands.*

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands.*

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands.*

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands.*

Eligiusz MAŁOLEPSZY*

<https://orcid.org/0000-0003-2373-6048>

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA**

<https://orcid.org/0000-0002-0482-9655>

Sport in the county of Kremenets in the light of “Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)

Jak cytować [how to cite]: Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 39–58.

Sport w powiecie krzemienieckim w świetle czasopisma „Życie Krzemienieckie” (1932–1939)

Streszczenie

Celem pracy było przedstawienie ruchu sportowego w powiecie krzemienieckim w świetle „Życia Krzemienieckiego”. „Życie Krzemienieckie” było czasopismem społecznym, ukazującym się głównie jako miesięcznik, w latach 1932–1939. Podejmowało obok problematyki społecznej, gospodarczej, kulturalnej, także kwestie związane z ruchem sportowym, głównie społeczeństwa powiatu krzemienieckiego.

Problematyka sportu podejmowana była w zasadzie w każdym numerze czasopisma. W zakresie działalności sportowej poruszano sprawy infrastruktury sportowej, kształcenia kadry instruktorskiej, organizacji i zarządzania sportem, sportu szkolnego oraz współzawodnictwa sportowego. Ważną rolę w zakresie uwarunkowań ruchu sportowego w powiecie krzemienieckim odegrały lokalne struktury zarządzania sportem, m.in. Powiatowy Komitet Wychowania Fizycznego i Przy-

* dr hab., prof. UJD, Jan Długosz University in Częstochowa, Faculty of Pedagogy, Institute of Physical Education, Tourism and Physiotherapy; e-mail: e.malolepszy@ujd.edu.pl

** dr, Jan Długosz University in Częstochowa, Faculty of Pedagogy, Institute of Physical Education, Tourism and Physiotherapy; e-mail: t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl

sposobienia Wojskowego oraz Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego. Na terenie powiatu krzemienieckiego ogromną rolę w zakresie budowy infrastruktury sportowej, kształcenia kadr czy organizacji imprez sportowych przypadło Zjednoczeniu Organizacji Społecznych. Artykuły, materiały i doniesienia dotyczyły głównie sportów zimowych, gier sportowych, sportów wodnych, a także szybownictwa. Sport realizowany był w działalności organizacji społecznych, m.in. w Wołyńskim Związku Młodzieży Wiejskiej, Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Strzeleckim.

Słowa kluczowe: prasa, powiat krzemieniecki, sport, II Rzeczpospolita.

Abstract

The aim of the study was to present the sports movement in the county of Kremenets in the light of “*Życie Krzemienieckie*” [“Life of Kremenets”] magazine. „*Życie Krzemienieckie*” was a social magazine published mainly as a monthly in the years 1932–1939. In addition to social, economic and cultural issues it also addressed subjects related to the sports movement, mainly in the community of the county of Kremenets.

The issue of sport was actually discussed in every issue of the magazine. In terms of sporting activities it dealt with matters connected with sports infrastructure, personnel training, organization and management of sport, school sports and athletic competition. An important role in terms of sports movement conditions in the county of Kremenets was played by local sport management structures, including: County Committee for Physical Education and Military Training and Municipal Committee for Physical Education and Military Training. On the territory of the county of Kremenets a huge role as regards the development of sports infrastructure, personnel training or organization of sports events was attributed to the Union of Social Organizations. Articles, materials and coverage mainly related to winter sports, sports games, water sports, and gliding. Sport was practised in the activities of social organizations, such as the Volhynian Association of Rural Youth, Polish Scouting and Guiding Association and the Shooting Association.

Keywords: press, county of Kremenets, sport, the Second Polish Republic.

Introduction

The aim of this paper has been to present sport in the county of Kremenets in the light of “*Życie Krzemienieckie*” magazine (1932–1939). “*Życie Krzemienieckie*” [“Life of Kremenets”] magazine was published in Kremenets. The magazine was a monthly, at certain times “*Życie Krzemienieckie*” came out as a bi-weekly. It was a magazine which was to provide information on social, cultural and economic life, as well as in the field of sport, mostly of the local community. The county of Kremenets was located in the Volhynian province. Its area was 2700 km² and the population was 243 thousand (according to the census of 1931)¹. The county was mainly (80.7%) inhabited by the Ukrainian population (196.2 thousand). The second nationality in terms of the population number was Poles (10.6%; 25.8 thousand of inhabitants). The remaining part was Jewish pop-

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_krzemieniecki [accessed: 31.05.2019].

ulation and other small nationality groups. The initial date is 1932 – in this year “*Życie Krzemienieckie*” magazine began to be issued; the closing date is the year 1939 – when the magazine ceased to be published and World War II broke out. As far as the present state of research is concerned there are no publications devoted to sports activities in the county of Kremenets in the interwar period.

Methods and research problems

In the research the following methods have been used: analysis of historical sources, synthesis, induction, deduction, and a comparative method. The following research areas have been put forward:

1. Did the period of 1930s see the development of sport in the county of Kremenets?
2. What factors influenced sports activities in the county of Kremenets?
3. Was there, in the period discussed, an increase in the number of clubs and societies engaged in sports sections and of people involved in the sports movement in the county of Kremenets?

Results and discussion

An important role in the development of sports in a given area during the Second Polish Republic was played by physical culture management structures contributing to organizational conditions and constituting legal, personnel, financial and other bases. In the county of Kremenets the County Committee for Physical Education and Military Training (CCPEMT) conducted its activities. One of the meetings of CCPEMT in Kremenets was held on 12 February 1937². The aim of the meeting was to discuss the activities of the Committee for 1936 and plan works for 1937. CCPEMT for its activities in 1936 expended an amount of 8,356.54 zloty. In the budget of the Committee in 1937 an amount of 14,259 zloty was allocated for its activities. The programme of works for 1937 provided for, among others, subscription of magazines related to physical education (PE) and military training (MT); organizing lectures on physical and civic education (on the territory of the following communes: Białozórka, Szumsk, Wiśniowiec i Wyszogródek); conducting tests for the award of the National Sports Badge (NSB) and the Shooting Badge (SB); training male youth (“junak” men) in military training – mt (on a camp in Racki Bór); in the winter period organizing a 14-day skiing course in Strażnica in Malinów; holding 7-day skiing touring courses (Kuty Rybcza, Kołodno, Wyszogródek), with the courses completed with

² “*Życie Krzemienieckie*” 1937, no. 4, p. 67.

competitions for the Badge of the Polish Skiing Association (PSA); a civic education camping trip in cooperation with the Border Defence Corps (BDC); the investment department planned for: further extension of the sports field of the County Committee for Physical Education and Military Training – CCPEMT (running track, long-jump and high-jump pit, discus throwing and shot put areas); commencement of construction of a shooting range with a locker room and showers in Kremenets; completion of construction of a sports field in Białozórka and construction of a field in Kołodno and Wiśniowiec; construction of shooting ranges in Kołodno and Wyszogródek and completion of construction of shooting ranges in Białozórka and Katerberg)³.

In addition to CCPEMT, an important role in the popularization and promotion of physical activity in Kremenets was played by the Union of Social Organizations (USO)⁴. It was established on 29 December 1931 in Kremenets. Its objective was to “join efforts of individual organizations and conduct direct activity in the area of sport, physical education and public defence of the State”. As part of sections 3 committees were set up: of physical education – with its head Julian Kozłowski; of public defence of the State – the head of the committee was Michał Rzeppo; of associations of former servicemen – the head of the committee was Franciszek Groński. Apart from those mentioned above, the management of the sections included: Aleksander Berger (chairman), Klaudiusz Krzehlik (deputy chairman), Maria Zadróżna (secretary). In the meeting of the management of sections on 21 January 1932 the following work plan for the committee of physical education was adopted for the 1st half of 1932: six-day skiing course combined with learning how to make skis at home; shooting competition (19 March 1932); team cross-country running for the challenge prize; spring course of athletics and sports games; track and field events (3 May 1932); 6-week course of civic education; gymnastic exercises for women and men; a series of lectures in the scope of physical education and military training.

In addition to CCPEMT, Municipal Committee of Physical Education and Military Training (MCPEMT) conducted its activities⁵. An organizational meeting establishing MCPEMT was held on 4 February 1937. The structure of the Committee included an Executive Department and 3 sections: Administrative and Economic, Social Education and Propaganda, Physical Education and Military Training. The budget for the reporting year 1937/1938 amounted to 1000 zloty only. This was a subsidy from the commune of Kremenets. Out of this sum, among others 600 zloty was allocated to levelling works at an ice rink, completion of a sports field at Public School No. 2, organization of Festival of Physical Education and Military Training (PEMT). Plans for the next years consisted of the following investments: construction of a gym together with equipment at Public

³ Ibidem.

⁴ “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 4, p. 28.

⁵ “*Życie Krzemienieckie*” 1937, no. 3, p. 46.

School No. 3 in Kremenets (1938); construction of a hostel with lecture rooms and facilities on the territory of Zgniłe Lake (1938-1940). In the county of Kremenets Communal Committees of PEMT were fairly active, e.g. in Szumsk a Festival of PEMT was organized in 1936 on the initiative of the local Committee⁶. The event was attended by teams from the Shooting Association, the Association of Reservists and Fire Brigades. A shooting competition „Ten shots to the glory of the Fatherland” was held.

An important element of the infrastructure was construction of a swimming pool (bathing beach) with a water jump, in Młynowce near Kremenets (5 km from Kremenets) on the Ikwa river by USO. The construction was completed and the facility was commissioned to public use in June 1933⁷. For safety reasons bathing areas on Ikwa river were laid out and tidied up. The sports and recreation investment that the bathing beach consisted of a swimming pool, beach, locker room and springboard. The swimming pool dimensions were 50 m × 60 m, with the depth of water from 1.5 to 4 m and 5 swimming lanes⁸. In the years 1935–1936 day-to-day repairs were carried out, a shelter for canoes was built, and a boat, kayak and 10 wicker cabins were purchased⁹.

On the territory of the county of Kremenets sports facilities for winter sports were built. The initiative to construct a ski jump was the work of the State Defence and Physical Education Section of USO in Kremenets¹⁰. The section was established on 29 December 1931¹¹. The territory for the construction of the jump was located in the vicinity of Zgniłe Lake (one of the most beautiful places of Kremenets – a northern, wooden slope). It was given by the Kremenets Secondary School (made available for skiing). The profile of the jump was designed by the engineer architect Celarski. According to calculations jumps of from 30 to 40 m long could be showed on the jump¹². Construction works began in early November 1932. At the end of 1932 the erection of the ski jump in Kremenets was completed. The ski jump opening ceremony took place on 15 January 1933. On that day, an inaugural sports skiing competition was held¹³. On the initiative of USO, in 1933 a training jump and a hut (changing room) for skiers were built by Zgniłe Lake¹⁴. The investment cost (of the training jump and changing room) amounted to 1836.29 zloty. In subsequent years, further works were carried to „finally com-

⁶ „Życie Krzemienieckie” 1936, no. 7, p. 300.

⁷ „Życie Krzemienieckie” 1934, no. 3, p. 76.

⁸ „Życie Krzemienieckie” 1933, no. 6, p. 269.

⁹ The report of the Chairman of the USO Board of 10 July 1936 for the year 1935/36, „Życie Krzemienieckie” 1936, no. 7, pp. 279–295.

¹⁰ „Życie Krzemienieckie” 1932, no. 11, pp. 29–30.

¹¹ „Życie Krzemienieckie” 1933, no. 4, p. 176.

¹² „Życie Krzemienieckie” 1932, no. 11, p. 30.

¹³ „Życie Krzemienieckie” 1933, no. 1, p. 27.

¹⁴ „Życie Krzemienieckie” 1933, no. 3, pp. 75–76.

plete both ski jumps”¹⁵. By means of earthmoving the jumping range was increased from 40 m to 50 m, both jumps were turfed and the floor was fitted in the skiing shelter.

Instructor courses were organized on the initiative of sports clubs. Kremenets Sports Club (KSC) in the period from 15 January 1931 to 7 February 1931 organized a skiing course on the territory of Kremenets¹⁶. The course was attended by 30 people, divided into two groups: the youth and the elderly. Particular progress on mastering skiing skills was noticeable in the group of youth. An important role in training instructor personnel was played by USO. The skiing course organized by USO taught on 1520 February 1932 was attended by 24 people¹⁷. From among the participants 11 people belonged to the Police Sports Club (PSC) Kremenets, 3 people to SA, 4 members of RYC, 3 soldiers and 4 unaffiliated persons. Course activities were conducted by J. Kozłowski and F. Gronowski. Courses in skiing were organized by CCPEMT in Kremenets. At the beginning of 1932 on the initiative of the committee a skiing course was organized for 30 students of school troops¹⁸. Skiing courses in Kremenets were continued in subsequent years. In the second half of December 1933 on the initiative of the Polish Scouting and Guiding Association (PSGA) a 10-day skiing course for scouts from Volhynian province was organized¹⁹. In addition to these courses, in the first quarter of 1934 organization of skiing courses was planned in the county of Kremenets: in Beresteczko, Katerburg, Kołodno, Stożek, Szumsk and Wiśniowiec²⁰.

On the initiative of CCPEMT in Kremenets a Festival of PEMT was organized on 25 September to 2 October 1932²¹. The competition programme consisted of a cycling race, football, sports games (basketball, volleyball), athletics competitions and tests for NSB and SB. Participation in the competition was quite large, they were attended by athletes from PSC Kremenets, KSC Kremenets, Sports Club (SC) “Bona” Kremenets, Jewish Sports Club (JSC) “Hasmonea” Kremenets, Shooting Association, MT Troops from Wiśniowiec, school youth from the Lower Secondary School (Gimnazjum) and Secondary School (Liceum) in Kremenets, Agricultural School in Białokrynica, Lower Secondary School (Gimnazjum) run by the local self-government and Orthodox Seminary. The event took place on the sports field of CCPEMT in Kremenets (field by the Lower Secondary School run by the local self-government) and on the field of Kre-

¹⁵ The report of the Chairman of the USO Board of 10 July 1936 for the year 1935/36, “*Życie Krzemienieckie*” 1936, no. 7, pp. 279–295.

¹⁶ S. Pomykański, *Kremenets Sports Club*, “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 1, p. 26.

¹⁷ “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 2, p. 32; 1932, no. 4, p. 28.

¹⁸ “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 3, pp. 28–29.

¹⁹ “*Życie Krzemienieckie*” 1934, no. 1, pp. 30–31.

²⁰ “*Życie Krzemienieckie*” 1933, no. 11, pp. 435–436.

²¹ L. Gronowski, *Święto Wychowania Fizycznego w Krzemieńcu [Festival of Physical Education in Kremenets]*, “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 8–9, pp. 45–47.

menets Secondary School. Secondary school students competed in sports competitions included in the programme of the PEMT Festival in Kremenets, in 1932. The competition was attended by athletes from the National Agricultural School in Białokrynica, Orthodox Seminary, Lower Secondary School run by the local self-government and the Teacher Training Seminary (Secondary School) in Kremenets. Competitions were held in sports games (basketball, volleyball) and in track and field events. In the overall competition score students from the Agricultural School in Białokrynica were the winner.

Festivals of PEMT in Kremenets continued to be organized in subsequent years. On 11 June 1936 the event took place in Kremenets on the initiative of the local Committee of Physical Education (PE) Teachers and with the help of the District Headquarters of PM²². Approximately 800 students of local public and secondary schools participated in the Festival of PEMT. The programme, among other things, included lessons of gymnastics for girls and boys, athletics performances, shows of physical games and activities, and dances – national and stylized. Individual items in the programmes were presented at a very good level. Performances of gymnastics lessons conducted by Groszyńska and Ergetowski with the participation of students from 11 schools deserve special attention.

The Inter-School Sports Club of the Youth from Kremenets Secondary School was an organizer of school sports competitions held on September 25–26, 1937²³. The competition was attended by 93 boys and 20 girls from the following schools: Public Lower Secondary School in Dubno, Orthodox Seminary in Kremenets, Lower Secondary School run by the local self-government in Kremenets, Secondary School, School of Economics, Lower Secondary School and Agricultural School of Kremenets Secondary School. Competitions were held in athletics and sports games. The best athlete of the competition proved to be Kowalewski (Dubno), who was the winner in the 100-m run, long jump and high jump. A student of Agricultural School – Mogetycz gave a very good performance and took the first place in the 1500-m run. In sports games, volleyball of girls and boys, the winners were school youth of the Lower Secondary School at the Secondary School in Kremenets, whereas in basketball – the youth of the Orthodox Seminary. In school scoring the winning team was the one of the Lower Secondary School at the Secondary School in Kremenets ahead of Public Lower Secondary School in Dubno. The event was well organized and attracted a wide audience.

One of the biggest winter sports events for school youth was the Winter Games of School Youth²⁴. The competitions which were held in Kremenets, on 31 January – 2 February 1937, were attended by 347 students of 24 secondary schools, from the territory of the Volhynian province. The competition programme consisted of the following disciplines: ice hockey, figure skating, skiing

²² “*Życie Krzemienieckie*” 1936, no. 6, pp. 270–271.

²³ “*Życie Krzemienieckie*” 1937, no. 18, pp. 348–350.

²⁴ “*Życie Krzemienieckie*” 1937, no. 3, p. 48.

and tobogganing. Figure skating performances included individual and pair rides; skiing – girls 4-km and 5-km races – boys 7-km and 9-km races; in tobogganing, downhill toboggan run of 300 m²⁵. Competition was carried out in freezing cold weather (from –14 to –18 degrees Celsius). In the overall competition score, both in boys' and girls' categories, the winner was the Lower Secondary School at the Secondary School in Kremenets. In addition, other educational institutions gave an outstanding performance: Public Lower Secondary School from Dubno, Lower Secondary School run by the local self-government from Kremenets and Public Lower Secondary School of Zdołbunow. In the ice hockey competition the 1st place was taken by students of Road and Surveying School from Kowlo, ahead of the Lower Secondary School at the Secondary School in Kremenets and Lower Secondary School from Kowlo. The tournament was attended by 8 teams playing knockout matches. The level of sports competition, according to the editorial office of "Życie Krzemienieckie" was quite high²⁶.

A very interesting form of athletic competition was the rivalry between the schools: Sułkowscy Lower Secondary School In Rydzyna (Poznań province) and Secondary School in Kremenets²⁷. The initiative to conduct inter-school competition was taken by the head teacher of Sułkowscy Lower Secondary School in Rydzyna²⁸. The first competition took place in May 1933 in Kremenets, when students from Greater Poland won (85 : 10). On 10–13 May 1934 competitions took place in Rydzyna. Victory was again won by school youth, but it is worth emphasizing that the failure of the Kremenets team was not so high any more (70 : 120). The level of athletic sports competition was quite high. The winners of individual competition achieved the following results: in the 100-m run – Ładnowski (Kremenets) – 11.5 s; in the 200-m run – Turczynowicz (Rydzyna) – 23.8 s; in the 1500-m run – Gąsowski (Rydzyna) – 4 min. 15.2 s; in shot put (5 kg) – Ładnowski (13.49 m); in discus throw – Wyrożemski (Kremenets) – 27.66 m; in javelin throw – Turczynowicz (43.58 m); in long jump – Ładnowski (6.11 m); in high jump – Gąsowski (158 cm); in the 4 × 100 m relay – Rydzyna (47.2 s); in pentathlon – Rydzyna; in athletic triathlon – Kremenets. In other disciplines in sports games triathlon (basketball, volleyball and handball) students from Rydzyna proved the best; in shooting with military weapons – Kremenets; shooting with small arms – Rydzyna²⁹.

On June 4–6, 1937 already the 5th edition of the competition between schools in Kremenets and Rydzyna took place, in which students from Sułkowscy Lower Secondary School won once again³⁰. In the next 6th edition of the Rydzyna-Kre-

²⁵ "Życie Krzemienieckie" 1937, no. 5–6, pp. 108–111.

²⁶ "Życie Krzemienieckie" 1937, no. 3, p. 48.

²⁷ "Życie Krzemienieckie" 1934, no. 6, pp. 207–209.

²⁸ "Życie Krzemienieckie" 1933, no. 5, p. 217.

²⁹ "Życie Krzemienieckie" 1934, no. 6, pp. 208–209.

³⁰ "Życie Krzemienieckie" 1937, no. 10–11, pp. 233–235.

menets competition, which were carried out in 1938 the winners were again school youth from Sułkowsky Lower Secondary School in Rydzyna³¹. This time Rydzyna students won a narrow victory (74.230 : 70.589). School youth from Kremenets won the competition in athletic triathlon, volleyball, and shooting with military weapons, while students from Rydzyna won in athletic biathlon competitions, athletic pentathlon, basketball, shooting with small arms, 4 × 100 m relay and handball.

The organization which worked in the field of physical activity in the county of Kremenets was the Volhynian Association of Rural Youth (VARY). The section of pe and mt at the Instructor Department of RYC in the county of Kremenets was organized in May 1931³². Aleksander Berger was appointed the head of the section. The section aimed at extending physical education and sport to include all members of RYC, which was to contribute to the development of physical fitness and morale. Over a year members of the section board went on 22 trips to RYC, including 3 trips to Bereżce, 4 trips to Lisznia, 4 to Stożek, 2 to Uhorsko, 6 to Wesołówka, and 1 trip to Antonowiec, Czuhaj and Załuże. During trips talks and lectures were given on physical education, sport, military training, and organization of physical activity in RYC. This work resulted in the organization of pe and mt departments in Lisznia, Stożek, Uhorsk, Wesołówka, Zahajce and Załuże. In Bereżce and Stożek exercises in track and field events were held for RYC from Antoniewice, Stożek and Uhorsk. On the initiative of the District Headquarters of PE and MT, and of PE and MT Sections at the Instructor Department of RYC in the county of Kremenets, a course for pe and mt leaders in RYC was held on 19–24 October 1931. The course was attended by 12 participants. The course programme consisted of drill, combat training, shooting training, topography, internal service, anti-gas defence, gymnastics, athletics and sports games. Rural Youth Clubs from the area of the county of Kremenets received support in the field of sports equipment from CCPEMT in Kremenets, among others in the form of 10 basketball balls and 6 track and field shots. Four people from RYC successfully participated in the competitions, acquiring the minima for NSB. The County Instructor Department of Rural Youth in the county of Kremenets in 1933 had 11 departments of pe and mt³³. Its plans included organization of skiing courses and 4 people from the county of Kremenets (outside of Kremenets) were hired to teach classes in physical activity.

In the county of Kremenets the Shooting Association (SA) was active, too. On September 1, 1935 briefing of presidents and commandants of SA from the county of Kremenets took place³⁴. The briefing was chaired by the President of the County Board – Aleksander Berger with Antoni Stebelski – commandant of

³¹ “*Życie Krzemienieckie*” 1938, no. 11, p. 268.

³² “*Życie Krzemienieckie*” 1932, no. 6, p. 27.

³³ “*Życie Krzemienieckie*” 1933, no. 1, pp. 29–30.

³⁴ “*Życie Krzemienieckie*” 1935, no. 9, pp. 403–404.

the SA branch in Wiśniowiec – acting as a secretary. During the meeting problems of physical education, sport and military training were discussed among other things. In the department of military training issues of work in the current year (1935) were referred to. Within the scope of physical education and sport, it was decided that more attention should be paid to sports games and track and field events, which were the bases for tests to obtain NSB. One of the means to involve individual branches to practise physical activity was sports competition. One of the proposals for increasing the level of physical education and sport was work for the development of women's shooting. The demands of participants in relation to physical culture and military training must be assessed positively. In the activities of SA in the county of Kremenets, in the 1930s women's participation was on the increase³⁵. Female departments of SA in the county of Kremenets operated in Katerburg, Kremenets, Kutu, Rybcza, Szumsk and Wiśniowiec.

Scouts from the county of Kremenets on 12 May 1935 began celebrations of the "Scout Week"³⁶. On the first day of the scout event an assembly of scouts and female scouts race were held. Volhynian female scouts completed their first winter camp in December 1935 near Ławoczno, which was attended by 18 scouts. The camp programme included skiing classes. The Volhynian Female Regiment organized a 3-week team camp for scout leaders in Żywiec³⁷. In Kremenets from 16 to 26 January 1937 a skiing course for female scouts took place³⁸. It was attended by 15 female scouts, and an instructor on the course was Motorkow.

The establishment of Volhynian DSA (1934) contributed to the development of skiing, as well as wider interest from the local community in this field of physical activity. Editors of "Życie Krzemienieckie" in issue 3 of 1935 summed up the 1934/1935 sports season as follows:

Last season undoubtedly ranks among one of the most beautiful ones in terms of snow and weather, as well as rich in successes in terms of sport. However, we still haven't made use of a number of opportunities and a lot of work is waiting ahead of us to make Kremenets a real Volhynian Zakopane³⁹.

The 1936 sports programme (in the period from January to February) provided for sports competitions on the territory of the country of Kremenets in Dederkały, Kremenets, Kulików, and Wiśniowiec⁴⁰. In the calendar of events the most important one was the Championships of Volhynian DSA, which were to be held on 1–2 February 1936 in Kremenets.

³⁵ "Życie Krzemienieckie" 1935, no. 10, p. 451.

³⁶ "Życie Krzemienieckie" 1935, no. 5, p. 263.

³⁷ Z. Kańska, *Kilka słów na temat harcerstwa w ogólności, a wołyńskich harcerek w szczególności* [A few words about scouting and guiding in general, and Volhynian female scouts in particular], "Życie Krzemienieckie" 1936, no. 11, p. 424.

³⁸ "Życie Krzemienieckie" 1937, no. 3, p. 47.

³⁹ "Życie Krzemienieckie" 1935, no. 3, p. 131.

⁴⁰ "Życie Krzemienieckie" 1935, no. 12, p. 533.

The programme of sports events organized by the Volhynian DSA became richer and richer with every year. The share of skiing courses, training ski camps, courses and exams for candidates for skiing judges and instructors, as well as qualified tourism events (ski hiking tours) was on the increase in the activity of the Volhynian DSA with e.g. courses in gliding and skiing, courses in lowland skiing and courses in women's skiing being organized⁴¹.

One of the most active clubs in the county of Kremenets was KSC. It was set up in November 1929⁴². On February 18, 1932 an annual General Meeting of the members of the club took place⁴³. During the meeting, the board was elected composed of: Dubrowiński, Falkowska, Kozłowski, Kuśmierski, Pierwieńcewowa, S. Pomykalski, Szumski. The President of the club was again S. Pomykalski. The President of KSC – S. Pomykalski, in his report drew attention to the club's success in the field of sport, and what is important in the life of local communities. One of the objectives of the club was to create a tennis section, construct tennis courts and obtain funds to rent their own premises. The activists of the club established the following sections of the club: socializing and playing, ice hockey (set up in 1932), skiing (founded in 1931.), football, athletics and sports games. The gymnastic section members exercised three times a week, using the gym of the Kremenets Secondary School. The classes were attended by women and men. At the beginning of 1932 the club had 60 members.

A major role in the development of "sports life" in the county of Kremenets was played by PSC. PSC in Kremenets was set up on 1 October 1928⁴⁴. As of 1932 it had 189 members (including 1 honorary member, 15 founding members and 172 ordinary members). The President of the club was Tadeusz Poczod (senior leader), and the secretary was Władysław Lisowski (leader). Shooting, and skiing-tobogganing sections stood out in the sports activity. On the initiative of the club members, at the State Police Station in Kremenets an athletics field was organized. Sports equipment was bought, including 10 weapons (of "flower" type), 12 pairs of skis, 4 toboggans, gymnastics accessories and sports costumes.

A number of equestrian competitions was held in military units stationed in the county of Kremenets. On 3 June 1934 in the square of 12 Podolski Uhlan Regiment in Białokrynica, an equestrian competition was held combined with performances of rhythmic gymnastics, wielding cold steel and peasant race⁴⁵. In the equestrian competition, in the officers' tournament the winner was a cavalry

⁴¹ *Program imprez narciarskich X Wołyńskiego Okręgowego Związku Narciarskiego na rok 1936/37 [Programme of ski events of the 10th Volhynian District Skiing Association for the year 1936/1937]*, "Życie Krzemienieckie" 1936, no. 11, p. 452.

⁴² S. Pomykalski, *Krzemieński Klub Sportowy [Kremenets Sports Club]*, "Życie Krzemienieckie" 1932, no. 1, pp. 25–27.

⁴³ "Życie Krzemienieckie" 1932, no. 2, p. 31.

⁴⁴ "Życie Krzemienieckie" 1932, no. 2, p. 31.

⁴⁵ "Życie Krzemienieckie" 1934, no. 6, p. 270.

captain Choynecki (on a gelding “Oxford”), and in the non-commissioned officers’ tournament the 1st place was taken by a platoon sergeant Rostocki. Another equestrian competition took place on 15–17 June 1934. It was a (preliminary) equestrian competition for the championship of the 2nd Independent Cavalry Brigade⁴⁶. In the team competition the winner was the team of the 12th Podolski Uhlan Regiment, whereas in the individual competition Lieut. Antoni Kropielnicki (mare “Sabina”) – 12th Podolski Uhlan Regiment. At the competition the commander of the 2nd Independent Cavalry Brigade – Brigadier-General Władysław Anders was present.

From among football teams of the county of Kremenets KSC played in the top league. Football events were also organized outside of the traditional meetings lasting 90 minutes. On 17 July 1937 a Rapid Football Tournament was held in Kremenets⁴⁷. Each match lasted 20 minutes and the games were held in a round-robin system. The tournament was attended by the following teams: KSC Military Sports Club (MSC) Derdekały, SC Smyga and JSC “Hasmonea” Kremenets. The winners of the tournament were the footballers of MSC Dederkały.

In the volleyball tournament which was played in Kremenets in July 1937 five teams competed: Scouts Lublin, KSC, MSC Dederkały, SC Smyga and JSC “Hasmonea” Kremenets⁴⁸. Volleyball players of KSC and MSC Derdekały won two victories.

Another sport that developed in Kremenets was tennis. In May 1934 a match was played between the teams of KSC and JSC “Hasmonea” Kremenets⁴⁹. The winner was KSC team (4 : 1). The match was held on the tennis court in the secondary school park. In July 1937 a match was played between KSC Kremenets and MSC Dederkały⁵⁰. It was played in Kremenets, on the (newly built) tennis court next to the Community and Tourism House. The match ended with the victory of the MSC Dederkały (4 : 3). The team of KSC consisted of the following players: Bury, Fuchs and Pomykalska, and the MSC team Dederkały – Szulcowa, Szulc and Zapart.

On the initiative of SA in 1935 the championships of the county of Kremenets in shooting were held⁵¹. In the women’s competition the winner was Olga Szubia-kowska ahead of Halina Buszowa and Halina Krajewska. Among men, Jan Mołczok proved the best, the 2nd place went to Mojżesz Skakalski (both of Post Military Training – PMT), and the 3rd one was taken by Bronisław Knasiński

⁴⁶ Ibidem. The 2nd Independent Cavalry Brigade comprised the following units: 12 Podolski Uhlan Regiment, 19th Volhynian Uhlan Regiment, 21st Vistula Uhlan Regiment and the 2nd Battalion of Mounted Artillery.

⁴⁷ “Życie Krzemienieckie” 1937, no. 14–17, pp. 306–307.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ “Życie Krzemienieckie” 1934, no. 5, p. 177.

⁵⁰ “Życie Krzemienieckie” 1937, no. 14–17, p. 306.

⁵¹ “Życie Krzemienieckie” 1935, no. 11, p. 492.

(PSC Kremenets). It is worth noting that the county combat was preceded by qualifying competitions in clubs and sports associations. Competitions for the Kremenets county championship in shooting were held in the following years. In 1936 there were 42 participants in the event⁵². There were team and individual competitions. In the women's competition the winner was Wieleżyńska and the SA team composed of Wieleżyńska, Buszowa, Krajewska; in the men's competition the 1st place was taken by Sgt Czapiński and BDC Derdekały. Competitions of girls and boys were held. Among girls the 1st place was taken by Hanna Słupczyńska; the best among boys was Edward Kowalski. Proceeds from the shooting championships were donated to the National Defence Fund (110.50 zloty).

On 14 June 1933 the consecration of a swimming pool which was commissioned to use took place on the river Ikwa in Młynówka⁵³. The facility was consecrated by the parish priest E. Studziński in the presence of the Kremenets starost S. Czarnocki and prof. A. Berger (Chairman of the Section of Physical Education and State Defence of USO). The event consisted of swimming competitions whose programme included the following: women's 50-m classic style race; for men – 50-m classic style race, 100-m freestyle race and jumps off the tower. In the women's competition Hornowska and Zarembianka gave an outstanding performance and among men: Mudryk (JSC "Hasmonea"), Pawłowski, Sawłuczynski (Secondary School of Kremenets). In the jumping competition the winner was Karczewski (SSA Lviv), ahead of Laskowski ("Czarni" Lviv) and Sokólski (Kremenets).

On May 13, 1934 competitions in Młynówka at the swimming pool of USO in Kremenets took place⁵⁴. The swimming competition was organized by KSC and consisted of 50-, 100- and 200-m freestyle and classic style races, relay and a jumping contest. In the swimming competitions contestants who were particularly successful were Krajewski and Kołłątaj (KSC) as well as Mudryk. The swimming competition on the river Ikwa was carried out in the following years. According to the editors of "Życie Krzemienieckie", on 15 August 1935 three swimming contests took place: men's 100-m and 200-m freestyle race and women's 50-m freestyle race⁵⁵. The swimmer who proved the best was Mudryk winning both men's competitions. In the women's competition the winner was Zarembianka (Kremenets Secondary School).

As far as the development of skiing in Volyn is concerned Kremenets played a major role. Mainly competitions of local reach were held. On 12 March 1932 skiing competitions of PSC Kremenets were held⁵⁶. The competition programme consisted of the following: 2.5-km gear patrol with shooting, downhill race,

⁵² "Życie Krzemienieckie" 1936, no. 11, p. 447.

⁵³ "Życie Krzemienieckie" 1933, no. 6, p. 269.

⁵⁴ "Życie Krzemienieckie" 1934, no. 5, p. 177.

⁵⁵ "Życie Krzemienieckie" 1934, no. 7–8, pp. 365–366.

⁵⁶ "Życie Krzemienieckie" 1932, no. 3, pp. 28–29.

5-km race. From among 20 contestants the best one proved to be constable Świątek ahead of Mol and Kwasiński. Activity in the organization of skiing events was showed by USO which on 13 March 1932 organized a 5-km race competition. The competition attracted a fairly large number of contestants with 44 skiers participating. The winner was Stepaniuk (non-affiliated), the 2nd place was taken by Gronowski (KSC), and the 3rd one – Motorkow (KSC). In the county of Kremenets skiing competitions were organized aimed at gaining a PSA badge. In March 1933 during a skiing competition 20 participants in the event were awarded a skiing badge⁵⁷. The competition was carried out on the initiative of the activists from PSC Kremenets.

In February 1938 inter-club team competitions were held in Kremenets for the challenge prize of the PEMT District Office⁵⁸. Competitions were held in two events, a 12-km race and ski jumping. The winner was the team of KSC Kremenets ahead of Secondary School Sports Club (Inter-School Club of Kremenets Secondary School). Skiing competitions were organized in Kremenets for MT Corps. In skiing competitions held on 6 February 1938 the best contestants turned out to be teams from Białokrynica, Dederkały, Szumsk and Wiśniowiec.

Championships in skiing events for the cup of Volhynian province were held on February 24–25, 1934.⁵⁹ The competition was dominated by KSC skiers. Volyn championship in individual events was won by the following: in the 9-km race the winner was Jerzy Stepaniuk; in the 15-km race Arseni Stepaniuk; in a ski jumping competition – Walerian Kołłątaj; in a (Nordic) combined race – Alexander Mielniczuk (PSC Kremenets). In addition to the contestants mentioned, the editors of “*Życie Krzemienieckie*” magazine distinguished a shooter Jacorzyński (MSC Dubno). In the team classification, the Challenge Prize of the District Office of PE and MT in Lublin for the year 1934 went to the winning skiers of KSC. In the competition there were no events with the participation of women.

The competition for the championship of Volhynian DSA in Kremenets was held on 16–17 February 1935⁶⁰. The honorary patron of the championships was Volhynian province governor Henryk Józewski. The competition was attended by a fairly large group of contestants, about 70. Out of this number half were visiting sportsmen from, among others, Dubno, Lutsk, Rivne and Dederkały. Also, military men from the 24th infantry regiment from Lutsk, 43rd infantry regiment from Dubno, 12th Uhlan Regiment from Kremenets and BDC took part. Also skiers from Warsaw took part in the competition. Three competitions were held for the championship of Volhynian DSA; in the 18-m run the 1st place was taken by Stanisław Sawicki (PSC Lutsk), the 2nd place went to Marian Koprowski (Students’ Sports Association – SSA Warsaw), while the 3rd one went

⁵⁷ “*Życie Krzemienieckie*” 1933, no. 3, p. 143.

⁵⁸ “*Życie Krzemienieckie*” 1938, no. 3, p. 74.

⁵⁹ “*Życie Krzemienieckie*” 1934, no. 2, p. 53.

⁶⁰ “*Życie Krzemienieckie*” 1935, no. 2, pp. 77–79.

to – Jerzy Stepaniuk (KSC); In the jumping competition the winner was Berko Kuter (“Hasmonea” Kremenets), the vice-champion title was awarded to W. Kołłątaj (KSC), and the bronze medal was won by W. Obeziuk (KSC); in the (Nordic) combined race the winner was W. Kołłątaj, ahead of Gliklis (“Hasmonea”) and Wojnarowski (KSC). The programme of the competition included events in which the organizers did not award championship titles of Volhynian DSA; in the 18-m race for unaffiliated participants Karol Fedor (BDC Dederkały) proved the best ahead of Rudolf Prystupa (Lutsk) and Józef Wyroba (BDC Derdekały); in the 12-m race (for those affiliated with the Volhynian DSA) – the 1st place was taken by Szaja Gindsberg, ahead of Mojżesz Nudler (both from “Hasmonea”); in the 12-km race for unaffiliated participants the winner was Mojsze Mejler (“Hasmonea”), the 2nd place was taken by Jan Pindzuł (Organization of Working Youth – OWY).

The next championships of Volhynian DSA took place on 22–23 February 1936⁶¹. 48 skiers entered the competition. The skiers from SC “Strzelec” Janowa Dolina were missing from the participants. In the competition of a 15-km race the winner was Arseni Stepaniuk (KSC), ahead of Jerzy Stepaniuk (KSC) and Aleksander Mielniczuk (PSC “Horyń”). In the ski jumping competition the first three places were taken by skiers of KSC: Mielniczuk, Jenkner and Obeziuk⁶². Mielniczuk was also a champion of Volhynian DSA in Nordic combined. The competition was very well prepared in terms of organization. It contributed to the growing popularity of skiing among the local population, as well as showed that Kremenets is a major centre of this sport in Volyn.

The most important ski event in 1938 was the championships of the Volhynian DSA. They were held in Kremenets on 23–24 January 1938⁶³. The championships took place in the following disciplines: in the 14-km ski race, ski jumping and Nordic combined. The competition was attended by 34 of the 45 contestants entered. It is worth noting that in previous competitions of this type a greater number of skiers participated. The champion of Volhynian DSA in the 14-km race was Arseni Stepaniuk (KSC). In the remaining two events (ski jumping, Nordic combined) championship titles went to A. Mielniczukow.

The representation of skiers from the Volhynian DSA, composed of brothers Stepaniuk. S. Sawicki, W. Kołłątaj, W. Obeziuk, took part in the Polish Championships in Zakopane in 1935⁶⁴. The sportsmen were nominated for two competitions, 18-km race and the Nordic combined. Unfortunately, the difference in level presented by the skiers from Volyn, and the level of skiers from other areas of Poland was quite big to their disadvantage. It is worth quoting here the assessment of their participation made by the editors of “*Życie Krzemienieckie*”:

⁶¹ “*Życie Krzemienieckie*” 1936, no. 2, p. 74.

⁶² “*Życie Krzemienieckie*” 1936, no. 2, p. 75.

⁶³ *Mistrzostwa X Wołyńskiego Okręgu PZN w Krzemieńcu [Championships of 10th Volhynian District of PSA]*, “*Życie Krzemienieckie*” 1938, no. 2, pp. 48–49.

⁶⁴ “*Życie Krzemienieckie*” 1935, no. 3, p. 129.

Unfortunately, the race was completed by 2 competitors only (Stepaniuk brothers who took the 61st and 67th place), while others either broke their skis, or were ashamed to reach the finishing line with bad time. To make matters worse they did not even try to jump, thus not only shattering their participation in the combined, but an opportunity to become acquainted with big jumps, too. This unfortunate start should serve as an example how great emphasis should be put on the education of competitors by clubs and how much there is still to do in this respect⁶⁵.

The editors of the magazine rightly drew attention to the difference in levels, but they did not indicate why Volhynian skiers did not enter the jump competition for Nordic combined.

Ice hockey also developed in Kremenets. At the turn of years 1931 and 1932 a section of ice hockey was established at KSC Kremenets⁶⁶. The section of ice hockey operated at the Secondary School in Kremenets. Teams from Kremenets most often play matches with one another. Hockey players of KSC Kremenets competed with the PSC Rivne team, losing 1 : 3 as visitors. A rematch in Kremenets ended in a draw (0 : 0).

The origins of gliding in Volyn date back to 1932. In April 1933 Ludwik Gronowski and Stanisław Piątkowski made the „first rounds of Kremenets to investigate to what extent numerous slopes will prove suitable for skiing”⁶⁷. Gliding was dealt with by the County District of Air and Anti-Gas Defence League (AADL) in Kremenets, Volhynian Provincial District of AADL in Lutsk and the board of USO⁶⁸. The organizational meeting of the Gliding Club took place in Kremenets on 16 June 1933. The management board of the Gliding Club was composed of: Ignacy Puławski (member of Parliament, Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government – NBCG) – president, parish priest E. Studziński (vice-president), Aleksander Berger (secretary), Faliński (treasurer), Lieut. Minkowski and Kozłowski (members)⁶⁹. The activists of the Gliding Club made decisions to buy a glider of “Wrona” type and hold gliding training, which was to be conducted by M. Glatman.

On the initiative of, among others, the Volhynian Provincial District of AADL actions were taken to construct in Kulików near Kremenets a permanent gliding centre as regards “collection of wood among forest and sawmill owners to build hangars. In 1934 the construction commenced”⁷⁰. It is worth noting that a little earlier on 8 September 1933 the area around Kulików was inspected by

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ “Życie Krzemienieckie” 1932, no. 2, p. 32.

⁶⁷ Z. Mikulski, *Wspaniały rozwój Szkoły Szybowcowej na Sokolej Górze koło Krzemieńca* [Great Development of Gliding School on Sokola Góra Mountain near Kremenets], “Życie Krzemienieckie” 1936, no. 4, pp. 166–170.

⁶⁸ “Życie Krzemienieckie” 1933, no. 6, pp. 269–272.

⁶⁹ “Życie Krzemienieckie” 1933, no. 6, p. 271.

⁷⁰ M. Rzeppo, *Wołyńska Szkoła Szybowcowa w Kulikowie Krzemienieckim* [Volhynian Gliding School in Kulików Krzemieniecki], “Życie Krzemienieckie” 1935, no. 10, p. 417.

a special commission delegated by the Ministry of Communications composed of: Eng. Grzeszczyk (“Father of gliding in Poland”), Eng. Polny (representative of the Regional Gliding Committee in Lviv), Col. dr Habich (delegate of the Provincial Committee of AADL in Lutsk), Kościanowski (inspector of Anti-Gas and Anti-Aircraft Defence)⁷¹. The assessment of the Commission was positive. The works in the scope of establishing infrastructure as regards the construction of the school began at the end of 1933. The construction and establishment of the Gliding School in Kulików met with a positive response from the local population.

As a result of these actions a Gliding School in Kulików was created with Zbigniew Mikulski (sailplane pilot) becoming its Head. In 1935 the Gliding School held courses resulting in the award of 48 diplomas in A category, 38 in B category and 33 in C category⁷². In the period from 2 July to 2 October 1935 trainee pilots of the school flew 56 hours 7 minutes and 17 seconds in the air. The longest flight lasted 5 hours and 5 minutes. As the editors of “*Życie Krzemienieckie*” wrote in issue no. 11 of 1935,

the School of Sailplane Pilots of AADL in Kulików [...], with the resolution of the Management Board of the AADL District in Lutsk changed its name to the “School of Sailplane Pilots in Sokola Góra”⁷³.

In the period from 1 January 1935 to 20 April 1936 as part of the activity of the Volhynian Gliding School of AADL on Sokola Góra Mountain 10 school and 6 training courses were conducted; all in all about 9,000 flights were performed totalling 406 hours, including about 25 flights of more than 3 hours, 6 flights of more than 4 hours, 3 flights lasting more than 5 hours, and 1 flight lasting more than 6 hours⁷⁴.

Tremendously fruitful activities of the School were disrupted by a fire which broke out on 7 March 1937⁷⁵. The resulting losses were estimated at about 30,000 zloty. As we can read on the pages of “*Życie Krzemienieckie*”,

local community, understanding the need to keep the Gliding School hastened to help devotedly. [...] about a dozen landed estates embarked on the action of rebuilding, donating necessary building materials for this purpose⁷⁶.

The reaction proved social awareness of the importance of the School of Gliding.

In 1938 works were in progress on the infrastructure of a gliderport on Sokola Góra Mountain. At the airport for gliders the construction of a brick house in-

⁷¹ “*Życie Krzemienieckie*” 1933, no. 9, p. 379.

⁷² M. Rzeppo, *Wołyńska Szkoła Szybowcowa w Kulikowie Krzemienieckim* [Volhynian Gliding School in Kulików Krzemieniecki], “*Życie Krzemienieckie*” 1935, no. 10, p. 418.

⁷³ “*Życie Krzemienieckie*” 1935, no. 11, p. 490.

⁷⁴ Z. Mikulski, *Wspaniały rozwój Szkoły Szybowcowej na Sokolej Górze...* [Great Development of Gliding School on Sokola Góra Mountain...], p. 168.

⁷⁵ “*Życie Krzemienieckie*” 1937, no. 5–6, pp. 94–95.

⁷⁶ Ibidem.

tended for office space was completed⁷⁷. In this year outbuildings and wooden facilities were being constructed for the use by participants in the courses. It is worth noting that the majority of glider course participants came from western Poland. Another investment was the construction of a shelter on Wilcza Góra Mountain. An important event in the activity of the Volhynian Gliding School of Anti-Gas and Anti-Aircraft Defence League was an initiative of the Guild of Jew Butchers Association in Rivne. On the initiative of the Association an RWD-8 school plane was donated to the Gliding School⁷⁸.

The Polish women's record was beaten by Maria Young-Mikulska (wife of Head of School of Sailplane Pilots in Sokola Góra), flying in the SG 3-bis/36 glider from Sokola Góra to the village of Urwenna in the county of Zdolbuniv (1936)⁷⁹. The route of the flight was 63 km 300 m. With this achievement, M. Young-Mikulska obtained a D category of sailplane pilots. Another representative of Volyn – Zygmunt Karczmarzyk flew from Sokola Góra to Dubno in a Komar-type glider. The Head of the school – Zbigniew Mikulski, made a flight on 22 March 1936 from Sokola Góra to Białokrynica (and back – 34 km) achieving the height of 1,300 m above start⁸⁰. A month later, on 21 April 1936 a pilot Bohdan Rodziewicz took off in a C.W. 5 glider from the gliderport of the Volhynian Gliding School of AADL making a flight to Ołyka 75 km away (in a straight line). It was the longest glider flight in Volyn to date. It is worth noting that the number of visitors to Sokola Góra and the Gliding School was on the increase. The total number of visitors to the gliderport in April 1936 was 2,100. An event in the Volhynian Gliding School can be a feat by Zygmunt Kaczmarzyk who on 10 April 1938 in an SG 3 bis/36 no.671-type glider flew a distance of 92 km landing in the town of Latiatyń near Brzeżany⁸¹.

Conclusion

The 1930s saw the development of sport in the county of Kremenets. An important aspect affecting its development were numerous conditions of the sports movement, beginning from all-Poland and national, macroregional factors to local ones. As far as sport management and organization was concerned an important role was played by: MCPEMT in Kremenets, CCPEMT in Kremenets and USO. In the period discussed sports infrastructure developed, among other things in the vicinity of Kremenets a complex of ski jumps, a swimming pool (bathing

⁷⁷ "Życie Krzemienieckie" 1938, no. 3, p. 72.

⁷⁸ "Życie Krzemienieckie" 1938, no. 5, p. 124.

⁷⁹ "Życie Krzemienieckie" 1937, no. 10–11, p. 221.

⁸⁰ Z. Mikulski, *Wspaniały rozwój Szkoły Szybowcowej na Sokolej Górze... [Great Development of Gliding School on Sokola Góra Mountain...]*, p. 168.

⁸¹ "Życie Krzemienieckie" 1938, no. 9, pp. 225–226.

beach) on Ikwa river and the facilities of the Volhynian Gliding School were built. The number of sports courses and camps in different sport disciplines increased. In addition to clubs, sports activities were carried out in educational institutions, in social associations and organizations, as well as at Rural People's Universities. Among sports disciplines, such fields as horse riding, sports games, track and field events, skiing, water sports and shooting, developed relatively fast.

Bibliography

A. Sources

I. Press

“Życie Krzemienieckie” [“Life of Kremenets”] magazine (1932–1939)

II. Internet sources

https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_krzemieniecki [accessed: 31.05.2019]

B. Literature

Bakota D., Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport i turystyka w działalności Związku Harcerstwa Polskiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939* [*Sport and tourism in the activity of the Polish Scouting and Guiding Association in the Volhynian province in the years 1921–1939*], “Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” [“Academic Dissertations of the University of Physical Education in Wrocław”] 2018, no. 61, pp. 88–97.

Drozdek-Małolepsza T., Małolepszy E., Bakota D., *Marsz na Polską Górę jako przykład zawodów wojskowo-sportowych na Wołyniu (1934–1939)* [*March on Polska Góra as an example of military and sporting competitions in Volyn (1934–1939)*], “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” [“Research Papers of Jan Długosz University in Częstochowa Physical Culture”] 2018, vol. 17, no. 1, pp. 11–22; ISSN 1895-8680, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2018.17.01>.

Kapłon J., *Początki narciarstwa polskiego. Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie 1907–1939* [*Beginnings of Polish skiing. Carpathian Association of Skiers in Lviv 1907–1939*], Kraków 2018.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys dziejów* [*Physical education and sport in the activities of Shooting Association in the Volhynian province in the years 1921–1939. Outline of the issues*], “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” [“Research Papers of Jan Długosz University in

Częstochowa. Physical Culture”] 2017, vol. 16, no. 4, pp. 11–26, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.35>.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej* [Physical education in the activities of rural youth organizations in the 2nd Polish Republic], Częstochowa 2015.

Nowak L., *Wychowanie fizyczne i sport w Państwowym Szkolnictwie Ogólnokształcącym w Polsce w latach 1918–1939* [Physical education and sport in Public General Education in Poland in the years 1918–1939], Poznań 1996.

Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)* [Physical culture of the Ukrainian population on the Polish territories (1868–1939)]. Rzeszów 2007.

Zaborniak S., *Skoki narciarskie w Polsce w latach 1907–1939* [Ski jumping in Poland in the years 1907–1939], Rzeszów – Krosno 2013.

Zakrzewska A., *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży* [Shooting Association 1919–1939. Civic Education of Youth], Kraków 2007.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*.

Finansowanie

Autorzy otrzymali wsparcie finansowe w ramach projektu DS/WP/6114/2018 w zakresie realizacji badań w celu przygotowania publikacji artykułu *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sport in the county of Kremenets in the light of “Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*.

Funding

The authors received financial support for the research (DS/WP/6114/2018) of the article *Sport in the county of Kremenets in the light of “Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*.

Pavĺina MÍČOVÁ*

<https://orcid.org/0000-0001-5919-3706>

Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)

Jak cytować [how to cite]: Míčová P., *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 59–70.

Obraz sportu i wychowania fizycznego w czechosłowackich filmach dokumentalnych (1945–1959)

Streszczenie

We wczesnych czasach filmu (prekinematografia), w trakcie technologicznego rozwoju kineoskopu (1865), ruchomych zdjęć, a później fotografii błyskowej (1873) pojawiły się pierwsze próby zarejestrowania ruchu (biomechaniki). Fotografię z użyciem lampy błyskowej późniejszego okresu (protofilm) zastąpiono syntezą ruchu (1878), gdy tło społeczno-kulturowe pojawiło się również na ruchomych klatkach zdjęciowych, skupiając się głównie na wybranych tematach obrazujących cielesność sportu i fizyczności w relacji do ówczesnej atmosfery społecznej. Przedstawiony tekst selektywnie opisuje rozwój ciała i obrazowania ciała w ograniczonym okresie, na który wpływ mają mechanizmy polityczno-ideologiczne. Aczkolwiek funkcjonuje również jako czynnik, który może wpływać na społeczeństwo i powodować zmiany, filmu dokumentalnego nie można jednoznacznie kojarzyć z propagandą. Sport nie został przedstawiony wyłącznie z perspektywy ówczesnej ideologii, masowe ćwiczenia przede wszystkim pokazywały narodową wspólnotę i ideologię państwową.

Słowa kluczowe: kinematografia, film dokumentalny, sport, wychowanie fizyczne, nacjonalizacja, propaganda.

* mgr., Department of Kinanthropology and Humanities, Faculty of Physical Education and Sport, Charles University

Abstract

In the early stages of the film (pre-cinematography), during the technological development of the kinescope (1865), or the moving photos, and later the flash photography (1873), the first attempts to record motion (biomechanics) appeared. The flash photography of the later period (proto-film) was replaced by the synthesis of motion (1878) when the social-cultural background also appeared on the moving photos, mainly focusing on selected themes reflecting the sports body and physicality in relation to the contemporary social atmosphere. The presented text selectively describes the development of body and body imaging in a limited period influenced by political-ideological mechanisms. However, it also functions as a factor that can influence society and bring about change. The documentary film cannot be unambiguously described as propaganda. The sport was not depicted solely from the perspective of the ideology of that time. But above all, mass exercises demonstrated the national community and state ideology.

Keywords: Cinematography, documentary, sport, physical education, nationalization, propaganda.

Sport and physical education as a political instrument of the selected period

At the time of nationalization, the documentary filmmakers, who focused on sport, assumed that the politically unacceptable business principle would disappear from cinematography. It was supposed to be replaced by the so-called “cultural service to the people” principle. Most importantly, future production was to be understandable and instructive for the viewers, but also political by dealing with many national problems. Czechoslovak documentarians entered the cinematography as more or less active witnesses of the period. However, there is no doubt that movie makers have also become co-creators of the period. The principles of active, creative service to the people, the state, and the socialist ideal were already based on the nationalization decree, the Beneš Decrees of March 5, 1946, ratified by the Provisional National Assembly by the Constitutional Act No. 57/1946 Coll.¹

The area of sport, being easy to grasp and, therefore, always generating heightened interest within the public, did not avoid the ideological dictate of the period. The entire system of physical education began to be politicized. Particularly after February 1948, the emphasis was on the folk and mass character of the sport. Sport and physical education began to be portrayed ideologically; sport and physical education had become political.

The production groups (1945 to 1948), creative collectives (1948 to 1951) and creative groups (1954 to 1970) acted as an interface between the corporate, political and state cin-

¹ See Article 1, paragraph 1 of Constitutional Act No. 57/1946 Coll., which ratifies all decrees issued by the President. Available in Czech online <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/028-1946.pdf>.

ematography and the everyday film practice. At the same time, they acted as mediators between general cultural and political trends in society and film production².

In this period, the film may be studied from a socio-cultural perspective, either as an area that reflects, to a certain extent, the attitudes and behavior of a society at that time or as an agent that triggers changes in society in some way and interferes with social processes.

However, for the film industry to function in the communist era, and most intensively at the end of the 1940s and the 1950s, state planning was given a specific role, creating a vital external framework for virtually all levels and areas of the film industry, from dramaturgy to production, distribution to cinema construction, and did not (only) concern sales plans but also cultural-political tasks³.

It is not only the history of film that is important, but the political, economic, social and technological history as well. For the contemporary historian who is focusing on archive research on the subject, this area covers a wide range of documents. Thus, it is possible to study the position the film occupies at a given period as well as how the government and politics interfered with its production, or how the phenomena of the period and social situation were reflected in the cinematography of that time. Documentaries can primarily be interpreted as sets of periodical expressions. Nonfiction film is closely related to the impact on society, new social structures, wider social discourse, audience structure, and national identity constructions.

Socio-political context of the socio-economic transformation

In order to understand the situation and conditions for institutionalized work, we need to enter into a wider socio-political context and take into account the perspective of contemporary models of political representation. Let us, therefore, turn to the circumstances of the establishment of the Ministry of Information. The communist exiles took advantage of the influence of the Soviet Union reinforced by the victory over Germany and the liberation of the majority of Czechoslovakia by the Red Army. This constellation – supported by the stigma of Allies’ “betrayal” under the Munich Agreement – was an effective platform for the Communist Party for the realization of a radical political and socio-economic transformation of post-war Czechoslovakia.

Already during the war, the Communist Party had planned a power take-over strategy: nationalization processes, attitude to other political parties, the domi-

² P. Szczepanik, “*Machři*” a “*Dilettanti*”. *Základní jednotky filmové praxe v době reorganizací a politických zvrátů 1945 až 1962*, [in:] P. Skopal, *Naplánovaná kinematografie. Český filmový průmysl 1945–1960*, Academia, Praha 2012, p. 28.

³ P. Skopal, *Úvod: plány, změny a kontinuity*, [in:] P. Skopal, *Naplánovaná kinematografie. Český filmový průmysl 1945–1960*, Academia, Praha 2012, p. 12–13.

nance of some ministries, including the Ministry of Information. It is, however, necessary to remember, that the nationalization of cinematography, as well as the nationalization of some financial and economic sectors, was not exclusively a communist interest: it was also anticipated by the London government on the basis of concepts of domestic trade unions, albeit in a less radical sense. After the liberation, the Communists accomplished most of their “sub-partisan” intentions – one of them being the nationalization of the film – for their own political merit. A highly conceptual and decisive was also the approach of the Communist Party to the negotiations on the composition of the post-war government and its program⁴.

After the resignation of the exile government, Edvard Beneš appointed the domestic government of the National Front of Czechs and Slovaks on April 4, 1945. In the history of Czechoslovakia, it was the first government in which the Communists were represented. Of the 16 ministries, the CPC, together with the CPS, held the Ministry of the Interior, Agriculture, Welfare, Education and Information⁵.

The composition of this government was based on the meeting of the London government representatives with the Moscow leadership of the Communist Party and the Slovak National Council in the last days of March of 1945. The disputes that emerged during the negotiations on the composition of the government surprisingly did not concern party representation as much as the ratios of Czech and Slovak representation. One exception was the reservation of the National Socialists that their party would not manage any of the key ministries, i.e. the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of National Defense, the Interior, the Ministry of Finance, the Ministry of Agriculture or the Ministry of Information⁶.

Despite these disagreements, a proposal for a new government was quickly and unanimously approved. Immediately after its appointment, the Košice government program was approved, which, among other things, formulated the concept of post-war revival, dealing with war enemies, and the pro-Soviet direction of foreign policy. The “People’s Democracy” regime was set up, which – besides the political sphere – was supposed to enforce democracy also in the economic

⁴ S. Balík, V. Houšek, J. Holzer, J. Šedo, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2011, pp. 118–134. A parallel to the Communist appropriation of the project of nationalization of the film can be found in the Ministry of Agriculture, led by Communist Minister Julius Ďuriš. In 1946, the confiscated land of German inhabitants was handed over to Czech farmers, a deed for which the Communist party claimed the credit. The Communist Party of Czechoslovakia succeeded in acquiring rural voters whose land was later taken away by the collectivization of agriculture.

⁵ V. Průcha, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, Doplněk, Brno 2004–2009, pp. 64–65. Klement Gottwald and Viliam Široký also served as Deputy Prime Ministers. Zdeněk Nejedlý, as Minister of Education, then represented the position of an independent.

⁶ According to the contents of the Record of the Political Composition of the First Postwar Government from March 27 and 28, 1945, the reservation did not find the appropriate response in Moscow and no further solution was found. In: Kaplan 1992, p. 119.

and social spheres⁷. This “radical people’s” concept of democracy was represented by the Ministry of Information, interpreting its own existence as a “practical realization of an ideal”⁸.

The Ministry of Enlightenment and Information intends to practically realize the ideal that all the values of cultural, wealth of science and of education, and all the highest creations of the arts, musical, dramatic and visual arts will be made “popular” in the sense of making it accessible to the people [...]”. For this conception, the decisive rhetoric was the one of collectivism in which national interests were interwoven with the interests of the state, and at the same time served to spread the political influence of the Communist Party. In this sense, Václav Kopecký, the future Minister of Information, argued for the establishment of the ministry as a lesson from the unfortunate war experiences, with a special emphasis on the Allies’ failure within the framework of the Munich Agreement.

Ministry of Information as central control

One year after the war, the anti-fascist argumentation was naturally the most effective appeal to public opinion. A similar justification for the existence of this institution can be found, for example, in the contemporary Slovak press, but it is related to the local Office of Information⁹. It is necessary to remember that, in the Slovak context, anti-fascist rhetoric had more pronounced internal political connotations. The Ministry of Information represented a highly strategic resort that

⁷ In regards to the combination of elements of pluralist parliamentary democracy with the authoritarian strengthening of state power through the appropriation of private property, the regime of the Third Republic is referred to as a hybrid regime. Historians and political scientists, however, are inconsistent in calling the Third Republic a “hybrid regime”. For example, in the compendium *Political System of Czech Lands 1848–1989*, it is preferred to be included in the category of totalitarian regime.

⁸ The Ministry of Information operated under this name since its establishment in 1945 to April 1948. Subsequently, it gained also the enlightenment agenda, so until its abolition in 1953 it was called the Ministry of Information and Enlightenment.

⁹ The centralization of cinematography was also reflected in the organization of Slovak film, which de facto fell under the Kopecký’s Ministry of Information as a central governmental institution. After the elections in 1946, which was won by the Democratic Party in Slovakia, and not by the Communists, this vassal relationship contradicting the original agreement under the Košice government program was of strategic value. In regards to the period of the Third Republic, however, part of the power was delegated to the Information Office, which included also the V. Film Department, the department led by literary critic Michal Považan. The extent of the power and its relation to the central government had no stronger anchor until 1948 as an agreement was always reached with the Czech side. The degree of autonomy of the state management of Slovak cinematography towards the Czech central authorities was the reason for confusion and disagreement. There often was a concurrence or rather crossing of powers between Czech central authorities and Slovak authorities.

ensured centralized management and control of the mass media and some (technically reproducible) art disciplines such as radio, print, publishing, cinematography, and photography. In 1946, the Ministry of Information consisted of six unions: I. Information Department, II. Press Department, III. Publishing Department, IV. Radio Department, V. Film Department, VI. Department for Cultural Relations with East and West. Together with the leadership of the Ministry of Agriculture and the Ministry of the Interior, it secured the right conditions for the Communist takeover of power. The postwar role of the Ministry of Information very much anticipated the social and political conditions after February 1948. However, the continuity or rather the succession relation of the Ministry of Information to the Ministry of Public Enlightenment, which was set up in the mid-1942 as part of a public administration reform called the Heydrich reform, cannot be omitted. In the Second World War, the Ministry of Information was established also in England, or the United States of America. After the war, similar ministries were established in France, Poland, Yugoslavia, Bulgaria, and other countries. This institution was set up with the aim to centralize the control of mass media: foreign trade, print, and publishing, theater, fine arts, music, dance and cinematography. In this area, the ministry specifically managed the state support for film, film approval, and cinema license; film production remained under the administration of the Ministry of Industry, Commerce and Trades¹⁰. Although the Protectorate Ministry of Public Enlightenment did not have the corresponding impact of the planned scope, it indirectly helped the postwar adoption of the ministry's supervision over culture. Another important change, adopted by the successor of the Ministry of Information, was the administration of cinematography. All levels of state management of cinematography were concentrated under the V. department of the Ministry of Information, including those that were under the jurisdiction of the Ministry of Commerce and Ministry of Interior during the Protectorate. The fifth department then managed the production, distribution, release, development and import, the amateur cinematography as well as photography¹¹.

Václav Kopecký's speeches in the Provisional National Assembly from 1946 show that the Ministry of Information was the subject of criticism of political competitors. These reservations were related to over-employment, high office costs, and its temporary status¹². Kopecký logically interpreted them as attacks that were directed against the Communists. In his speech in January 1946, he

¹⁰ J. Dobeš, *Stát a kultura za druhé republiky, protektorátu a v letech 1945–1948*, [in:] I. Klimeš, J. Wiendl (eds.), *Kultura a totalita: národ*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013, p. 180–204.

¹¹ S. Balík, V. Houšek, J. Holzer, J. Šedo, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2011, pp. 118–134.

¹² The school film agenda partly was subordinated to the Ministry of Education, like the other artistic disciplines such as theater or fine arts.

protested against the view that the Ministry of Information was only a passing work of the revolution¹³.

He related its existence not only to the post-war building of the renewed Czechoslovakia but also to the “new character of the Republic”, which was to be constantly developed. The “new character” here means a radical political and socio-economic transformation that should lead to the takeover of the power by the Communist Party. In Kopecký's interpretation, the Ministry of Information represented the manifestation of a new political and social identity of post-war Czechoslovakia. From the available sources and secondary literature on the establishment of the National Front government, it does not follow that the Ministry of Information was conceived as a temporary institution related, like the Ministry of Nutrition, only to the transitional stage of post-war rebirth. Despite all this, during 1948, Václav Kopecký participated in the reorganization of the Ministry of Information, which meant the abolition of the film department and the related institutions and in 1953 also to the dismantling of the entire ministry. In the end, it was indeed a temporary institution that helped the successful takeover of the power by the Communist Party, whether it was planned in advance or emerged from current political needs and preferences. The Film Department of the Ministry of Information was a typical institution of the pre-totalitarian regime, or its “national socialist” phase taking place just after the liberation of Czechoslovakia¹⁴.

This relatively short period was marked by the enthusiasm connected with a spectacular social and cultural transformation that promised to meet the demands of many industry and political groups. One of Vaclav Kopecký's artful political moves was the realization of the long-planned nationalization of cinematography under his own ministerial office, under Communist administration, and with the participation of respected representatives of the artistic scene. The Fifth Department of the Ministry of Information had relatively large power until 1947 when the film production was partially untied from the ministerial leadership and its position began to change. The onset of party management of culture in 1948 closed the department.

Representation of sport and physical education in the Czechoslovak documentary film

The representation of sports and physical education in the Czechoslovak documentary film (1945–1959) focused on the display and promotion of the subject

¹³ The Ministry of Information employed 689 people in 1946, of which 145 were pragmatic and 517 contract staff. The monthly cost of running the ministry was between twelve to fifteen million, ranging among ministry departments with the lowest operating costs. Exposition of the Minister of Information, Václav Kopecký, in the PNS Information Committee, 24 January 1946. NA, f. KSČ – Central Committee 1945–1989, Prague – Václav Kopecký, volume 5, archive unit 153.

¹⁴ S. Balík, V. Houšek, J. Holzer, J. Šedo, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2011.

in a genre-defined film in post-war Czechoslovakia. Time-wise, these efforts were prominent from the end of the Second World War to the end of late Stalinism, especially for thematic, but also formal and aesthetic reasons. Economic and industrial development then determined the direction of Czechoslovak cinematography as an economic sector. The time period can be divided into four sections; 1945–1948 (post-war years, period of the Third Republic), 1949–1955 (process of the new establishment and Sovietization of Czechoslovak cinematography), 1956–1959 (reorganization, period of new tendencies and loosening of the rules), after 1959 (interruption of development by events after the film festival in Banská Bystrica).

Sport propaganda films from the second half of the 1940s and the 1950s represent a specific type of historical source. Its detailed analysis may also reveal at first glance hidden elements of the character of the regime at that time, which differed in many ways from that of the later regime (the 1960s, the period of normalization, until 1989). “In Czechoslovakia, hundreds of short purpose films were made annually in the 1950s; however, in the secondary literature, little is known about them, usually, because they were schematic, non-innovative, and with higher emphasis placed on their quantity than on their quality”¹⁵. The approach to the presentation of sport and physical education is often different, and the totalitarian language and propaganda rhetoric are also changing. It is, therefore, possible to ask how the representation of the sport and physical education in the Czechoslovak documentary film was influenced by political developments in 1945–1959, how sport and physical education were displayed from ideological perspectives and whether all production of documentary films could be described as propaganda¹⁶.

Physical education as an inspiration for socialist youth

History has ceased to be a series of exceptional acts, masterpieces, genius personalities, and dramatic causal lines in the theoretical concept of new film history. History has become more of a story, a record of the history of problems. In both theoretical and historical fields, it is known that some of the results obtained so far represent only the ostensible objectivity of the research. The study of the sources of the period documentary production from the 1950s, which also focused on sport, rebuts the claim that it was clearly propaganda pictures¹⁷. The stereotypical view that, in sport-focused films, the aim is to primarily define itself

¹⁵ L. Česálková, *Obrazová kronika státu, továrny, rodiny i školy*, Iluminace 21, 2009, č. 2, p. 178.

¹⁶ L. Česálková (eds.), *Film – náš pomocník. Studie o (ne)užitečnosti českého krátkého filmu 50. let*, Národní filmový archiv a Masarykova univerzita, Praha – Brno 2015, pp. 16–25.

¹⁷ L. Česálková, *Atomy věčnosti. Český krátký film 30. až 50. let*, Národní filmový archiv, Praha 2014.

against capitalism and Western society, can be disproved by qualitative and quantitative research.

On the occasion of important sporting events, films of propagandistic character (other than reportage) were often shot. These Czechoslovak documentary films were primarily films from Sokol Slets (Reunions) and Spartakiads in. The main purpose of these documentaries was to showcase the high level of Czechoslovak sport and athletes and show the exemplary organization of such significant spectacular events. But there was a significant manipulation and a distorted and fake picture of Czechoslovakia born. In particular, the Reunion and Spartakiad films form a significant part of the promotion of Czechoslovak physical education.

In the contemporary film production, Czechoslovakia was portrayed as a country that was wealthy, and there was still time for leisure activities, in which the industrious and friendly working people strengthened their bodies in sporting activities. The most important message in such production was above all a demonstration of the fact that the people considered such behavior as their civic duty. Film shots of mass exercises caused a double feeling for the audience. On the one hand, the interchangeability of an individual in a choreographically precisely arranged mass and the necessity of his position in the stunning, organically interconnected complex. This is most evident during mass exercises performed during the Sokol Slets (Reunions) and Spartakiads (Athletic Meetings).

Among the documentary films from the discussed period are One-Thousand-Million, The Slet Prelude in the Tatra Mountains, the two-part Song of Slet, See You at Strahov, Greetings to Spartakiad!, another two-part documentary Pictures from the Spartakiad and The Spartakiad. The films are related mainly thematically. The central theme is the preparation for and the course of both specific phenomena of Czechoslovak physical education. The XI Sokol Reunion in 1948 and the first national Spartakiad in 1955 became the key events. At the same time, however, other common features can be found in these documents, revealing the real significance of mass sporting events for the Communist regime:

- Acquisition of the physical education movement as the concept of mass development (set at the 9th Congress of the Czechoslovak Sokol in June 1951).
- Relationship between the communist ideology and sports institutions with the aim of creating the so-called new person – the result of state promotion of sport and physical education.
- Political anatomy and mechanics of power manifesting itself in Sokol Reunions and Spartakiads.
- Sport and Physical Education which have a political role to play in the propaganda mechanism of the Communist ideology – to be fit, to be ready for possible struggle with the West (civic duty).
- Concept based on the Soviet model – the best possible performance and record-breaking.

— An athlete meeting the ideological standards – inspiration for the socialist youth.

In terms of the socio-cultural perspective, the attitudes and manifestations of the society at the time and the ways of applying changes in society and intervening in social processes are both reflected here. The film, technological, economic, political, and social history are all essential. The research includes a wide range of documents, a critical assessment of the sources and the direction of archival research.

Sport-promotional films from the second half of the 1940s and the 1950s are a specific kind of historical source.

- Central state supervision over the media.
- Ideology as the primary object of the propaganda.
- Theoretical unavailability of opposition (capitalist) media channels.
- Institutional criticism and repression as a means of discipline through the media.
- “Anti-capitalism” as an ideological determinant¹⁸.

Conclusion

The film reflects the attitudes and behavior of the society at the time and acts as a factor triggering changes in society and interfering with social processes. However, all documentary film productions cannot be described as propaganda because sports and physical education were not shown only from ideological perspectives, even though mass exercises demonstrated the national solidarity and the superiority of the whole over the individual¹⁹.

The concept of order and discipline then became a determining part of the Spartakiads. The main thing was not the demonstration of freedom of movement, but gaining control over the exercising bodies. This is obvious from the structure of the abovementioned Slet [Reunion] and Spartakiad films. The documentaries are intertwined with stories of individual participants from all over Czechoslovakia, the imaginary particle of national unity, all framed by the magnificent construction of the Strahov stadium.

These documentaries can be perceived as the result of a political request of the government and government institutions. All the available instruments, both the cinematographic apparatus and the political representation that influenced it, were thoughtfully used. The aim was to educate citizens. We see the socialist society of the 1950s as a period in which the government, but also the media, supported the concept of the society of knowledge²⁰.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

The role of the documentary film on sport and physical education was politically motivated in Czechoslovakia at the time. Therefore, the findings can be summarized in the conclusion that the non-fictional films were largely formed by non-film institutions.

References

Filmography

- Jeden-tisíc-milion* (Miroslav Hubáček, ČSR, 1948)
Píseň o sletu I, Píseň o sletu II (Jiří Weiss, ČSR, 1950)
Sletová předehra v Tatrách (Karol Skřípský, ČSR, 1948)
Na shledanou na Strahově (Hugo Huška, ČSR 1955)
Pozdrav Spartakiáde! (Milan Černák, Štefan Ondrkal, ČSR, 1955)
Spartakiáda (kolektiv, ČSR, 1956)
Záběry ze Spartakiády I, Záběry ze Spartakiády II (Emanuel Kaněra, 1955)

Literature

- Balík S., Houšek V., Holzer J., Šedo J., *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2011.
Česálková, L., *Obrazová kronika státu, továrny, rodiny i školy. (Edice a materiály)*. *Iluminace* 21, č. 2, 2009, p. 178–184.
Česálková L. (ed.), *Film – náš pomocník. Studie o (ne)užitečnosti českého krátkého filmu 50. let.*, Národní filmový archiv a Masarykova univerzita, Praha – Brno 2015.
Česálková L., *Atomy věčnosti. Český krátký film 30. až 50. let.*, Národní filmový archiv, Praha 2014.
Dobeš J., *Stát a kultura za druhé republiky, protektorátu a v letech 1945–1948*, [in:] Klimeš I., Wiendl J. (eds.), *Kultura a totalita: národ*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013, p. 180–204.
Havelka J., *Čs. krátké filmy 1945–1970*, Český filmový ústav, Praha 1977.
Kaplan K. (ed.), *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956: sborník dokumentů*, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 2, Praha 1992
Klimeš I., *Za vizí centrálního řízení filmové tvorby. (Úvod k edici)*, „*Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*” 2000, year 12, issue 4, pp. 135–139.
Kössl J., Štumbauer J., Waic M., *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*, Karolinum, Praha 2002.
Průcha V., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, Doplněk, Brno 2004–2009.

Skopal P., *Naplánovaná kinematografie. Český filmový průmysl 1945–1960*, Academia, Praha 2012.

Wiendl J., Kimeš I., *Kultura a totalita. Národ*, Varia 2013.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*.

Julian JAROSZEWSKI*

<https://orcid.org/0000-0002-0224-7475>

Agnieszka POŁANIECKA**

<https://orcid.org/0000-0001-7781-7324>

Sukcesy sportowe zapaśników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990

Jak cytować [how to cite]: Jaroszewski J., Połaniecka A., *Sukcesy sportowe zapaśników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 71–93.

Athletic success of the wrestlers of Łódzkie voivodeship in years 1945–1990

Abstract

After WW2 was over (1945) wrestling in Łódzkie voivodeship revived first in its capital, the city of Łódź, and then other wrestling sections in Pabianice, Zgierz, Piotrków Trybunalski and Sieradz followed. The athletes of Łódź participated in the national competitions in 1946. It was the classic style championships in Lodz. It was then when the Łódź wrestlers won their first champion titles. The biggest success, however, was won by the free style athletes. It is them who in 1945–1999 won 129 medals (43 gold ones) out of 151 (46 gold ones) won by all the wrestlers from Łódzkie voivodeship. Free style athletes were also the only representatives in the most important competitions, like European championships, world championships and the Olympics. The most dominant sections, among others until 1990, were “Budowlani” Łódź, “Boruta” Zgierz and ŁKS.

* dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Wydział Kultury Fizycznej i Ochrony Zdrowia; e-mail: julian.jaroszewski@konin.edu.pl

** dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie, Instytut Kultury Fizycznej i Zdrowia; e-mail: polaniecka@onet.eu

The highest athletic level was represented by Paweł Kurczewski, Tomasz Busse, Lesław Kropp and Jan Wypiorczyk.

Keywords: wrestling, sport, Łódzkie voivodeship, Łódź.

Streszczenie

Po zakończeniu II wojny światowej (1945) sport zapasniczy w województwie łódzkim odrodził się najpierw w stolicy województwa – Łodzi. Kolejne sekcje zapasnicze wznowiły działalność m.in. w Pabianicach, Zgierzu, Piotrkowie Tryb. i Sieradzu. W zawodach centralnych łódzcy atleci pierwszy raz uczestniczyli w 1946 r. Były to mistrzostwa Polski w stylu klasycznym, które odbyły się właśnie w Łodzi. Już wtedy łodzianie wywalczyli pierwsze tytuły mistrzowskie. Największe sukcesy sportowe były jednak zasługą zapasników walczących w stylu wolnym. To oni w latach 1945–1990 wywalczyli aż 129 medali (w tym 43 złote) na 151 (46 złotych) zdobytych w tym okresie przez wszystkich zapasników z województwa łódzkiego. Przedstawiciele stylu wolnego byli także jedynymi reprezentantami okręgu łódzkiego startującymi w najważniejszych zawodach sportowych: mistrzostwach Europy, świata i igrzyskach olimpijskich. Dominującymi sekcjami zapasniczymi w województwie łódzkim do 1990 r. były: „Budowlani” Łódź, „Boruta” Zgierz i ŁKS. Najwyższy poziom sportowy prezentowali: Paweł Kurczewski, Tomasz Busse, Lesław Kropp i Jan Wypiorczyk.

Słowa kluczowe: zapasy, sport, województwo łódzkie, Łódź.

Wprowadzenie

Celem opracowania jest ukazanie osiągnięć reprezentantów sekcji zapasów, zrzeszonych w klubach sportowych na terenie województwa łódzkiego w latach 1945–1990. Cezura początkowa – 1945 r. – wiąże się z reaktywacją działalności sportowej sekcji zapasniczych po zakończeniu II wojny światowej, natomiast cezura końcowa – 1990 r. – z rozwiązaniem Okręgowego Związku Zapasów Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi i reaktywowaniem działalności Łódzkiego Okręgowego Związku Zapasniczego (ŁOZZ).

Metody i problemy badawcze

Stan badań odnoszących się do sportowych sukcesów zapasników łódzkich w latach 1945–1990 jest znikomy¹ i uzasadnia podjęcie tego zagadnienia. W opracowaniu skoncentrowano się głównie na przedstawieniu sukcesów sportowych łódzkich zapasników na krajowych i międzynarodowych matach, głównie w kategorii seniorów.

W pracy nad publikacją wykorzystano następujące metody badawcze: analizę źródeł historycznych, syntezę oraz metodę porównawczą. Wysunięto pytania (problemy) badawcze:

¹ P. Godlewski, *Polski Związek Zapasniczy 1922–2004*, Magnum, Gorzów Wlkp. 2004; *Historia polskich zapasów 1922–2012*, Polski Związek Zapasniczy, Warszawa 2012.

1. Czy w latach 1945–1990 nastąpił progres, czy regres sportu zapasniczego na terenie województwa łódzkiego?
2. Jakie specyficzne dla regionu łódzkiego czynniki warunkowały osiągnięte rezultaty?

Wyniki i dyskusja

Wstęp

Początki walk zapasniczych na ziemiach województwa łódzkiego związane były z występami wędrownych trup cyrkowych, które w swoich programach miały walki zapasników. Propagatorem tego sportu w Łodzi był Władysław Pytłasiński, miejscowi strażacy i zrzeszeni w stowarzyszeniach amatorzy sportów atletycznych.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę podjęto działania, które doprowadziły do powołania w 1926 r. Łódzkiego Okręgowego Związku Atletycznego (ŁOZA), organizacji zrzeszającej miłośników podnoszenia ciężarów i zapasów. W latach 1926–1939 ŁOZA zrzeszał 12 sekcji zapasów, wszystkie z terenu Łodzi i Pabianic. Do 1939 r. zawodnicy łódzcy 8-krotnie stawali na najwyższym podium mistrzostw Polski. Uzyskiwane wyniki lokowały okręg łódzki na trzecim miejscu w Polsce.

Wybuch II wojny światowej przerwał sportową działalność zapasników pochodzenia polskiego i żydowskiego. Zmagania na matach kontynuowali tylko Niemcy.

Wznowienie działalności po II wojnie światowej

Wraz z oswojeniem ziem polskich spod okupacji hitlerowskiej nastąpiła reaktywacja ruchu sportowego. Jej inicjatorami w regionie łódzkim byli m.in. amatorzy zapasów i podnoszenia ciężarów. Już 17 sierpnia 1945 r. wznowił działalność Łódzki Okręgowy Związek Atletyczny², zrzeszony w Polskim Związku Atletycznym (PZA)³.

² Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), Prezydium Rady Narodowej (PRN) m. Łodzi, sygn. 2359, Sprawy rozwiązania i likwidacji stowarzyszeń (1952), k. 299, Statut Łódzkiego Okręgowego Związku Atletycznego; k. 286, Do Zarządu Miejskiego w Łodzi. Założycielami ŁOZA byli: Stefan Szudziński, Zygmunt Krachulec, Stanisław Kulpa, Bogdan Zakrzewski, Bolesław Maciejewski, Bolesław Peszke, Marian Panfil, Jan Andrzejewski, Stanisław Pieczewski, Zbigniew Skibicki, Piotr Cherudziński, Roman Berger, Bronisław Kliombka, Czesław Kawał, Mieczysław Mrożewski. Pierwszy pełen skład Zarządu ŁOZA pochodzi ze stycznia 1947 r.: prezes – Zygmunt Krachulec, wiceprezes – Mieczysław Mrożewski, sekretarz – Bogdan Zakrzewski, skarbnik – Bolesław Peszke, kapitan sportowy – Stanisław Kulpa, przewodniczący wydziału sędziowskiego – Bolesław Maciejewski, członek wydziału technicznego – Marian Panfil, Czesław Kawał. Komisja rewizyjna: Stanisław Pieczewski, Jan Andrzejewski i Roman Berger.

³ P. Godlewski, *Polski Związek Zapasniczy 1922–2004*, Magnum, Gorzów Wlkp. 2004, s. 67; APŁ PRN m. Łodzi, sygn. 2359, Sprawy rozwiązania i likwidacji stowarzyszeń (1952), k. 299, Statut Łódzkiego Okręgowego Związku Atletycznego.

W 1951 r., w konsekwencji dostosowywania struktur sportu polskiego do modelu funkcjonującego w Związku Radzieckim, PZA została zastąpiona sekcją atletyki przy Głównym Komitecie Kultury Fizycznej (GKKF). W województwie łódzkim w miejsce ŁOZA powołano sekcję atletyki przy Wojewódzkim Komitecie Kultury Fizycznej (WKKF)⁴. Podział sekcji atletyki przy GKKF (1954)⁵ skutkowało analogicznym przeobrażeniem sekcji atletycznej przy WKKF w Łodzi. Utworzono dwie oddzielne sekcje: zapaśniczą oraz podnoszenia ciężarów⁶.

W wyniku przemian w kraju, po 1956 r. utworzono centralną organizację zarządzającą zapasami w Polsce – Polski Związek Zapaśniczy⁷. W regionie łódzkim w 1957 r. powołano Łódzki Okręgowy Związek Zapaśniczy (ŁOZZ)⁸. Sport zapaśniczy w tej strukturze funkcjonował przez 16 lat. W 1973 r. pojawiła się nowa organizacja – Polska Federacja Sportu (PFS), która zrzeszała wojewódzkie federacje sportu (WFS). W ich skład wchodziły okręgowe związki sportowe i kluby sportowe jako tzw. sekcje sportowe⁹. Jedną z 26 sekcji działających przy WFS w Łodzi¹⁰ była sekcja zapasów¹¹.

Impulsem kolejnych zmiany były przemiany ustrojowe w Polsce po 1989 r. Konsekwencją kryzysu ekonomicznego tamtego okresu było wstrzymanie finansowania organizacji społecznych z budżetu państwa, które wymusiło ewolucję struktur WFS w Łodzi i okręgowych związków sportowych¹². Obrady Walnego

⁴ „Express Ilustrowany” 30.04.1951, nr 118, s. 4.

⁵ *Historia polskich zapasów 1922–2012*, PZZ, Warszawa 2012, s. 48.

⁶ Archiwum Łódzkiego Związku Zapaśniczego (AŁZZ), brak sygnatury (b.s.), Sprawozdanie ŁOZZ, k. brak, materiały do folderu.

⁷ P. Godlewski, dz. cyt., s. 75.

⁸ APL Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej (PDRN) Łódź-Śródmieście, Wydział Spraw Wewnętrznych (WSW), sygn. 653, Akta stowarzyszeń 1945–1959, k. 100, Do założycieli Oddziału Stowarzyszenia pn. Łódzki Okręgowy Związek Zapaśniczy; „Dziennik Łódzki” 10.10.1958, nr 241, s. 6.

⁹ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2005, s. 110. Tzw. sekcje sportowe powstały ze zlikwidowanych okręgowych związków sportowych.

¹⁰ Archiwum Zakładowe Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi (AZUWŁ), Urząd Miasta Łodzi (UMŁ), Wydział Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki (WKFST), sygn. 188/25, Wojewódzka Federacja Sportu w Łodzi za okres 1973–1991 rok, k. 15, Deklaracja założycielska; „Przegląd Sportowy” 11.08.1973, nr 164, s. 2; „Express Ilustrowany” 11.09.1973, nr 214, s. 7.

¹¹ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Wyciąg z protokołu z Zebrania Sprawozdawczego Łódzkiego Okręgowego Związku Zapaśniczego odbytego dnia 9 października 1973 r. Skład Zarządu Sekcji Zapasów przy Wojewódzkiej Federacji Sportu: przewodniczący – B. Kwiatkowski, z-ca przewodniczącego – Jerzy Głuszczyk, sekretarz – Jerzy Kilman, członkowie Zarządu: Tadeusz Stęperski, Tadeusz Łapięć, Jan Andrzejewski, Tadeusz Feliksiński, Andrzej Sułkowski i Leon Aztecki.

¹² J. Jaroszewski, *Zmiany organizacyjne i programowe Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi po 1989 r.*, [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12(3), red. T. Jurek, R. Urban, ZWKF AWF w Poznaniu, Gorzów Wlkp. 2016, s. 107–120.

Zebrania Wyborczego, które odbyły się 18 grudnia 1990 r., przywróciły związkowi nazwę Łódzki Okręgowy Związek Zapaśniczy¹³.

Obszarem działania struktur zarządzających łódzkim sportem zapaśniczym było województwo łódzkie. Wyjątek stanowią lata 1975–1976, kiedy reforma administracyjna (1975 r.) wymusiła międzywojewódzką działalność sekcji zapasów przy WFS w Łodzi. Wówczas zasięgiem swym obejmowała tereny nowo powstałych województw: miejskiego łódzkiego, piotrkowskiego, sieradzkiego i skierniewickiego¹⁴.

Mistrzostwa Polski

STYL KLASYCZNY

Wraz z oswobodzeniem ziem województwa łódzkiego spod okupacji hitlerowskiej zniknął zakaz działalności sportowej dla ludności polskiej. Jako symboliczną datę wskrzeszenia łódzkiego ruchu sportowego wskazuje się 13 kwietnia 1945 r., kiedy dokończono przerwany w czasie okupacji mecz piłki nożnej¹⁵. W ślad za piłkarzami działalność wznowili amatorzy sportów atletycznych. Rozpoczęty proces szkoleniowy w sposób naturalny wymuszał chęć sprawdzenia osiągniętego poziomu wyszkolenia. W grudniu 1945 r. rozegrano w Łodzi pierwszy mecz międzymiastowy w zapasach. Rywalami zapaśników z Łódzkiego Klubu Sportowego (ŁKS) byli zawodnicy Robotniczego Klubu Sportowego „Rywał” z Warszawy. Mecz zakończył się zwycięstwem drużyny gości (3 : 4)¹⁶.

Pierwsze powojenne mistrzostwa okręgu łódzkiego rozegrano miesiąc później, 27 stycznia 1946 r., w sali Domu Kultury Milicjanta. Tytuły mistrzów okręgu w zapasach wywalczyli: waga kogucia – Mieczysław Kubat (ŁKS), waga piórkowa – Michał Łazarski (ŁKS), waga lekka – Kaczoł („Wima”), waga półśrednia – Rafał („Wima”), waga średnia – Stefan Pawlicki (ŁKS), waga półciężka – Henryk Zdeb (ŁKS), waga ciężka – Czesław Gliński (ŁKS)¹⁷.

Podsumowaniem postępów i wyników odradzającego się sportu zapaśniczego w Polsce było rozegranie w 1946 r. mistrzostw Polski. Zgłoszony przez Stanisława Kłupę, delegata ŁOZA, wniosek o organizacji mistrzostw Polski w zapasach w Łodzi¹⁸ zyskał aprobatę PZA. Niewątpliwie poza docenieniem tra-

¹³ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Protokół Walnego Zebrania Wyborczego do władz Łódzkiego Okręgowego Związku Zapaśniczego i delegatów na Walny Zjazd PZZ odbytego w Zgierzu w dniu 18.12.1990 r.

¹⁴ „Express Ilustrowany” 4.06.1975, nr 125, s. 7; 29.07.1975, nr 164, s. 7.

¹⁵ A. Bogusz, *Sport w Łodzi po II wojnie światowej*. [w:] *Rok 1945 w Łodzi*, IPN, Oddział w Łodzi, Łódź 2008, s. 318; „Głos Robotniczy” 1985, nr 16, s. 7. 4 czerwca 1944 r. żandarmeria niemiecka przerwała mecz w Łodzi pomiędzy drużynami „Wicher” i „Wólka”. Mecz dokończono 1 kwietnia 1945 r.

¹⁶ „Przegląd Sportowy” 17.12.1945, nr 37, s. 2.

¹⁷ „Przegląd Sportowy” 28.01.1946, nr 5, s. 5; „Głos Robotniczy” 28.01.1946, nr 28, s. 8.

¹⁸ „Dziennik Łódzki” 17.05.1946, nr 135, s. 5.

dycji zapaśniczych okręgu łódzkiego wpływ na decyzję PZA miał fakt stosunkowo małych zniszczeń wojennych na terenie Łodzi.

Uprawnionymi do udziału w mistrzostwach Polski byli mistrzowie okręgu. Wyjątek stanowią lata 1982–1986, kiedy zrezygnowano z mistrzostw okręgu. Kwalifikacją do mistrzostw Polski były w tych latach mistrzostwa makroregionów, dla województwa łódzkiego – mistrzostwa makroregionu centralnego w tym sporcie¹⁹.

Łódzkie Mistrzostwa Polski w Zapasach przeprowadzono 31 sierpnia i 1 września 1946 r. Zapaśnicy rywalizowali tylko w stylu klasycznym. Areną zmagania dla 108 zapaśników z całej Polski były maty Widzewskiej Manufaktury. Wśród pierwszych medalistów tych zawodów byli reprezentanci okręgu łódzkiego: Józef Kulesza (I m., 67 kg), Henryk Bednarek (I m., 52 kg), Czesław Gliński (II m., 87 kg) oraz Bolesław Śliskowski (III m., 87 kg)²⁰.

Rok później mistrzostwa Polski atletów odbyły się w Radomiu. Prawo startu mieli również mistrzowie i wicemistrzowie Polski z 1946 r. Na podium, tym razem najwyższym, ponownie stanął Czesław Gliński (87 kg). Tytuł wicemistrzowski wywalczył Czesław Balwicki (52 kg)²¹, który w kolejnych latach był jedynym z regionu łódzkiego, który nawiązał walkę z czołowymi zapaśnikami w Polsce²².

W latach 1950–1969 do rzadkości należało zdobywanie najwyższych trofeów przez zawodników ŁOZA w stylu klasycznym. W okresie tym zapaśnicy zdobyli 13 medali mistrzostw Polski, niestety, nie było wśród nich złotych, za to srebrne wywalczyli: Jan Lenart (1951 r., „Gwardia” Łódź, 87 kg), Lesław Kropp (1959 r., „Boruta” Zgierz, 52 kg); natomiast brązowe: Marian Świętosławski (1950 r., „Gwardia” Łódź, 67 kg), Sylwester Chojnacki (1953, 1954, 1955, 1956 r. „Boruta” Zgierz, 87 kg), Jan Kubat (1954 r., „Budowlani” Łódź, 79 kg), Bronisław Tajlun (1956 r., „Budowlani” Łódź, 79 kg), Tadeusz Łapieś (1959 r., ŁKS, 87 kg), Jan Motyl (1960 r., „Boruta” Zgierz, 73 kg), Tadeusz Łapieś (1963 r., ŁKS, 87 kg), Adam Bacal (1968 r., „Piotrcovia” Piotrków Tryb., 87 kg). Do sukcesów w stylu klasycznym należy zaliczyć drużynowe wicemistrzostwo Polski zapaśników „Gwardii” Łódź (1950)²³ oraz awans

¹⁹ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdanie ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres od 18.11.1980 r. do 26.11.1984 r., s. 7; Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi w 1987 r., s. 4.

²⁰ P. Godlewski, dz. cyt., s. 68, 185; J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy 1908–1983*, Łódź 1983, s. 289; „Głos Robotniczy” 2.09.1946, nr 242, s. 8; „Express Ilustrowany” 2.09.1946, nr 225, s. 5; 3.09.1946, nr 226, s. 6.

²¹ „Przegląd Sportowy” 17.10.1947, nr 83, s. 3; 6.11.1947, nr 89, s. 4; 11.11.1947, nr 91, s. 4; „Głos Robotniczy” 11.11.1947, nr 310, s. 8.

²² „Głos Robotniczy” 2.03.1949, nr 60, s. 6.

²³ Archiwum Muzeum Sportu, Turystyki w Łodzi (AMSTŁ), Prace seminaryjne, Marek Grochulski, *Łódzki Okręgowy Związek Zapasów*. Drużyna walczyła w składzie wg. kolejności wag: Bednarek, Nowak, Ignaszewski, Świętosławski, Kromer, Matusiak, Lenart, Kawał.

do I ligi drużyn: ŁKS-u (1950)²⁴, „Piotrcovii” Piotrków Tryb., „Boruty” Zgierz (1961), oraz do II ligi: ŁKS-u (1961)²⁵. Najwyższy poziom sportowy w stylu klasycznym reprezentowali zapaśnicy „Budowlanych” Łódź (m. Łodzi) oraz GKS „Piotrcovii” Piotrków Tryb. (województwo łódzkie)²⁶.

Kolejne dwie dekady to zapaść stylu klasycznego w regionie łódzkim. W 1970 r. najwyższy poziom sportowy prezentowała sekcja zapaśnicza GKS „Piotrcovii”, jednak IV miejsce w lidze terytorialnej i brak drużyny w klasyfikacji klubowej ligi indywidualnej były, niestety, przejawem słabej kondycji. Niewątpliwie wpływ na słabe wyniki zapaśników w stylu klasycznym miała coraz większa popularność stylu wolnego w regionie. I tak już zły stan dodatkowo pogorszyła reforma administracyjna z 1975 r., w wyniku której zredukowano liczebność sekcji stylu klasycznego z siedmiu (1970)²⁷ do dwóch (1977). Stan ten nie uległ poprawie do 1990 r.²⁸

Styl klasyczny w województwie miejskim łódzkim uprawiany był w Pabianickim Towarzystwie Cyklistów (PTC) Pabianice i „Budowlanych” Łódź. Ograniczenie stylu klasycznego do dwóch sekcji w 1977 r. (72 zawodników), częste przypadki kaperowania oraz brak międzynarodowych kontaktów wpływały negatywnie na poziom sportowy. Do rzadkości należały medalowe pozycje na mistrzostwach Polski w kategorii seniorów Andrzeja Prejsa (1983 r., II m., 52 kg)²⁹ i Grzegorza Szyszki (1989 r., III m., 1990 r., II m., 57 kg)³⁰, w kategorii juniorów Leszka Paczesia (1984 r., mistrzostwo Polski) oraz Dariusza Kraja (1983 r., III miejsce)³¹. W latach 1985–1988 żaden senior nie reprezentował okręgu łódzkiego w międzynarodowych zawodach typu mistrzowskiego. Analizując stan stylu klasycznego pod koniec omawianego okresu, za sukces należy uznać już samo zgłoszenie zespołu PTC do drużynowych mistrzostw Polski.

²⁴ *50 lat sportu. Jubileusz Łódzkiego Klubu Sportowego*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1958, s. 268.

²⁵ „Dziennik Łódzki” 2.01.1962, nr 2, s. 6.

²⁶ AŁZZ, (b.s.), Korespondencja 1965–1974, k. brak, Pismo wg rozdzielnika z dnia 15 marca 1969 r.

²⁷ Tamże, k. brak, Sprawozdanie z działalności Łódzkiego Okręgowego Związku Zapaśniczego za rok 1970. W 1970 r. działały następujące sekcje zapaśnicze: w stylu klasycznym: GKS „Piotrcovia” Piotrków Tryb., KS „Budowlani” Łódź, KS „Wolanka”, PTC Pabianice, LZS „Chemic”, LZS Wolbórz oraz Koło Sportowe w Uniejowie.

²⁸ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za lata 1977–1978; Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego WFS w Łodzi za okres od 29.11.1988 r. do 30.04.1990 r.

²⁹ „Dziennik Łódzki” 10.05.1983, nr 91, s. 2.

³⁰ AŁZZ, t. Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego WFS w Łodzi za okres od 29.11.1988 r. do 30.04.1990 r.

³¹ AZUW, UML, WKFST, sygn. 188/53 Pabianickie Towarzystwo Cyklistów za okres 1977–1990, t. III, k. 100, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres od dnia 18.11.1980 r. do dnia 26.11.1984 r.; „Przegląd Sportowy” 21.04.1982, nr 37, s. 1 i 2.

STYL WOLNY

Łódzcy zapaśnicy w stylu wolnym równorzędną walkę z czołowymi zawodnikami w Polsce nawiązali dopiero w 1955 r. Pierwsze medale mistrzostw Polski w Poznaniu zdobyli Roman Szatkowski (ŁKS, I m., 87 kg) oraz Sylwester Chojnacki („Boruta” Zgierz, II m., 87 kg plus)³². Chojnacki powtórzył swoje osiągnięcie w 1956 r.

Zapoczątkowane pod koniec lat 50. XX w. sukcesy Lesława Kroppa („Boruta” Zgierz), Sylwestra Chojnackiego („Boruta” Zgierz) lub Tadeusza Łąpiesia (ŁKS)³³ zostały podtrzymane i rozwinięte w następnej dekadzie. Do ich poziomu dołączyli m.in. Jan Motyl („Boruta” Zgierz), Jan Wypiorczyk („Budowlani” Łódź), Jan Szubert („Budowlani” Łódź), Paweł Gawrysiak („Boruta” Zgierz), Mirosław Pikierski („Boruta” Zgierz)³⁴. Wyszczególnienie wszystkich medalistów mistrzostw Polski w stylu wolnym autorzy przedstawili w tabeli nr 5 (w załączniku). W latach 60. XX w. zapaśnicy z okręgu łódzkiego 37 razy stawali na podium mistrzostw Polski, a mistrzostwo Polski wywalczyli 11 razy. Najwyższy poziom sportowy prezentował Lesław Kropp z „Boruty” Zgierz (I m. – 1962, 1964, 1965, 1966 r., II m. – 1961, III m. – 1967 r.). Uzyskiwane wyniki lokowały okręg łódzki na trzecim miejscu w Polsce³⁵. Koniec lat 60. dobrze prognozował na kolejne lata³⁶, to właśnie w 1969 r. pierwszy (srebrny) medal mistrzostw Polski zdobył zawodnik Klubu Sportowego „Budowlani” Łódź – Paweł Kurczewski.

Na lata 70. przypadają największe sukcesy łódzkich zapaśców. Choć w połowie tej dekady związek zrzeszał siedem klubów (390 zawodników)³⁷, to na matkach dominowali przedstawiciele tylko trzech klubów: KS „Budowlani” Łódź, „Boruta” Zgierz oraz ŁKS. Ich reprezentanci należeli do czołówki zawodników stylu wolnego w Polsce, 51 razy stawali na podium mistrzostw Polski, w tym 17 na najwyższym stopniu. Najwyższy poziom sportowy prezentował zawodnik

³² *Historia polskich zapaśców 1922–2012*, PZZ, Warszawa 2012, s. 130–134, 188; „Przegląd Sportowy” 28.03.1955, nr 25, s. 3.

³³ P. Godlewski, dz. cyt., s. 206–207; „Expres Ilustrowany” 6.03.1961, nr 55, s. 4.

³⁴ APL, PDRN Łódź-Śródmieście, WSW, sygn. 746, Klub Sportowy „Budowlani” (1956–1973), k. 117, Sprawozdanie z działalności Klubu Sportowego „Budowlani” Łódź za 1968 r.; *Historia polskich zapaśców 1922–2012*, PZZ, Warszawa 2012, s. 195–198; „Express Ilustrowany” 1.11.1967, nr 256, s. 4; 30.05.1962, nr 126, s. 6; 8.02.1965, nr 32, s. 4.

³⁵ AAN w Warszawie, GKkFiT, sygn. 2/120, Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki w Łodzi. Uchwały, plany pracy, protokoły posiedzeń, informacje. 1962. k. brak, Informacja o działalności Łódzkiego Okręgowego Związku Zapaśniczego w Łodzi.

³⁶ AŁZZ, (b.s.), Korespondencja 1965–1974, k. brak, Pismo wg rozdzielnika z dnia 15 marca 1969 r.

³⁷ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. (brak), Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres kadencji od dnia 9.10.1973 r. do 20.10.1974 r. Styl klasyczny w 1974 r. uprawiany był w MKS „Słowik” (20 zawodników), LKS „Mazowsze” Teresin (40), LKS „Piast” Sieradz (60), LKS „Jutrzenka” Warta (20), Łódzki Klub Sportowy (100), KS „Boruta” Zgierz (70), KS „Budowlani” Łódź (80 zawodników).

„Budowlanych” Łódź – Paweł Kurczewski, 5-krotny mistrz Polski w kat. 90 kg (I m. – 1971³⁸, 1972, 1973, 1975, 1976, 1977 r., II m. – 1974)³⁹, a także bracia Michał i Tomasz Busse (ŁKS, „Budowlani”) oraz Włodzimierz Cieślak i Paweł Gawrysiak (obaj z „Boruty” Zgierz)⁴⁰. Mimo tych sukcesów, od roku 1978 r. widać było nadchodzący kryzys zapasów w stylu wolnym. Potwierdzały to szczególnie drużynowe mistrzostwa Polski. W łódzkim oddziale związku, posiadającym dotychczas trzy zespoły pretendujące do tytułu mistrza Polski, w 1979 r. brakowało drużyny dysponującej kompletem zawodników wysokiej klasy.

Lata 80. to okres szczególnie w dziejach państwa polskiego. Kryzys ekonomiczno-polityczny odcisnął swoje piętno w każdym obszarze działalności społecznej, nie wyłączając sportowej. Kontynuacja bardzo dobrych wyników wąskiej grupy zapasników (M. i T. Busse, P. Kurczewski i R. Ścigalski)⁴¹ w pierwszych latach (do 1983 r.) lokowała okręg łódzki w czołówce krajowej⁴², co sprawiało wrażenie ciągłości szkolenia na wysokim poziomie, nawiązującym do lat 70. W 1980 r. Łódź była organizatorem mistrzostw Polski w zapasach⁴³. Reprezentanci okręgu łódzkiego 4-krotnie wywalczyli najwyższe trofeum (M. Filipowicz „Boruta” Zgierz, R. Ścigalski i M. Busse z KS „Budowlani” Łódź oraz T. Busse z ŁKS), brązowy medal zdobył W. Kozłowski z „Boruty” Zgierz. Zbliżone wyniki atleci łódzcy osiągnęli podczas mistrzostw Polski w Poznaniu (1981)⁴⁴, Wrocławiu (1982)⁴⁵ i Warszawie (1983)⁴⁶. O skali kryzysu po 1983 r. w stylu wolnym świadczy fakt, że na 13 wywalczonych tytułów mistrzowskich

³⁸ W 1971 r. podczas mistrzostw w Poznaniu Paweł Kurczewski wywalczył złoty medal w kat. 90 kg, ale w barwach Wojskowego Klubu Sportowego „Grunwald” Poznań.

³⁹ APL, PDRN Łódź-Śródmieście, WSW, sygn. 746, Klub Sportowy „Budowlani” (1956–1973), k. 138, Sprawozdanie z działalności Klubu Sportowego „Budowlani” Łódź za 1972 r.

⁴⁰ AZUW, UMŁ, WKFS, sygn. 188/51, Klub Sportowy „Boruta” w Zgierzu za okres 1957–1976, t. I, k. 240, Sprawozdanie z działalności Klubu Sportowego „Boruta” w Zgierzu za rok 1974; AMSTŁ, *Informator za rok 1977*, s. 16–17; P. Godlewski, dz. cyt., s. 207–210; „Przegląd Sportowy” 27.03.1972, nr 50, s. 6; „Express Ilustrowany” 27.03.1972, nr 73, s. 4; 28.03.1974, nr 75, s. 7; „Dziennik Popularny” 18.04.1977, nr 86, s. 8.

⁴¹ „Sport” 5.09.1980, nr 162, s. 2.

⁴² AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapasniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres od dnia 18.11. 1980 r. do dnia 26.11. 1984 r. Wyniki łódzkich zawodników lokowały województwo łódzkie w czołówce krajowej: 1981 r. – V m.; 1982 r. – III m.; 1984 r. – VI m.

⁴³ „Sport” 6.10.1980, nr 179, s. 1 i 3; 7.10.1980, nr 180, s. 1 i 4; „Dziennik Popularny” 6.10.1980, nr 216, s. 8.

⁴⁴ „Sport” 15.05.1981, nr 84, s. 2. Medale zdobyli: złote – Tomasz Busse (100 kg) i Ryszard Ścigalski (74 kg), srebrny – Zbigniew Gontarek (52 kg) i brązowy – Witold Filipczyński (100 kg).

⁴⁵ Złote medale wywalczyli: Paweł Kurczewski (90 kg) i Tomasz Busse (100 kg), srebrne: Zbigniew Gontarek (52 kg) i Maciej Jabłoński (62 kg).

⁴⁶ Złote medale wywalczyli: Zbigniew Gontarek (48 kg) i Tomasz Busse (100 kg), srebrne: Jan Żałobny (52 kg) i Ryszard Ścigalski (74 kg) oraz brązowe: Jerzy Dobrodziej (48 kg) i Paweł Kurczewski (100 kg).

aż 10 zdobyto do roku 1983⁴⁷. Pozostałe trzy złote medale były zasługą jednego zapaśnika „Boruty” Zgierz – Tomasza Kupisza (1987, 1989, 1990). Warto odnotowania jest to, że jedyny do 1990 r. złoty medal mistrzostw Polski (Poznań, 1990) dla okręgu łódzkiego zdobył zawodnik spoza dotychczas dominujących w okręgu klubów, czyli „Boruty”, „Budowlanych” i ŁKS-u, Dariusz Czarnecki z Wojskowego Klubu Sportowego „Orzeł – Wojskowa Akademia Medyczna” z Łodzi.

Wpływ na obniżenie osiąganych wyników sportowych w stylu wolnym pod koniec omawianego okresu miało odejście wszystkich mistrzów, którzy przez kilkanaście lat decydowali o potencjale sportowym okręgu łódzkiego. Z matą pożegnali się Paweł Kurczewski, Marian Filipowicz i Ryszard Ścigalski. Tomasz Busse przebywał za granicą, Mirosław Jędrzejczak nie powrócił po studiach do klubu, a Andrzej Kubiak przeszedł do warszawskiej „Gwardii”⁴⁸.

Rywalizacja międzynarodowa

Finaliści zmagania centralnych uzyskiwali prawo reprezentowania Polski w zawodach międzynarodowych: mistrzostwach Europy, świata i igrzyskach olimpijskich. Pierwszą okazją do udziału w międzynarodowych mistrzostwach zapaśników z okręgu łódzkiego były mistrzostwa Europy w Pradze (Czechosłowacja, 1947). Niestety, startujący w eliminacjach w Radomiu reprezentanci okręgu łódzkiego Czesław Gliński oraz Czesław Kulesza nie wywalczyli prawa reprezentowania barw narodowych⁴⁹. Przykrą niespodzianką dla zwycięzców tych eliminacji była decyzja Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, która wycofała polską drużynę z mistrzostw Europy⁵⁰.

Doniosłym wydarzeniem w startach polskich zapaśników były X Mistrzostwa Europy w Zapasach w Karlsruhe (1966). Podczas mistrzostw Lesław Kroop, zawodnik KS „Boruta” Zgierz, zdobył dla Polski pierwszy w dziejach medal mistrzostw Europy (brązowy w wadze muszej, w stylu wolnym)⁵¹. Do 1990 r. jeszcze tylko dwóch zapaśników z okręgu łódzkiego stawało na podium mistrzostw Europy (ME). W latach 70. był to Paweł Kurczewski z KS „Budowlani” Łódź (1972 r. – III m., 1974 r. – II m., 1975 r. – II m.)⁵², w kolejnej dekadzie podobne

⁴⁷ AZUW, UMŁ, WKFSST, sygn. 188/ 8 Klub Sportowy „Budowlani” w Łodzi za okres 1957–1995, k. 249, Sprawozdanie z działalności Klubu Sportowego „Budowlani” Łódź za rok 1983; „Dziennik Łódzki” 4.05.1983, nr 87, s. 2.

⁴⁸ AZUW, UMŁ, WKFSST, sygn. 188/51, Klub Sportowy „Boruta” w Zgierzu za okres 1977–1994, t. II, k. 155, Sprawozdanie z działalności, oraz perspektywy rozwoju Klubu Sportowego „Boruta” Zgierz za rok 1987.

⁴⁹ „Przegląd Sportowy” 17.03.1947, nr 22, s. 1.

⁵⁰ P. Godlewski, dz. cyt., s. 69.

⁵¹ Tamże, s. 142.

⁵² *Wyniki sportu łódzkiego w r. 1975*. Wojewódzka Federacja Sportu w Łodzi, Łódź, 13 maja 1976 r., brak stron.

triumfy odnosił Tomasz Busse z ŁKS-u. Pierwszy medal, złoty, wywalczył jeszcze jako junior (Poznań 1976). W 1980 r., już jako senior, był bliski wywalczenia brązowego medalu w ME w Prievidzy (Czechosłowacja), ostatecznie został sklasyfikowany na IV m.

Rok później mistrzostwa Europy w stylu wolnym odbywały się w Łodzi (23–26 kwietnia 1981 r.). Borykającej się z kryzysem gospodarczym i protestami społecznymi władzy komunistycznej w Polsce zależało, by zagraniczni sportowcy i działacze mieli pozytywne wrażenia z pobytu w naszym kraju, dlatego łódzkie zawody były pod szczególną opieką komunistów, patronat nad zawodami objął Tadeusz Czechowicz, I sekretarz Komitetu Łódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej⁵³. W mistrzostwach startowało 105 zapaśników z 17 państw⁵⁴, w reprezentacji Polski byli: Ryszard Ścigalski („Budowlani” Łódź) oraz Tomasz Busse (ŁKS).

Srebrnymi medalistami tych mistrzostw zostało trzech reprezentantów Polski⁵⁵, był wśród nich Tomasz Busse⁵⁶. W zgodnej ocenie prasy to właśnie łodzianin był najbliższym wywalczenia pierwszego dla Polski tytułu mistrza świata w stylu wolnym. Zdecydowanie zajęł pierwsze miejsce w swojej grupie, wygrał z wicemistrzem świata Rolandem Goehrke (Niemiecka Republika Demokratyczna), pokonał brązowego medalistę Letnich Igrzysk Olimpijskich 1980 z Moskwy – Júliusa Strniskę (Czechosłowacja), a na zakończenie walk eliminacyjnych zwyciężył Ayhana Taskina (Turcja). W walce finałowej jego przeciwnikiem był ówczesny mistrz świata – Magomied Magomiedow (Związek Radziecki). Łodzianin był bliski zwycięstwa przez „położenia na łopatki, ale zabrakło czasu i wiary”⁵⁷. Niewiele do medalowego sukcesu zabrakło drugiemu łódzkiemu zawodnikowi, Ryszardowi Ścigalskiemu, ostatecznie sklasyfikowanemu na V miejscu⁵⁸.

Tomasz Busse kolejny medal mistrzostw Europy, tym razem brązowy, wywalczył w 1984 r. na matach w Joenköpingu (Szwecja)⁵⁹. Był to ostatni medal mistrzostw Europy zdobyty przez zapaśnika z okręgu łódzkiego (seniora) w omawianym okresie. Na następne przyszło czekać miłośnikom siłowania „za pasy” kilkanaście lat.

⁵³ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres od dnia 18.11.1980 r. do dnia 26.11.1984 r., s. 4.

⁵⁴ „Sport” 21.04.1981, nr 67, s. 3.

⁵⁵ Byli to: Marian Skubacz („Slavia” Ruda Śląska, kat. 62 kg), Tomasz Busse (ŁKS Łódź, kat. 100 kg) oraz Adam Sandurski („Stal” Rzeszów, kat. 130 kg). Wszyscy wywalczyli srebrne medale.

⁵⁶ AMSTL, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi w latach 1978–1984, Łódź, grudzień 1985, s. 9.

⁵⁷ „Dziennik Łódzki” 27.04.1981, nr 82, s. 8.

⁵⁸ *Wyniki sportu łódzkiego w r. 1981*. Wojewódzka Federacja Sportu, Łódź, grudzień 1981 r., s. 19; „Dziennik Łódzki” 27.04.1981, nr 82, s. 8; „Sport” 27.04.1981, nr 71, s. 1 i 2.

⁵⁹ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za okres od dnia 18.11.1980 r. do dnia 26.11.1984 r., s. 14.

Do wyników seniorów próbowali dorównać młodszy adepci tego sportu. W mistrzostwach Europy juniorów startowali m.in. Tomasz Kupis z „Boruty” Zgierz (1982 r. – VI m., 1984 r. – III m.), Robert Lewandowski z KS „Włókniarz” Łódź (1984 r. – IV m.)⁶⁰, Tomasz Rynkiewicz z „Boruty” Zgierz (1985 r. – IV m.) i Paweł Zaszczrzyński z „Włókniarza” Łódź⁶¹.

Zawodami najwyższej rangi były mistrzostwa świata i igrzyska olimpijskie. Pierwsze starty polskich zapaśników w zawodach rangi mistrzostw świata w stylu klasycznym miały miejsce w 1955 r. (Karlsruhe), a w stylu wolnym dwa lata później (Istambuł). Pierwszym łódzkim zapaśnikiem uczestniczącym w mistrzostwach świata był Lesław Kropp. Łącznie w latach 1959–1966 barwy Polski reprezentował sześć razy⁶². Najwyższą lokatę zapaśnik zgierskiej „Boruty” wywalczył w Manchesterze (Anglia, 1965), gdzie był bliski walki o medal, ostatecznie sklasyfikowany został na IV miejscu⁶³. Jedynym zapaśnikiem z okręgu łódzkiego, który stanął na podium mistrzostw świata (seniorów), był Paweł Kurczewski. W 1971 r. w Sofii (Bułgaria), po wygranej walce o srebrny medal z Russem Heliksonem (Stany Zjednoczone), w finale zmierzył się z Rusi Petrowem (Bułgaria). Po wyrównanej walce i przy stanie 2 : 2, w trzeciej rundzie sędziowie ogłosili dyskwalifikację obydwu zapaśników, dało to zapaśnikowi gospodarzy R. Petrowowi tytuł mistrza świata. Srebrny medal z Sofii był jedynym medalem Pawła Kurczewskiego, mimo że w mistrzostwach świata startował 6-krotnie⁶⁴. Po latach okazało się, że był to także jedyny medal na mistrzostwach świata wywalczony przez reprezentanta województwa łódzkiego.

W latach 80. prezentowany poziom sportowy umożliwił starty w mistrzostwach świata Tomaszowi Bussemu (1981, 1982, 1983), Andrzejowi Kubiakowi (1983)⁶⁵ i Tomaszowi Kupisowi (1986, 1987)⁶⁶. Co prawda, żaden z nich nie za-

⁶⁰ *Sport kwalifikowany, masowy, rekreacja i turystyka województwa łódzkiego – 1984 (wyniki – ocena – wnioski)*, Wojewódzka Federacja Sportu w Łodzi, Łódź, grudzień 1984, s. 14.

⁶¹ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za rok 1985 r., s. 11.

⁶² M. Kondraciuk, M. Łopiński, *Olimpijczycy Łodzi i regionu*, Regionalna Rada Olimpijska w Łodzi, Łódź 2017, s. 215. Brał udział w mistrzostwach świata w: 1959 r. – Teheran – VI m., 1961 r. – Jokohama (Japonia) – IX m.; 1963 r. – Sofia (Bułgaria) – IX m.; 1964 r. – Delhi (Indie) – VII m.; 1965 r. – Manchester (Anglia) – IV m. oraz 1966 r. – Toledo (Stany Zjednoczone) – VIII m.

⁶³ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdanie z działalności Sekcji Zapaśniczej w stylu wolnym przy KS „Boruta” w Zgierzu za okres 1.1.1965 r. do 31.12.1965 r., k. 3; „Dziennik Łódzki” 21–22.04.1974, nr 94, s. 8.

⁶⁴ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego WFS w Łodzi za okres kadencji od dnia 27 października 1976 r. do dnia 18 listopada 1980 r., s. 7–10. Startował w mistrzostwach świata w: 1971 r. – II m.; 1973, 1974 r. – IV m.; 1975, 1978 – VII m., 1979 r. – V m.

⁶⁵ AMSTŁ, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi w latach 1978–1984, Łódź, grudzień 1985, s. 8–12.

⁶⁶ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za rok 1986 r., s. 7; Sprawozdania

kwalifikował się do pierwszej szóstki, jednak możliwość reprezentowania Polski należy uznać za wyróżnienie dla łódzkich sportowców.

Zawodami, które raz na cztery lata absorbują uwagę, są igrzyska olimpijskie. Zapasy od czasów starożytnych należały do podstawowych dyscyplin olimpijskich. Pierwszy start zapaśników polskich na igrzyskach olimpijskich po II wojnie światowej miał miejsce w Helsinkach (1952). Jednak szczególnym wydarzeniem dla miłośników zapasów były Igrzyska XVII Olimpiady w Rzymie (1960). Reprezentant stołecznej „Gwardii” Tadeusz Trojanowski (57 kg, styl wolny)⁶⁷ wywalczył pierwszy medal olimpijski (brązowy). Zadowoleni mogli być także miłośnicy łódzkich zapasów, w Rzymie po raz pierwszy po wojnie na olimpijskiej macie stanął bowiem reprezentant okręgu łódzkiego Lesław Kropp (w wadze muszej), sklasyfikowany na XI m. W 1968 r. w Meksyku po raz pierwszy reprezentuje barwy Polski zapaśnik „Budowlanych” Łódź Jan Wypiorczyk (na 16–17 miejscu). Cztery lata później jedzie na igrzyska do Monachium (1972). Wraz z Wypiorczykiem paszporty olimpijskie wywalczyli: Paweł Kurczewski („Budowlani” Łódź) oraz Włodzimierz Cieślak („Boruta” Zgierz)⁶⁸. Cieślakowi i Wypiorczykowi udało zakwalifikować się do grupy finałowej, zajęli VII i VIII m. Sztuka ta nie udało się Pawłowi Kurczewskiemu. Dokonał tego podczas kolejnych igrzysk, a więc w Montrealu (Kanada, 1976), gdzie uzyskał VI lokatę⁶⁹. O prawo startu w XXI IO w Montrealu walczył również Tomasz Busse (ŁKS). Ostateczną kwalifikacją były mistrzostwa Europy juniorów⁷⁰. Mimo że Busse wywalczył tam tytuł mistrzowski⁷¹, do Montrealu pojechał tylko Paweł Kurczewski.

Igrzyska XXII Olimpiady odbywały się w Moskwie (1980). Wszystkie zadania szkoleniowe w polskich zapasach po 1977 r. były podporządkowane moskiewskiemu igrzyskom. W powołanej przez Polską Federację Sportu (1979) 108-osobowej grupie selekcyjnej, z terenu województwa łódzkiego było czterech zapaśników: Marian Filipowicz („Boruta” Zgierz), Paweł Kurczewski („Budowlani” Łódź), Paweł Kurpiński („Budowlani” Łódź) oraz Tomasz Busse (ŁKS)⁷². Ostatecznie do Moskwy pojechało tylko dwóch: Ryszard Ścigalski („Budowlani” Łódź) i Tomasz Busse (ŁKS). Pomimo zbojkotowania moskiewskich igrzysk przez większość krajów zachodnich poziom sportowy był bardzo wysoki, także w zapasach (styl klasyczny). Wynik Polaków – siedem medali – nie został już powtórzony. Niestety, wśród medalistów zabrakło Bussego i Ścigalskiego. Wy-

ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi za rok 1987 r., s. 7.

⁶⁷ P. Godlewski, dz. cyt., s. 140.

⁶⁸ M. Kondraciuk, M. Łopiński, *Olimpijczycy Łodzi i regionu*, Regionalna Rada Olimpijska w Łodzi, Łódź 2017, s. 214, 217, 223: „Dziennik Łódzki”, 13–14.08.1972, nr 192, s. 2.

⁶⁹ *Wyniki sportu łódzkiego w roku 1976*; A. Bogusz, *Łódź olimpijska*, Ibidem, Łódź 2005, s. 138. „Express Ilustrowany” 21.06.1976, nr 138, s. 7.

⁷⁰ Tamże, 24–25.06.1976, nr 142, s. 11.

⁷² AMSTL, Ocena sportu kwalifikowanego oraz określenie głównych zadań na lata 1979–80 w aspekcie przygotowań do Olimpiady w Moskwie.

walczone przez obydwu V lokaty⁷³ okazały się największym olimpijskim osiągnięciem łódzkich zapasów do roku 1990.

Kolejną areną zmagani łódzkich olimpijczyków mogły być maty IO w Los Angeles (1984) i Seulu (1988). Niestety, bojkot igrzysk w Los Angeles przez Związek Radziecki w ramach retorsji za zbojkotowanie moskiewskich wymusił podobną decyzję władz partyjnych w Polsce. Zorganizowane w ich miejsce zawody „Przyjaźń-84” z pewnością nie zrekompensowały udziału w olimpiadzie⁷⁴. Ostatnie w omawianym okresie igrzyska, na które żaden zapaśnik z okręgu łódzkiego nie uzyskał kwalifikacji, przeprowadzono w Seulu (Korea Płd.)⁷⁵.

Zakończenie

Sport zapaśniczy w regionie łódzkim był jednym z pierwszych, który wznowił działalność szkoleniową i rywalizację sportową po II wojnie światowej. Reaktywując Łódzki Okręgowy Związek Atletyczny (17 sierpnia 1945 r.), recypowano struktury organizacyjne z okresu II Rzeczypospolitej. Po przejściu w pełni władz przez komunistów, ich celem było upodobnienie modelu zarządzania sportem do funkcjonującego w Związku Radzieckim. Od 1951 r. struktury organizacyjne sportu zapaśniczego podlegały analogicznym zmianom, jak w całej Polsce.

Pierwsze tytuły mistrzów Polski na matach Widzewskiej Manufaktury wywalczyli przedstawiciele stylu klasycznego (Józef Kulesza, Henryk Bednarek). W kolejnych latach okręg łódzki powiększał dystans do krajowej czołówki w stylu klasycznym. Sporadyczne pozycje medalowe w zmaganiach indywidualnych i drużynowych oraz brak reprezentantów w zawodach międzynarodowych były przejawem narastającego kryzysu i nadchodzącej zapaści w tym stylu. Reforma administracyjna z 1975 r. zredukowała liczebność sekcji stylu klasycznego do zaledwie dwóch, czym pogorszyła i tak już złą sytuację. Zapaśnicy sporadycznie nawiązywali równorzędną walkę z czołówką w kraju. Najwyższy poziom sportowy reprezentowały sekcje „Budowlanych” Łódź, GKS „Piotrcovii” Piotrków Tryb. oraz Pabianickiego Towarzystwa Cyklistów.

Inaczej rzecz się miała z zapasami w stylu wolnym. W połowie lat 50. zainicjowano rozwój łódzkich zapasów tego typu. Sukcesy na krajowych i międzynarodowych matach Lesława Kroppa, Jana Wypiorczyka oraz Sylwestera Chojnackiego zapoczątkowały dynamiczny progres wyników w następnym dziesięcioleciu, w którym okręg łódzki lokowany był na trzecim miejscu w kraju. Apogeum wyników w stylu wolnym przypadło na połowę lat 70. Wówczas okręg miał trzy

⁷³ AMSTŁ, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi w latach 1978–1984, Łódź, grudzień 1985, s. 8.

⁷⁴ Tamże, s. 12.

⁷⁵ AŁZZ, (b.s.), Sprawozdania ŁOZZ, k. brak, Sprawozdanie z działalności Okręgowego Związku Zapaśniczego W.F.S. w Łodzi za okres od 27.XI.1984 r. do 31.VIII. 1988 r., s. 7.

drużyny („Budowlani” Łódź, „Boruta” Zgierz oraz ŁKS), które mogły walczyć o tytuł mistrza Polski. Najbardziej utytułowanym zapasnikiem był Paweł Kurczewski, wielokrotny mistrz Polski, uczestnik IO w Montrealu, wicemistrz Europy i świata. Dobra passa w stylu klasycznym trwała do 1983 r., jednak sukcesy Tomasza Bussego, Pawła Kurczewskiego i Ryszarda Ścigalskiego nawiązywały do poprzedniej dekady. Obniżenie poziomu po 1983 r. było konsekwencją naturalnej wymiany pokoleniowej. Niestety, pustka po starych mistrzach nie została uzupełniona.

Załączniki

Tabela 1. Uczestnicy igrzysk olimpijskich w zapasach (województwo łódzkie)

Igrzyska olimpijskie / rok	Styl zapasów	Medal/lokata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Rzym (1960)	wolny	XI m.	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
Meksyk (1968)	wolny	XVI–XVII m.	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	82 kg
Monachium (1972)	wolny	VII m.	Włodzimierz Cieślak	„Boruta” Zgierz	68 kg
	wolny	VIII m.	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	82 kg
Montreal (1976)	wolny	VI m.	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Moskwa (1980)	wolny	V m.	Tomasz Busse	„Budowlani” Łódź	100 kg
	wolny	V m.	Ryszard Ścigalski	„Budowlani” Łódź	74 kg

Tabela 2. Medaliści mistrzostw świata seniorów w zapasach (województwo łódzkie)

Mistrzostwa świata / rok	Styl zapasów	Medal/lokata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Sofia (1971)	wolny	srebrny	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg

Tabela 3. Medaliści mistrzostw Europy seniorów w zapasach (województwo łódzkie)

Mistrzostwa Europy / rok	Styl zapasów	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Karlsruhe (1966)	wolny	brązowy	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
Katowice (1972)	wolny	brązowy	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Madryt (1974)	wolny	srebrny	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Ludwigshafen (1975)	wolny	srebrny	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Łódź (1981)	wolny	srebrny	Tomasz Busse	ŁKS Łódź	100 kg
Joekoepping (1984)	wolny	brązowy	Tomasz Busse	ŁKS Łódź	100 kg

Tabela 4. Medaliści mistrzostw Polski w zapasach w stylu klasycznym (województwo łódzkie)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Łódź (1946)	złoty	Henryk Bednarek	„Milicyjny KS” Łódź	52 kg
	złoty	Józef Kulesza	ŁKS Łódź	67 kg
	srebrny	Czesław Gliński	ŁKS Łódź	87 kg
	brązowy	Bolesław Śliskowski	„IKP” Łódź	87 kg
Radom (1947)	srebrny	Czesław Balwicki	„Wima” Łódź	52 kg
	złoty	Czesław Gliński	ŁKS Łódź	87 kg
Katowice (1949)	srebrny	Czesław Balwicki	„Wima” Łódź	52 kg
Piotrkowice (1951)	srebrny	Jan Lenart	„Gwardia” Łódź	87 kg
Wrocław (1953)	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg
Warszawa (1954)	brązowy	Jan Kubat	„Budowlani” Łódź	79 kg
	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg
Kraków (1955)	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg
Poznań (1956)	brązowy	Bronisław Tajlun	„Budowlani” Łódź	79 kg
	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg
Wrocław (1959)	srebrny	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	brązowy	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	87 kg
Warszawa (1960)	brązowy	Jan Motyl	„Boruta” Zgierz	73 kg

Tabela 4. Medaliści mistrzostw Polski... (cd.)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Katowice/Piotrkowice (1963)	brązowy	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	87 kg
Siemianowice (1968)	brązowy	Adam Bącal	„Piotrcovia” Piotrków Tryb.	87 kg
Piotrków Tryb. (1983)	srebrny	Andrzej Prejs	PTC Pabianice	52 kg
Katowice (1989)	brązowy	Grzegorz Szyszka	PTC Pabianice	57 kg
Wałbrzych (1990)	srebrny	Grzegorz Szyszka	PTC Pabianice	57 kg

Tabela 5. Medaliści mistrzostw Polski w zapasach w stylu wolnym (województwo łódzkie)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Poznań (1955)	złoty	Roman Szatkowski	„ŁKS” Łódź	87 kg
	srebrny	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg plus
Warszawa (1956)	złoty	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	srebrny	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg plus
Wrocław (1959)	srebrny	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	brązowy	Piotr Zimoląg	„ŁKS” Łódź	52 kg
	brązowy	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	87 kg plus
Poznań (1960)	złoty	Jan Motyl	„Boruta” Zgierz	78 kg
	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	97 kg plus
Piotrków Tryb. (1961)	srebrny	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	brązowy	Jan Szczotka	„ŁKS” Łódź	79 kg
	brązowy	Jan Szubert	„Budowlani” Łódź	87 kg
	złoty	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	87 kg plus
	brązowy	Sylwester Chojnacki	„Boruta” Zgierz	87 kg plus
Warszawa (1962)	złoty	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	brązowy	Jan Szubert	„Budowlani” Łódź	87 kg
	złoty	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	97 kg plus

Tabela 5. Medaliści mistrzostw Polski... (cd.)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Łódź (1963)	srebrny	Mirosław Pikierski	„Budowlani” Łódź	97 kg plus
Kalisz (1964)	złoty	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	brązowy	Jan Motyl	„Boruta” Zgierz	87 kg
	srebrny	Tadeusz Łąpieś	„ŁKS” Łódź	97 kg plus
Chełmża (1965)	brązowy	Arnold Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	złoty	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	srebrny	Jan Motyl	„Boruta” Zgierz	87 kg
	brązowy	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	87 kg
Katowice (1966)	złoty	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	brązowy	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	70 kg
	srebrny	Jan Motyl	„Boruta” Zgierz	97 kg
	brązowy	Włodzimierz Solecki	„Budowlani” Łódź	97 kg
Piotrków Tryb. (1967)	brązowy	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	srebrny	Edmund Kwiatkowski	„Boruta” Zgierz	70 kg
	brązowy	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	87 kg
Lublin (1968)	brązowy	Marek Misiak	„Budowlani” Łódź	52 kg
	brązowy	Jerzy Stępnia	„Budowlani” Łódź	63 kg
	brązowy	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	78 kg
	złoty	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	87 kg
Poznań (1969)	złoty	Jan Smółczyk	„ŁKS” Łódź	52 kg
	brązowy	Jerzy Górski	„ŁKS” Łódź	57 kg
	srebrny	Tadeusz Bednarek	„Budowlani” Łódź	62 kg
	srebrny	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	74 kg
	brązowy	Czesław Szkopiak	„Boruta” Zgierz	82 kg
	srebrny	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	złoty	Mirosław Pikierski	„Boruta” Zgierz	100 kg plus
Łódź (1970)	brązowy	Jerzy Górski	„ŁKS” Łódź	57 kg
	srebrny	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	68 kg
	srebrny	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	74 kg

Tabela 5. Medaliści mistrzostw Polski... (cd.)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Poznań (1971)	złoty	Arnold Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	brązowy	Lesław Kropp	„Boruta” Zgierz	57 kg
	srebrny	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	82 kg
	brązowy	Jerzy Nosalski	„ŁKS” Łódź	100 kg
Rzeszów (1972)	złoty	Marek Misiak	„Boruta” Zgierz	57 kg
	srebrny	Józef Grzyb	„Boruta” Zgierz	57 kg
	złoty	Włodzimierz Cieślak	„Boruta” Zgierz	68 kg
	złoty	Jan Wypiorczyk	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	brązowy	Czesław Witkowski	„Budowlani” Łódź	100 kg
	brązowy	Mirosław Pikierski	„Boruta” Zgierz	100 kg plus
Poznań (1973)	brązowy	Marek Misiak	„Boruta” Zgierz	57 kg
	srebrny	Marian Filipowicz	„Boruta” Zgierz	62 kg
	złoty	Włodzimierz Cieślak	„Boruta” Zgierz	68 kg
	srebrny	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	68 kg
	srebrny	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	brązowy	Tadeusz Wasiak	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Rzeszów (1974)	złoty	Arnold Kropp	„Boruta” Zgierz	52 kg
	brązowy	Włodzimierz Cieślak	„Boruta” Zgierz	68 kg
	srebrny	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	68 kg
	złoty	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	srebrny	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	brązowy	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	90 kg
	brązowy	Czesław Witkowski	„Budowlani” Łódź	100 kg plus
Łódź (1975)	złoty	Jan Żałobny	„Budowlani” Łódź	48 kg
	brązowy	Zbigniew Maltański	„Budowlani” Łódź	57 kg
	srebrny	Włodzimierz Cieślak	„Boruta” Zgierz	68 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	srebrny	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	90 kg
	brązowy	Czesław Witkowski	„Budowlani” Łódź	100 kg plus

Tabela 5. Medaliści mistrzostw Polski... (cd.)

Mistrzostwa Polski / rok	Medal/lo-kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Katowice (1976)	srebrny	Marian Filipowicz	„Boruta” Zgierz	62 kg
	brązowy	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	68 kg
	srebrny	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	srebrny	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	90 kg
Poznań (1977)	złoty	Marian Filipowicz	„Boruta” Zgierz	62 kg
	brązowy	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	68 kg
	złoty	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
Katowice (1978)	srebrny	Jan Żałobny	„Budowlani” Łódź	48 kg
	srebrny	Mirosław Jędrzejczak	„Boruta” Zgierz	62 kg
	brązowy	Paweł Krupiński	„Budowlani” Łódź	68 kg
	złoty	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	brązowy	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	90 kg
Rzeszów (1979)	srebrny	Marian Filipowicz	„Boruta” Zgierz	62 kg
	złoty	Ryszard Ścigalski	„Budowlani” Łódź	74 kg
	srebrny	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	74 kg
	brązowy	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	90 kg
	brązowy	Paweł Gawrysiak	„Boruta” Zgierz	100 kg plus
Łódź (1980)	złoty	Marian Filipowicz	„Boruta” Zgierz	68 kg
	złoty	Ryszard Ścigalski	„Budowlani” Łódź	74 kg
	brązowy	Władysław Kozłowski	„Boruta” Zgierz	74 kg
	złoty	Michał Busse	„Budowlani” Łódź	82 kg
	złoty	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	100 kg
Poznań (1981)	srebrny	Zbigniew Gontarek	„ŁKS” Łódź	52 kg
	złoty	Ryszard Ścigalski	„Budowlani” Łódź	74 kg
	złoty	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	100 kg
	brązowy	Witold Filipeczyński	„ŁKS” Łódź	100 kg

Tabela 5. Medaliści mistrzostw Polski... (cd.)

Mistrzostwa Pol- ski/rok	Medal/lo- kata	Imię i nazwisko zawodnika	Klub	Kategoria wagowa
Wrocław (1982)	srebrny	Zbigniew Gontarek	„ŁKS” Łódź	52 kg
	srebrny	Maciej Jabłoński	„ŁKS” Łódź	62 kg
	złoty	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	90 kg
	złoty	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	100 kg
Warszawa (1983)	brązowy	Jerzy Dobrodziej	„ŁKS” Łódź	48 kg
	złoty	Zbigniew Gontarek	„ŁKS” Łódź	52 kg
	srebrny	Jan Żałobny	„Budowlani” Łódź	52 kg
	srebrny	Ryszard Ścigalski	„Budowlani” Łódź	74 kg
	złoty	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	100 kg
	brązowy	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	100 kg
Zabrze (1984)	srebrny	Tomasz Kupis	„Boruta” Zgierz	100 kg
Koszalin (1985)	brązowy	Paweł Kurczewski	„Budowlani” Łódź	100 kg
Zabrze (1986)	srebrny	Marian Kołodziej	„Włókniarz” Łódź	62 kg
	srebrny	Tomasz Busse	„ŁKS” Łódź	100 kg
Poznań (1987)	złoty	Tomasz Kupis	„Boruta” Zgierz	100 kg
Rzeszów (1988)	srebrny	Edward Fiegie	„Boruta” Zgierz	48 kg
	srebrny	Marian Kołodziej	„Włókniarz” Łódź	62 kg
	brązowy	Tomasz Kupis	„Boruta” Zgierz	100 kg
Warszawa (1989)	brązowy	Edward Fiegie	„Boruta” Zgierz	52 kg
	złoty	Tomasz Kupis	„Boruta” Zgierz	130 kg
Poznań (1990)	brązowy	Wojciech Wagner	„Boruta” Zgierz	48 kg
	srebrny	Dariusz Czarnecki	„Orzeł” Łódź	68 kg
	złoty	Tomasz Kupis	„Boruta” Zgierz	130 kg

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki.

Archiwum Państwowe w Łodzi:

Prezydium Rady Narodowej w Łodzi,

Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Łódź-Śródmieście.

Archiwum Zakładowe Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi:

Urząd Miasta Łodzi, Wydział Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki.

Archiwum Łódzkiego Związku Zapaśniczego:

Sprawozdania ŁOZZ,

Korespondencja 1965–1974.

Archiwum Muzeum Sportu, Turystyki w Łodzi.

II. Źródła drukowane

Wyniki sportu łódzkiego w r. 1975, Wojewódzka Federacja Sportu w Łodzi, Łódź, 13 maja 1976 r.

Wyniki sportu łódzkiego w roku 1976, WFS w Łodzi, 1977.

Wyniki sportu łódzkiego w r. 1981, Wojewódzka Federacja Sportu, Łódź, grudzień 1981 r.

Sport kwalifikowany, masowy, rekreacja i turystyka województwa łódzkiego – 1984 (wyniki – ocena – wnioski), Wojewódzka Federacja Sportu w Łodzi, Łódź, grudzień 1984 r.

III. Prasa

„Dziennik Łódzki” 1946, 1958, 1962, 1974, 1981, 1983.

„Dziennik Popularny” 1977, 1980.

„Express Ilustrowany” 1946, 1951, 1961–1962, 1967, 1972–1976.

„Głos Robotniczy” 1946–1947.

„Przegląd Sportowy” 1945–1947, 1972–1973, 1982.

„Sport” 1980–1981.

B. Literatura

50 lat sportu. Jubileusz Łódzkiego Klubu Sportowego, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1958.

Bogusz A., *Łódź olimpijska*, Łódź 2005.

Bogusz A., *Sport w Łodzi po II wojnie światowej*, [w:] *Rok 1945 w Łodzi*, IPN, Oddział w Łodzi, Łódź 2008, s. 315–322.

Godlewski P., *Polski Związek Zapaśniczy 1922–2004*, Magnum, Gorzów Wlkp., 2004.

Historia polskich zapasów 1922–2012, Polski Związek Zapaśniczy, Warszawa 2012.

Jaroszewski J., *Zmiany organizacyjne i programowe Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi po 1989 r.*, [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12(3), red. T. Jurek, R. Urban, ZWKF AWF w Poznaniu, Gorzów Wlkp. 2016, s. 107–120.

Kondraciuk M., Łopiński M., *Olimpijczycy Łodzi i regionu*, Regionalna Rada Olimpijska w Łodzi, Łódź 2017.

Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2005.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*.

CZEŚĆ II
TEORIA I METODYKA
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Liudmyła PETRUK*

<https://orcid.org/0000-0002-3221-5028>

Igor GRYGUS**

<https://orcid.org/0000-0003-2856-8514>

The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students

Jak cytować [how to cite]: Petruk L., Grygus I. (2019): *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 3, s. 97–105.

Wpływ ćwiczeń fizycznych na rozwój fizyczny i fizyczne przygotowanie studentek pierwszego roku studiów

Streszczenie

Na uczelniach wyższych Ukrainy jest wiele studentek mających przewlekłe lub przejściowe problemy zdrowotne związane z wadami rozwoju fizycznego i zwiększoną niewydolnością funkcjonalną organizmu. Niewydolności te można wyeliminować przy pomocy zajęć wychowania fizycznego, które są ważną częścią procesu dydaktycznego uczelni wyższych na III i IV poziomie akredytacji. Przeanalizowaliśmy dynamikę ilościowego składu studentek pierwszego roku w specjalnej grupie medycznej w ciągu ostatnich sześciu lat i zidentyfikowaliśmy najczęściej występujące wśród studentów nozologie. W badaniu wzięło udział 20 studentek z chorobami układu sercowo-naczyniowego. Aby określić poziom rozwoju fizycznego, przeanalizowaliśmy wskaźniki an-

* Senior Lecturer, Department of Theory and Methods of Physical Education, Institute of Health, National University of Water and Environmental Engineering; e-mail: l.a.petruk@nuwm.edu.ua

** Doctor of Medical Sciences, Professor, Director of the Institute of Health, National University of Water and Environmental Engineering; e-mail: grigus03@gmail.com

tropometryczne i oceniliśmy możliwości funkcjonalne układu sercowo-naczyniowego. Poziom przygotowania fizycznego został określony przez ćwiczenia testowe, takie jak siła ręki, elastyczność i kucanie na jednej nodze.

Odkryliśmy, że liczba studentek pierwszego roku, które zostały zakwalifikowane do specjalnej grupy medycznej, wynosi 23,6% i rośnie każdego roku, chociaż ogólna liczba studentów maleje. Najczęstszymi chorobami wśród tej kategorii studentów są patologie układu sercowo-naczyniowego (46,4%), układu mięśniowo-szkieletowego (20,8%) i narządów wzroku (11,4%). Określiśmy rozwój fizyczny uczniów według wskaźników antropometrycznych. Oceniliśmy stan funkcjonalny układu sercowo-naczyniowego. Ustaliliśmy, że uzyskane dane mieszczą się w granicach wieku i norm fizjologicznych, które można znaleźć w literaturze. Obliczyliśmy wskaźnik Ruffiera, który wskazuje na niski wskaźnik układu sercowo-naczyniowego studentek pierwszego roku.

Zastosowanie proponowanego systemu ćwiczeń fizycznych na zajęciach wychowania fizycznego dla studentek pierwszego roku pozytywnie wpłynęło na pracę układu sercowo-naczyniowego i fizyczną wydolność respondentów.

Słowa kluczowe: rozwój fizyczny, fizyczne przygotowanie, studentki, specjalna grupa medyczna, warunki zdrowotne studentek.

Abstract

In institutions of higher education in Ukraine, there is a large number of female students with certain permanent or temporary health problems, associated with the disadvantages of physical development and reduced functional capacity of the body. These disadvantages can be eliminated with the help of physical education courses, which are an important part of the process of training in higher education institutions of III-IV accreditation level.

We have reviewed the dynamics of the quantitative composition of first-year female students of a special medical group over the last six years and identified the most common nosology of students. The study involved 20 female students with diseases of the cardiovascular system. To determine the level of physical development we have analyzed the anthropometric indicators and evaluated the functional capabilities of the cardiovascular system. The level of physical preparedness was determined by test exercises such as hand strength, flexibility and squatting on one leg.

We have found that the number of first-year female students who were classified into a special medical group is 23.6% and increases every year, although the total number of students is decreasing. The most common diseases among this category of students are pathologies of the cardiovascular system (46,4%), musculoskeletal system (20,8%) and vision organs (11,4%). We have determined the physical development of students according to anthropometric indicators is determined. We have evaluated the functional state of the cardiovascular system. We have established that the obtained data are within the limits of the age and physiological norms that can be found in the literature. We have calculated the Ruffier Index, which indicates low rates of cardiovascular system of first-year female students.

The use of the proposed system of physical exercises for physical education for first-year female students has positively influenced the work of the cardiovascular system and the physical preparedness of the respondents.

Keywords: physical development, physical preparedness, female students, special medical group, students' health condition.

Introduction

The actual problem of the present is the preservation and strengthening of the health of student youth. According to the research results of the Ukrainian Research Institute for the Health Care of Children and Adolescents, a maximum of 10–15% of children aged 7–18 can be considered healthy.

The problem of physical education and correction of the health of students in special medical groups (SMG) is highlighted by such Ukrainian scientists as A. Maglivov, V. Platonov, O. Dubogay, A. Tsios, M. Yevtushok, I. Vrzhessnevsky, V. Koryagin, O. Blavt.

In institutions of higher education in Ukraine, there is a large number of female students with certain permanent or temporary health problems, associated with the disadvantages of physical development and reduced functional capacity of the body.

The number of students engaged in special medical groups increases annually and has doubled in the last 10 years [6], [7], [8], [11], [12]. In this case, 12–18% of students are sent for classes in special medical groups for using the complexes of therapeutic physical culture [7], [9], [12]. There is also a tendency to increase the number of students of a special medical group from the first to the fourth course [10], [11], [12], which affects their motor activity, working capacity, success, physical development and physical preparedness [2], [4], [5], [8], [14]. Such disadvantages can be eliminated with the help of physical education courses, which are an important part of the process of training in higher education institutions of the III–IV level of accreditation.

The aim of the research is to determine the impact of the proposed physical exercises on physical development and physical preparedness of first-year female students who have deviations in the work of the cardiovascular system.

The tasks of the study are:

- 1) to establish the dynamics of the quantitative composition of the first-year female students of the special medical group of the National University of Water and Environmental Engineering (NUWEE) for the last six years.
- 2) to determine the most common nosology of NUWEE students during the 2017–2018 academic year.
- 3) to determine the effectiveness of the impact of the proposed physical exercises on the level of physical development and physical preparedness of the first-year female students.

Materials and methods of research

The research was organized at the Department of Physical Education of NUWEE. The research was attended by 20 students of the first year of the Educational and Scientific Institute of Economics and Management who have a history of cardiovascular disease.

According to anthropometric indicators (body weight, height, and chest circumference), we have determined the physical development of the students, and based on the obtained data, two indices were calculated: the Quetelet Index and the Pignet index.

The level of physical preparedness of female students was determined by such test exercises as: force of the hand (dynamometry), flexibility (body tilt from sitting position), and squat on one (right) foot with a support by hand.

The indicators of heart rate at rest determined the assessment of cardiovascular functionality of students, during loading and after loading. According to the obtained data, the Ruffier index was calculated.

Research results

During the 2017–2018 academic year, 369 students of I-IV courses were enrolled to special medical groups at NUWEE which is 12.5% from the total number of students of the University – 2953. In higher educational institutions of Ukraine, this indicator varies within 13% –35% [12, p. 190].

Over the past six years, we have analyzed the dynamics of the number of first-year NUWEE students, which were classified into a special medical group according to the condition of health (Table 1). In this academic year, these 87 students represent 23.6% of the total number of students in SMG. For comparison, in the 2015-1016 academic year the number of such freshmen was 10.6%. The obtained data allow saying that the percentage of students with health deviations increases every year, although the total number of students is decreasing. Such a gradual increase in the number of students confirms the opinion of scholars that each year the students do not become healthier [3], [9].

Table 1. Dynamics of quantity indicators of the number of first-year students who attend classes in the special medical group at NUWEE

Academic years		2012–2013	2013–2014	2014–2015	2015–2016	2016–2017	2017–2018
General amount of students who attend PE classes		4179	3991	3927	3460	3399	2953
General amount of students in SMG		817	786	776	621	530	369
Those of them who study in the 1 st year	male	43	60	51	23	40	45
	female	107	116	107	43	69	42
	total	150	176	158	66	109	87
	%	18,4	22,4	20,4	10,6	20,6	23,6

Source: own research.

To determine the most common diseases of students of special medical group at NUWEE, we have analyzed the medical certificates and identified three major diseases of students. The largest number of students (46.4%) have abnormalities in the cardiovascular system, 20.8% – have problems with the musculoskeletal system; 11.4% – have visual impairment; 5.5% of students have violation in the gastrointestinal tract; 3.8% – diseases of the genitourinary system, 2.8% – the endocrine system problems, 2.8% – deviation in the respiratory system. In addition, there are students who have skin, lymphatic system, and brain diseases.

To determine the indicators of physical development and physical preparedness of the first year students, we examined 20 first year students studying at the Educational and Scientific Institute of Economics and Management of NUWEE who have a history of cardiovascular disease. Students were divided into two groups: experimental (EG) (10 students) and control (CG) (10 students) groups. The examinations were organized in both groups at the beginning and at the end of the academic year.

Physical education classes for these two groups had some differences: general development exercises and exercises for the development of flexibility, selected by non-traditional methods in the EG made up 90% of the duration of the academic session, whereas the CG classes were conducted under the basic curriculum. In addition, in the EG, the preparatory part occupied 50% of the classes, in the control group – 30%, the bulk of them were respectively 35 and 55% of the academic session. In the main part of the class, physical exercises aimed at the development of strength, dexterity, flexibility, and dynamic force were used. Yoga exercises, music therapy and aromatherapy were widely used in educational activities in EG. Lectures, conversations, discussions on a healthy lifestyle, the effects of physical exercises on the cardiovascular system, physiological features of the cardiovascular system and the whole organism were also held.

Physical development of the students was determined by anthropometric indices (body weight, height, and chest circumference), on the basis of the obtained data we calculated two indices: the Quetelet Index and the Pignet index (Table 2). These indices are good informative indicators of the physical development of the studied female students. The obtained data are slightly lower than the age norms found in the literature [1], [8], [13]. There is no significant increase in the anthropometric indices of students in the EG and CG during the academic year, which allows to assert approximately the same and poor physical development of the examined students.

To determine the level of physical preparedness of the students in EG and CG we have analyzed the obtained data from the following test exercises: strength of the hand (dynamometry) (kg), flexibility (body tilt from sitting position) (cm), squatting on one (right) foot with a support by hand (number of times). There was no significant difference between the rates of students in the EG and the CG, but the obtained data are lower than the normative indicators (Table 2). The largest

changes in the indicators of physical preparedness on the seventh indicator – flexibility (cm) – was observed among the students of the EG. We also noticed improvement in two other indicators, the strength of hand and squatting on one leg.

Table 2. An increase of indicators of students' physical development and physical preparedness under the influence of exercises during the academic year ($X \pm m$)

№	Indicators	Norm	EG n = 10		CG n = 10	
			Beginning of the a.y.	End of the a.y.	Beginning of the a.y.	End of the a.y.
1	Weight, kg	56±1,4	52,6±1,2	52,7±1,4	53,8±2,1	53,5±1,1
2	Height, cm	168±1,8	167,5±2,48	169,4±1,38	166,9±1,08	167,3±1,58
3	Chest circumf., cm	86,6±1,4	84,2±0,97	85,3±1,2	74,2±3,89	76,3±2,41
4	The Quetelet Index, g/cm	361,4±3,27	314,9±6,46	331,8±7,36	322,17±11,23	327,24±3,11
5	The Pignet index, cm/g/cm	25,1±2,7	30,07±2,8	29,94±1,6	34,0±3,35	34,21±2,16
6	Strength of the hand, kg	30,9±0,89	23,1±0,97	26,9±1,6	21,6±0,97	23,4±0,86
7	Flexibility, cm	20,2±1,74	17,3±1,62	22,1±2,1	18,3±2,38	19,92±1,9
8	Squatting on one foot, times	9,0±0,54	5,7±0,86	8,6±0,92	4,5±0,86	6,4±0,71

Source: own research.

Having analyzed the obtained results of physical preparedness of female students in both the EG and the CG during the academic year, we can speak about the improvement of the EG students' results in comparison with the initial data at the beginning of the academic year.

Table 3. Dynamics of indicators of functional possibilities of female students during the academic year ($X \pm m$)

№	Indicators	Norm	EG n = 10		CG n = 10	
			Beginning of the a.y.	End of the a.y.	Beginning of the a.y.	End of the a.y.
1	HR in rest within 1 minute	81,0±2,94	92,4±3,46	90,0±3,34	93,6±4,32	92,1±2,3
2	HR after activity	116,8±2,97	139,2±3,46	127,6±2,52	155,6±4,76	149±3,12
3	HR after 5 minutes of rest	84,0±3,35	95,6±4,32	90,8±2,07	94,4±5,19	93,2±2,07
4	The Ruffier index	10,1±2,11	18,6±1,08	14,2±1,2	19,0±1,12	17,1±0,8

Source: own research.

The evaluation of functional capability of the cardiovascular system of the students was carried out by heart rate determiners (HR) at rest, during and after activity (Table 3). According to the obtained data, the Ruffier index was calculated.

After comparing the heart rate of students in the EG and CG at the beginning and at the end of the academic year, an improvement in the cardiovascular system in the EG was observed. It is evidenced by a decrease in the heart rate of students in the EG in a state of rest and better period of recovery of heart rate after dosed physical activity. However, the obtained results are worse than those available in the literature [12], [13] and regulatory documents.

The obtained indicators of the state of the cardiovascular system in the EG and CG according to the Ruffier index at the beginning of the academic year do not differ significantly, but they are worse in comparison with the data described by V. Romanenko. However, for students who were engaged in the system of proposed physical exercises, the Ruffier index indicators were improved at the end of the academic year, indicating positive changes in the cardiovascular system.

Conclusions

After analyzing the collected data of the quantitative composition of the first year students of the special medical group for the last six years, it has been established that this year such students at the university make up 23.6%, and each year the percentage of such students in NUWEE increases.

Analysis of medical cards of students enrolled in a special medical group allowed to determine the most common diseases among student youth. Almost half (46.4%) of all diseases are pathologies of the cardiovascular system. The second position is occupied by diseases of the musculoskeletal system (20.8%), the third is visual defects (11.4%).

We have determined the physical development of female students according to anthropometric indicators.

After analyzing the results of physical preparedness and the response of heart rate to the dosage activity of female students in both experimental and control groups during the academic year, we observe the improvement of the results in the EG students' results in comparison to the initial data at the beginning of the academic year. The application of the proposed system of physical exercises for the EG female students positively influenced on the work of the cardiovascular system and the physical preparedness of the respondents.

In addition, we have determined that the obtained data take place below the age norms available in the literature.

References

- [1] Boichuk T.V., Holod N.R. (2012): *Characteristics of parameters of physical development and functional preparedness of students of a special medical group*. Fyzyczne vykhovannia, sport i kultura u suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. prats Volynskoho natsionalnoho un-tu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. № 2 (18). S. 216–221.
- [2] Dębski S.S., Skalski D., Lizakowski P., Grygus I., Stanula A. (2017): *Zdrowotne właściwości zachowań ruchowych – wybrane zagadnienia*. Medycyna i zdrowie. Wybrane aspekty ratownictwa. Gdynia-Gdańsk-Starogard Gdański. Tom 2. S. 12–44. ISBN: 978-83-89481-17-7
- [3] Dubohai O.D., Tsos A.V., Yevtushok M.V. (2012): *Methods of physical education of students of a special medical group: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 276.
- [4] Grygus I., Kuczer T. (2013): *Optymalizacja sprawności fizycznej studentów z różnymi rodzajami autonomicznego układu nerwowego*. Journal of Health Sciences. 3(10): 583–604.
- [5] Grygus I., Mykhaylova N. (2013): *Wpływ ruchowej aktywności na stan zdrowia studentów*. Journal of Health Sciences. 3(5): 649–656.
- [6] Grygus I.M., Petruk L.A. (2015): *Assessment of indices of physical development and functional status of female students of a special medical group*. Journal of Education, Health and Sport. 5(10): 158–169.
- [7] Holod N.R. (2016): *Physical rehabilitation of students of special medical group taking into account motor activity disabilities: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vykhovannia ta sportu: spets. 24.00.03 “Fizychna reabilitatsiia”*. Ivano-Frankivsk. 21.
- [8] Ivanochko V.V. (2013): *Structure and content of health fitness programs for students with cardiorespiratory system diseases: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vykhovannia ta sportu: spets. 24.00.02 “Fiz. kultura, fiz. vykhovannia riznykh hrup naselennia”*. L. 20.
- [9] Malakhova Zh.V. (2013): *Healthforming technologies in the process of physical education of students of special medical groups: avtoref. dys.. kand. nauk z fiz. vykhovannia ta sportu: spets. 24.00.02 “Fiz. kultura, fiz. vykhovannia riznykh hrup naselennia”*. K. 20.
- [10] Pelech I.V., Grygus I.M. (2016): *Level of physical fitness students*. Journal of Education, Health and Sport. 6(2): 87–98. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.46057>.
- [11] Petruk L.A., Fedotov V.M. (2012): *Physical education of students of special medical groups: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Rivne: NUVHP. 112.
- [12] Prysiazhniuk S.I. (2008): *Physical Education: navch. pos. K.: Tsentr uchbovoi literatury*. 504.

- [13] Romanenko V.A. (2005): *Diagnostics of motor abilities: uchebnoe posobie*. Donetsk: DIFKS. 290.
- [14] Vrzhesnevskiy I.I. (2011): *Assessment of physical abilities in the system of medical and pedagogical control in the process of physical education of a special department of the university: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vykhovannia ta sportu: spets. 24.00.02. "Fiz. kultura, fiz. vykhovannia riznykh hrup naseleennia"*. K., 20.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*.

Mirosław ZALECH*

Lech JACZYŃOWSKI**

<https://orcid.org/0000-0001-9984-9255>

Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne

Jak cytować [how to cite]: Zalech M., Jaczynowski M. (2019): *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 3, s. 107–123.

Daily Time Budget of Students Majoring in Physical Education

Abstract

Introduction: The way of spending time by people is significant for individual and social well-being. Disorders regarding proportion of time dedicated to various activities may result in definite detrimental consequences for physical as well as mental health. The aim of the study was to compare patterns of using time by students majoring in physical education taking into account their sex and level education – and to refer them to a sample of the national population of a similar age. Moreover, the authors decided to make an analysis aimed at finding differences between the real and the desirable time of the researched students' various activities during 24 hours.

Material and methods: The study involved 191 students majoring in physical education from the External Faculty of the University of Physical Education in Białą Podlaską studying in the 6th semester of bachelor studies and in the 2nd semester of master studies during the academic year 2016/2017. Their average age was 22.74 ± 1.10 . Their use of time was studied with an activity card, which was filled out by the researched every single day for a week. For the purpose of a comparative analysis there were obtained data about use of time in a national sample of persons at the age 20–24 published by the General Statistical Office in 2015.

* dr, AWF Józefa Piłsudskiego Filia w Białej Podlaskiej, Zakład Zarządzania; e-mail: miroslaw.zalech@awf-bp.edu.pl

** prof. dr hab., AWF Józefa Piłsudskiego Filia w Białej Podlaskiej, Zakład Zarządzania; e-mail: lech.jaczynowski@awf.edu.pl

Results: The studying women and men constituted an almost homogenous group regarding time dedicated to particular activities during 24 hours. The level of education turned out to be a variable which significantly differentiated the researched regarding their time dedicated to: lectures, theoretical lessons, using means of transport, watching TV, surfing the Internet, social life and professional activity. The researched students, when compared with the national sample, dedicated much more time to – among others – participation in sport and recreation, educational activities, whereas they spend less time on professional activity and sleeping.

Conclusions: Our findings point out that a comprehensive analysis of using time can help in diagnosing negative habits and contribute to working out practical guidelines being useful for planning activities and promoting health.

Keywords: physical activity, sedentary behaviour, young adults, time use, health, studying.

Streszczenie

Wprowadzenie: To, jak ludzie spędzają czas, ma znaczenie dla indywidualnego i społecznego dobrostanu. Zaburzenie proporcji czasu przeznaczanego na różne aktywności może być związane z określonymi niekorzystnymi konsekwencjami dla zdrowia tak fizycznego, jak i psychicznego. Celem badań było porównanie wzorców wykorzystania czasu przez studentów kierunku wychowanie fizyczne z uwzględnieniem płci i poziomu edukacji oraz odniesienie ich do podobnej wiekowo próby z populacji krajowej. Ponadto postanowiono przeprowadzić analizy mające wykryć różnice między faktycznym a pożądanym czasem różnych aktywności badanych studentów, w układzie dobowym.

Material i metody: Badaniami objęto 191 studentów studiujących stacjonarnie na kierunku wychowanie fizyczne w Filii AWF w Białej Podlaskiej na 6 semestrze (I°) oraz 2 semestrze (II°) w roku akademickim 2016/2017. Średnia wieku wyniosła 22,74 lata $\pm 1,10$. Wykorzystanie czasu badano za pomocą karty rejestracji aktywności, którą badani wypełniali codziennie przez tydzień. Do analizy porównawczej pozyskiwano dane dotyczące wykorzystania czasu pochodzące z próby ogólnopolskiej osób w wieku 20–24 lat opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny w 2015 r.

Wyniki: Studiujące kobiety i mężczyźni stanowili niemal jednorodną grupę pod względem czasu przeznaczanego na poszczególne aktywności w ciągu doby. Poziom edukacji okazał się zmienną istotnie różniącą badanych w czasie przeznaczanym na wykłady, ćwiczenia teoretyczne, przemieszczanie się środkami komunikacji, oglądanie TV i surfowanie po Internecie, życie towarzyskie i pracę zawodową. Badani studenci, w stosunku do osób z próby krajowej, znacznie więcej czasu przeznaczali między innymi na uczestnictwo w sporcie i rekreacji, zajęcia edukacyjne, natomiast mniej na pracę zawodową czy sen.

Wnioski: Nasze ustalenia wskazują, że kompleksowa analiza wykorzystania czasu może pomóc w diagnozie negatywnych przyzwyczajzeń oraz posłużyć do opracowania praktycznych wskazówek przydatnych w planowaniu zajęć, a także w promocji zdrowia.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, siedzący tryb życia, wczesna dorosłość, wykorzystanie czasu, zdrowie, studiowanie.

Wprowadzenie

W potocznym języku często wykorzystuje się termin „sztuka zarządzania czasem”, jednak specjaliści różnych dziedzin wiedzy posługują się nieco innymi, precyzyjniejszymi pojęciami. W organizacji i zarządzaniu S. Sudoł krytykuje „wszystkoizm” słowa *zarządzanie* i przytacza wręcz absurdalne przykłady jego

wykorzystania. Np. nonsensem jest mówienie o „zarządzaniu własnym zdrowiem”, bo właściwsze jest mówienie „dbanie o własne zdrowie”, czy „zarządzać przyszłością”, bo tu właściwsze jest mówienie o „prognozowaniu przyszłości”, itp. [34]. Czy można mówić *zarządzanie czasem*? Teoretycy organizacji mówią raczej o racjonalnym wykorzystaniu czasu pracy [31]. Do tego celu opracowywane są specjalne techniki umożliwiające tzw. fotografię czasu pracy. Jednym z pierwszych w Polsce, którzy zaprojektowali arkusz obserwacyjny do zbierania danych o rozdysponowaniu własnego czasu na realizację różnych czynności pod-czas dnia pracy, był W. Kieżun [17].

Problematyką tą zajmują się też socjologowie. W połowie XX w. E. Wnuk-Lipiński przeprowadził obszerne badania nad budżetem czasu Polaków, analizując średnią czasu poświęcanego na takie zajęcia, jak: praca, potrzeby fizjologiczne, czas wolny [38]. Autor ten analizował też częstotliwość występowania danego zjawiska w badanej populacji.

Co to jest budżet czasu, precyzyjnie zostało zdefiniowane w *Encyklopedii PWN* – „[...] zestawienie zachowań człowieka, których czas trwania jest równy jednej dobie, lub większej jednostce kalendarzowej” [2]. Dalej jest tam też doprecyzowane, że średni czas trwania wszystkich zajęć w ciągu doby tworzy strukturę budżetu czasu i umożliwia analizowanie relacji między głównymi sferami aktywności ludzkiej. Przy czym najlepszą techniką zbierania danych jest autoobserwacja, wykonywana przez respondenta na specjalnym arkuszu nazywanym „chronokartą”. Badania tego typu na skalę ogólnopolską przeprowadzane są periodycznie przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) od 1976 r. Ostatnie badanie zostało przeprowadzone na próbie ponad 70 tys. osób, w wieku od 15 lat [5]. Zrealizowano je według metodologii zalecanej przez Europejskie Biuro Statystyczne (Eurostat).

Objęło ono następujące sfery: czynności fizjologiczne, praca zarobkowa, nauka, zajęcia i prace domowe, działalność w organizacjach, życie towarzyskie i rozrywki, udział w sporcie i rekreacji, zamiłowania osobiste, korzystanie ze środków masowego przekazu, dojazdy i dojścia. Na tym podziale wzorowano się, przygotowując formularz badania tygodniowego budżetu czasu studentów w Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Filii w Białej Podlaskiej, również w tym celu, aby mieć wygodny punkt odniesienia do uśrednionych danych ogólnopolskich. Analizy GUS zawarte zostały na 440 stronach i są bardzo szczegółowe. Dlatego wykorzystano też do porównań pracę B. Kolny, która na podstawie danych wtórnych publikowanych przez GUS w latach 1976 do 2013 dokonała zestawień umożliwiających łatwe porównanie zmian zachodzących we wskazanym tu okresie, w tym także w interesujących nas obszarach uczestnictwa w sporcie, rekreacji, rozrywce, życiu towarzyskim [18].

W środowisku związanym z naukami o kulturze fizycznej ta tematyka też jest podejmowana od czasu do czasu. Przykładem może być opracowanie autorstwa T. Słabego, który przeanalizował wtórne dane GUS, koncentrując się nad wyko-

rzystaniem czasu wolnego na rekreację i turystykę przez mieszkańców dużych polskich miast [30]. Ciekawe analizy poświęcone stylowi życia młodzieży akademickiej znajduje się też w pracach B. Królikowskiej [22] i E. Makohoń-Wiatrowskiej [23], a także U. Miązek [25].

Główne nastawienie autorów specjalizujących się w problemach aktywności fizycznej ukierunkowane jest na różne testy, dzięki którym można próbować ocenić zaangażowanie społeczeństwa w tym obszarze. I tak J.E. Kowalska badała aktywność fizyczną studentów uczelni wychowania fizycznego w aspekcie edukacji zdrowotnej [20]. Z kolei M. Piątkowska, K. Pec i Z. Smoleń-Jasienica zajęli się uczestnictwem młodzieży ponadgimnazjalnej w różnych obszarach aktywności fizycznej [28]. Wśród testów pozwalających ocenić wielkość zaangażowania w różne formy aktywności najczęściej wykorzystuje się system COMPAS (pozwalający ocenić aktywność obywateli w ponad 60 dyscyplinach sportowych uznawanych przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski); EUROBAROMETR (służy do badania opinii obywateli Unii Europejskiej na różne sprawy, w tym problemy aktywności fizycznej); IPAQ – International Physical Activity Questionnaire (pozwala ocenić i porównać różne rodzaje aktywności fizycznej w obszarach: praca zawodowa, przemieszczanie się, prace domowe, rekreacja i sport, siedzący tryb życia – wszystko to na bazie subiektywnie ocenianego przez respondentów wysiłku, określanego jako ciężki, umiarkowany lub lekki). Przykład tych systemów znaleźć można u L. Jaczynowskiego i T. Polkowskiego [15] oraz E. Biernat i R. Stupnickiego [1].

W 1995 r. ukazała się w Polsce praca zbiorowa Ch. Gratton, B. Jurga, S. Shibili, E. Szymborska, P. Taylor, w której wykorzystano pojęcie „forma aktywności kulturalnej”. Uświadomiła ona naszemu środowisku, zajmującemu się głównie aktywnością fizyczną, że rekreować się można nie tylko fizycznie, ale też psychicznie: czytając książki, prasę, słuchając radia, oglądając telewizję, uczęszczając do teatru, filharmonii, muzeum, zajmując się amatorsko fotografią, majsterkowaniem, łowiectwem, ale też kibicując na stadionie swojej drużynie [11]. Parę lat później L. Jaczynowski, przeglądając sformułowania pojawiające się w publikacjach specjalistycznych, dokonał analizy ich hierarchicznego przyczyniania się do siebie i nakreślił schemat celów i środków rekreacji [14]. Widać na nim dwa ciągi (w pewnych miejscach częściowo się nakładające). Pierwszy – dla wypoczynku aktywnego amatorów sportowania, turystyki, ale też działalności społecznej, majsterkowania, wędkowania itp. Drugi – dla wypoczynku konsumpcyjnego, dla widzów, kibiców, słuchaczy, czytelników, itp.

Przystępując do badań nad dobowym budżetem czasu studentów, opracowano chronokartę, w której postarano się uwzględnić większość postulatów odnośnie do sfery aktywności fizycznej człowieka, wymienianych w cytowanej wyżej literaturze. Celem przeprowadzonych badań było poznanie dobowego budżetu czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne oraz określenie różnic w nim występujących w stosunku do danych ogólnopolskich opublikowanych

przez GUS. Ważne było też dla nas znalezienie odpowiedzi na następujące problemy szczegółowe:

- określenie relacji zachodzących w badanej grupie pomiędzy poszczególnymi aktywnościami w ujęciu dobowym;
- zbadanie, czy istnieją statystycznie istotne różnice w zagospodarowaniu czasu pomiędzy studiującymi mężczyznami i kobietami;
- zbadanie różnic w zagospodarowaniu dobowego czasu pomiędzy studentami studiującymi na studiach licencjackich i magisterskich;
- uchwycenie trendu dla obciążeń nauką studentów AWF Warszawa, w okresie od początku istnienia tej uczelni do dzisiaj (kierunek WF).

Material i metody

Badania przeprowadzono w maju 2017 r. na grupie 121 studentów ostatniego rocznika pierwszego stopnia kierunku wychowanie fizyczne oraz 91 studentów na tym samym kierunku pierwszego roku studiów magisterskich (próba generalna). W badaniu wykorzystano kartę rejestracji czasu aktywności podejmowanych w trakcie tygodnia. Każdy z uczestników otrzymywał kartę zawierającą 17 wyszczególnionych kategorii aktywności i opcję *inne*, wraz z dniami tygodnia. Listę aktywności, jakie zostały zamieszczone na kartach, zawiera tabela 1 w kolumnie „badania własne”. Respondenci zostali poinstruowani, że mają wpisywać, każdego dnia przy poszczególnych kategoriach, czas z dokładnością do 15 minut, jaki zajmowała im każda z aktywności. Karta także posłużyła do zgromadzenia podstawowych danych o respondencie, takich jak: płeć, wiek i stopień studiów (licencjackie, magisterskie). Badani wypełniali kartę przez tydzień. Zwrot nastąpił w tym samym czasie dla wszystkich uczestników badania, poprzez wrzucenie karty do urny. Dzięki takiej metodzie zbierania kart badanie było anonimowe. Wypełnione karty zwróciło 191 osób (133 mężczyzn i 58 kobiet). Wśród nich na studiach licencjackich studiowały 102 osoby, a 89 na studiach magisterskich. Średnia wieku wyniosła 22,74 lata ($SD = 1,10$).

Analizie poddano dane w minutach. Dobowe czasy aktywności z każdego dnia tygodnia dla każdej z osób zsumowano według kategorii, w ten sposób uzyskano tygodniowy budżet czasu. Następnie poszczególne aktywności podzielono przez liczbę dni tygodnia. Pozwoliło to na uzyskanie przeciętnego dobowego czasu trwania aktywności.

Średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe i współczynniki zmienności, każdej aktywności, zostały obliczone dla całej próby. W przypadku kobiet i mężczyzn oraz studentów studiów licencjackich i magisterskich średnie i odchylenia obliczono tylko dla aktywności, których czas różnił je istotnie. Dla całkowitej próby obliczono strukturę czasu poświęcanego na poszczególne aktywności w tygodniu. Brak rozkładu normalności badanych zmiennych (czasów) spowo-

dował, że do zbadania, czy płeć różni czasy przeznaczane na poszczególne aktywności w ciągu doby, wykorzystano test nieparametryczny U Manna-Whitneya. Istotność statystyczną określono na $p < 0,05$. Wszystkie analizy zostały wykonane przy użyciu pakietu oprogramowania Statistica w wersji 10.

Następnie przeciętny dobowy budżet czasu studentów porównano z budżetem czasu ludności Polski. Wyniki próby ogólnopolskiej uzyskano z opracowania GUS opublikowanego w 2015 r. Respondenci w tych badaniach w specjalnie opracowanym dzienniczku zapisywali wykonywane przez siebie aktywności główne i towarzyszące w ciągu dwóch dni. Jednego dnia roboczego i jednego z weekendu. Zapisane aktywności były później kodowane w ramach 11 kategorii. Dobór do próby był losowy, a losowanie dwustopniowe. W pierwszej kolejności losowano obwód, w drugiej mieszkania. Badanie budżetu czasu w 2013 r. przeprowadzono na reprezentatywnej próbie 28 209 gospodarstw domowych, w których uczestniczyło 62 734 osób w wieku od 15 lat. Do porównań w niniejszej pracy wykorzystano dane z grupy wiekowej 20–24 lata [5].

Występujące zróżnicowanie w poszczególnych kategoriach, w jakich rejestrowano czasy aktywności pomiędzy badaniami własnymi i GUS, nie pozwalało na bezpośrednie porównanie wyników z obu badań. Dlatego też opracowano tzw. kategorie wspólne (tab. 1). Polegało to na zsumowaniu poszczególnych kategorii z badań ogólnopolskich lub własnych tak, aby czasy ich wykonywania były porównywalne w ramach wspólnej kategorii. W tabeli 1 podano, jakie kategorie, czyli czasy trwania aktywności, w obu badaniach składają się na „kategorie wspólne”.

Tabela 1. Kategorie wspólne utworzone do porównania dobowych czasów studentów i ogólnopolskiej próby osób w wieku 20–24 lat

Badania GUS	Kategorie wspólne	Badania własne
Sen	Sen	Sen
Lekcje w szkole/zajęcia na uczelni	Zajęcia na uczelni i inne edukacyjne	Wykłady
Szkolenia, kursy podczas czasu wolnego		Ćwiczenia sportowe Ćwiczenia teoretyczne
Korzystanie z komputera, Internetu	Oglądanie telewizji, Internet	Oglądanie telewizji, Internet
Telewizja, wideo i DVD		
Życie towarzyskie i rozrywki	Życie towarzyskie i rozrywki	Spotkania towarzyskie
		Rekreacja kulturalna (kino, teatr, opera, kibicowanie itp.)
Dojazdy i dojeżdżania	Dojazdy i dojeżdżania	Aktywne przemieszczanie się (np. pieszo, rowerem)
		Przemieszczanie się środkami komunikacji

Tabela 1. Kategorie wspólne... (cd.)

Badania GUS	Kategorie wspólne	Badania własne
Jedzenie i picie	Spożywanie posiłków	Spożywanie posiłków
Inne potrzeby osobiste w tym: mycie się, ubieranie się	Higiena osobista	Higiena osobista
Odrabianie prac domowych, nauka w bibliotece, przygotowywanie się do egzaminów, nauka z kolegą/koleżanką	Nauka własna	Nauka własna
Uczestnictwo w sporcie i rekreacji	Uczestnictwo w sporcie i rekreacji	Trening
		Rekreacja fizyczna
Praca zawodowa	Praca zawodowa	Praca zawodowa
Praca społeczna w ramach organizacji lub instytucji	Praca społeczna	Praca społeczna
Nieformalna pomoc dla innych gospodarstw		
Zajęcia i prace domowe	Zajęcia i prace domowe	Prace domowe (sprzątanie, przygotowywanie posiłków itp.)
Inne*	Inne	Inne

* inne oraz pozostałe kategorie i podkategorie

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki

Struktura budżetu czasu studentów

Dobową strukturę aktywności studentów w układzie minutowym i procentowym przedstawiono w tabeli 2. Najwięcej czasu w budżecie studentom zajmował sen, średnio było to 7 godzin i 45 minut, co pochłaniało nieznacznie ponad 32% całego dobowego budżetu czasu, jakim dysponowali. Sen okazał się też aktywnością, jaka najmniej różnicowała badanych. Znaczną ilość czasu badani poświęcali na bierny wypoczynek w formie oglądania telewizji i korzystania z Internetu, średnio było to nieco ponad 2 godziny na dobę, czyli niemal 9% dobowego czasu. Trzecią pod względem czasochłonności aktywnością były spotkania towarzyskie, na nie badani przeznaczali tylko około 20 minut mniej czasu niż na oglądanie telewizji i korzystanie z Internetu. Stanowiło to nieco powyżej 7% czasu, jakim dysponowali. Na ćwiczenia sportowe, aktywne przemieszczanie się, trening i rekreację fizyczną, czyli te sfery, które bezpośrednio wiążą się z różnymi formami aktywności fizycznej, studenci przeznaczali dziennie średnio 3 godziny i 27 minut. Stanowiło to 14,36% dobowego budżetu czasu. Spośród tych czterech ak-

tywności największe zróżnicowanie ujawniono w zakresie czasu, jaki badani poświęcali na rekreację fizyczną. Na uwagę zasługuje fakt, że studenci studiów stacjonarnych pracują zawodowo, a praca w ciągu doby zajmowała im średnio 41 minut, przy ujawnionym dużym zróżnicowaniu indywidualnym. Natomiast najmniej czasu poświęcali na pracę społeczną, średnio było to nieco mniej niż 8 minut, a także rekreację kulturalną, tutaj czas był już znacznie dłuższy i wynosił prawie 30 minut. Spośród wszystkich analizowanych aktywności czas przeznaczony na pracę społeczną charakteryzował się największą zmiennością wśród badanych (tab. 2).

Tabela 2. Średnia w minutach (M), odchylenie standardowe (SD), współczynnik zmienności (V) oraz struktura (%) czasu przeznaczana przez badanych studentów na różne aktywności w ciągu dnia

Aktywności	Całość (n = 191) M (SD)	V %	Struktura %
Wykłady	47 (18)	38,30	3,26
Ćwiczenia sportowe	42 (23)	54,76	2,92
Ćwiczenia teoretyczne	60 (34)	56,67	4,17
Spożywanie posiłków	74 (29)	39,19	5,14
Higiena osobista	59 (23)	38,98	4,10
Sen	465 (54)	11,61	32,29
Aktywne przemieszczanie się	67 (38)	56,72	4,65
Przemieszczanie się środkami komunikacji	36 (36)	100,00	2,50
Nauka własna	56 (35)	62,50	3,89
Oglądanie telewizji, Internet	128 (63)	49,22	8,89
Spotkania towarzyskie	105 (54)	51,43	7,29
Rekreacja kulturalna	27 (25)	92,59	1,87
Trening	58 (35)	60,34	4,03
Rekreacja fizyczna	40 (28)	70,00	2,78
Praca zawodowa	41 (72)	175,61	2,85
Praca społeczna	8 (25)	312,50	0,55
Prace domowe	65 (31)	47,69	4,51
Inne	62 (86)	136,51	4,31

Źródło: badania własne.

Zróżnicowanie budżetu czasu między studentami a studentkami

Większość analizowanych aktywności składających się na dobowy budżet czasu studentów nie różni się między płciami. Stwierdzono jedynie dwie istotne różnice pomiędzy mężczyznami i kobietami. Mężczyznom (M = 54; SD = 22) mniej czasu zajmowała higiena niż kobietom (M = 69; SD = 22). Różnica była wysoce istotna (Z = 4,24; p = ,000). Czas poświęcany na „inne” aktywności oka-

zał się być istotnie większy ($Z = 1,97$; $p = ,049$) u mężczyzn ($M = 69$; $SD = 86$) niż kobiet ($M = 49$; $SD = 84$). Pozostałe czasy poszczególnych aktywności nie różniły znamienne obu grup.

Zróźnicowanie budżetu czasu studentów według poziomu edukacji

Poziom edukacji różnił badanych w sześciu z siedemnastu analizowanych kategorii aktywności. Osobom studiującym na studiach licencjackich istotnie więcej czasu zajmowały wykłady ($Z = 5,43$; $p = ,000$) ($M = 53$; $SD = 15$), spotkania towarzyskie ($Z = 2,18$; $p = 0,03$) ($M = 111$; $SD = 52$), oglądanie telewizji i surfowanie po Internecie ($Z = 2,88$; $p = ,004$) ($M = 140$; $SD = 65$), niż osobom studiującym na studiach magisterskich (analogicznie było to: $M = 39$; $SD = 17$; i $M = 99$; $SD = 57$; i $M = 114$; $SD = 59$). Studenci studiujący na studiach magisterskich przeznaczali w ciągu doby istotnie więcej czasu na ćwiczenia teoretyczne ($Z = 9,52$; $p = ,000$) ($M = 83$; $SD = 30$), przemieszczanie się środkami komunikacji ($Z = 2,10$; $p = ,04$) ($M = 41$; $SD = 39$) oraz pracę zawodową ($Z = 2,16$; $p = ,03$) ($M = 50$; $SD = 81$), niż studiujący na studiach licencjackich (analogicznie było to: $M = 39$; $SD = 23$; i $M = 31$; $SD = 33$; i $M = 33$; $SD = 64$).

Zróźnicowanie dobowego budżetu czasu próby ogólnopolskiej i badanych studentów wychowania fizycznego

Przeciętnie osoby w kraju, mające od 20 do 24 lat, więcej czasu w czasie doby przeznaczają na sen, pracę zawodową, zajęcia i prace domowe niż badani studenci. Natomiast studenci kierunku wychowanie fizyczne więcej czasu poświęcają na zajęcia edukacyjne, uczestnictwo w sporcie i rekreacji, życie towarzyskie i rozrywki, dojazdy i dojścia, naukę własną. Pozostałe aktywności różniły grupy badanych, ale te różnice były niewielkie i nie przekraczały 12 minut dobowego budżetu czasu (tab. 3).

Tabela 3. Dobowy budżet czasu badanych studentów kierunku wychowanie fizyczne w porównaniu z budżetem czasu ogólnopolskiej próby GUS (frakcja 20–24 lata)

Kategorie wspólne	Średnia liczba minut		Wskaźnik struktury			
	GUS – próba ogólnopolska	WF – badani studenci	GUS – próba ogólnopolska		WF – badani studenci	
Sen	526	465	36,53	(I)	32,29	(I)
Zajęcia na uczelni i inne edukacyjne	47	149	3,26	(X)	10,35	(II)
Spożywanie posiłków	83	74	5,76	(V/VI)	5,14	(VII)
Higiena osobista	62	59	4,31	(VIII)	4,10	(X)
Praca zawodowa	175	41	12,15	(II)	2,85	(XII)
Nauka własna	28	56	1,94	(XI)	3,89	(XI)

Tabela 3. Dobowy budżet czasu... (cd.)

Kategorie wspólne	Średnia liczba minut		Wskaźnik struktury			
	GUS – próba ogólnopolska	WF – badani studenci	GUS – próba ogólnopolska		WF – badani studenci	
Dojazdy i dojeżdżania	80	103	5,56	(VII)	7,15	(V)
Oglądanie telewizji, Internet	133	128	9,24	(III)	8,89	(IV)
Życie towarzyskie i rozrywki	83	132	5,76	(V/VI)	9,16	(III)
Uczestnictwo w sporcie i rekreacji	27	98	1,88	(XII)	6,81	(VI)
Praca społeczna	6	8	0,42	(XIII)	0,55	(XIII)
Zajęcia i prace domowe	140	65	9,72	(IV)	4,51	(VIII)
Inne	50	62	3,47	(IX)	4,31	(IX)
RAZEM	1440	1440	100	—	100	—

Źródło: opracowanie własne.

Analizując aktywność fizyczną badanych, porównując czas poświęcony na uczestnictwo w sporcie i rekreacji, należy zauważyć występowanie prawie 5% różnicy w strukturze, co stanowi 1 godzinę i 11 minut w dobowym budżecie czasu. Czas przeznaczony na aktywność fizyczną jest jeszcze większy wśród studentów kierunku wychowanie fizyczne, gdy weźmie się pod uwagę czas, jaki przeznaczają na ćwiczenia sportowe realizowane w ramach zajęć programowych na uczelni. Zaliczone one zostały do kategorii „zajęcia na uczelni i inne edukacyjne”, ponieważ stanowią część programu edukacyjnego. Jednakże są to typowe zajęcia sportowe, które wiążą się ze znacznym wydatkiem energetycznym. W ciągu doby przeciętnie studenci kierunku wychowanie fizyczne przeznaczają na nie 42 minuty (tab. 2). Oznacza to, że aktywność fizyczna, nie licząc różnego rodzaju dojeżdżania, w ciągu doby zajmuje im 2 godziny i 20 minut, a osobom z próby ogólnopolskiej jedynie 27 minut.

Dyskusja

Pomiar dobowego czasu czynności, oprócz aspektu poznawczego, jest istotnym elementem w usprawnianiu zarządzania czasem, będąc ważnym narzędziem w diagnozowaniu osobliwości w zakresie ilości przeznaczanego czasu na różne aktywności w ciągu typowej doby. Pozwala wskazać trendy, korelaty i determinanty zachowań oraz planować ich zmiany [6; 16]. Nieracjonalne wykorzystanie czasu dobowego (jak zauważają różni autorzy) wpływa na obniżenie satysfakcji z życia [8] oraz powiązane jest negatywnie ze zdrowiem, podnosząc ryzyko wystąpienia wielu chorób fizycznych i psychicznych [3; 9].

Studenci i studentki studiujący na kierunku wychowanie fizyczne stanowią niemal homogeniczną grupę. Zróżnicowanie, jakie ujawniono, dotyczyło higieny osobistej, i zgodne jest to z wcześniejszymi badaniami, w których kobiety w większym stopniu dbają o higienę osobistą. Ustalenia te odnoszą się tylko do niektórych zachowań [26].

Badania pozwoliły dostrzec istotne różnice między czasem, jaki na obu poziomach studiów studenci przeznaczali na wykłady i ćwiczenia teoretyczne. Prawdopodobnie jest to wynikiem odmiennych programów studiów. Bardziej interesującą kwestią, jaką udało się ustalić, jest to, że studenci studiów magisterskich, studiując, jednocześnie wchodzą w życie zawodowe. Świadczy o tym istotnie większa ilość czasu, jaką przeznaczają na tę aktywność w stosunku do studiujących na studiach licencjackich. Uzyskane wyniki sugerują, że większe zaangażowanie w aktywność zawodową następuje kosztem ograniczenia czasu na aktywności o charakterze biernego wypoczynku, takie jak: spotkania towarzyskie oraz oglądanie telewizji i korzystanie z sieci internetowej.

Nasze badania nad wykorzystaniem czasu pokazały, że studentom więcej czasu zajmują zajęcia na uczelni oraz uczestnictwo w innych zajęciach edukacyjnych niż przeciętnie osobom w ich wieku w Polsce. Przyczyna tego zróżnicowania prawdopodobnie wynika z doboru próby ogólnopolskiej, w której oprócz uczniów i studentów są osoby pracujące i bezrobotne. Studenci i uczniowie w Polsce w 2013/2014 stanowili 54,6% grupy wiekowej 20–24 lata [4]. Oznacza to, że znaczna część osób uczestniczących w badaniach GUS nie kontynuuje kształcenia, pracuje zawodowo (lub nie). Stanowi to także wyjaśnienie większej ilości czasu w budżecie dobowym, jaką przeciętnie osoby z próby ogólnopolskiej przeznaczają na pracę zawodową, w porównaniu do czasu, jaki zajmuje ona studentom.

Wydaje się oczywiste, że badani studenci poświęcają więcej czasu w ciągu doby na aktywność fizyczną ze względu na kierunek studiów, na jakim się kształcą. Jednakże, nawet jeżeli nie bierze się pod uwagę zajęć programowych (uwzględniających zajęcia sportowe), aktywność ta jest i tak znacznie większa od średniej dla osób w tym samym wieku w kraju. Świadczyć to może, że aktywność sportowo-rekreacyjna jest nie tylko zależna od edukacji, ale też ściśle związana z zainteresowaniami. Zatem rozbudzanie zainteresowań do czynnego uczestnictwa młodzieży w różnego rodzaju formach aktywności może stanowić ważny czynnik kształtujący postawy wobec jej późniejszej aktywności fizycznej. Przypuszczenie to potwierdzone jest przez badania innych autorów [12; 35]. Uczestnictwo w regularnej aktywności fizycznej wiąże się także z niższym ryzykiem wystąpienia wielu chorób [29; 36; 37]. Wyniki naszych badań sugerują, że mniejsza aktywność fizyczna badanych z próby ogólnopolskiej może wynikać z większej ilości czasu spędzanego przy komputerze i oglądaniu telewizji oraz przeznaczanego na prace domowe. W wielu badaniach jako przyczyna małej aktywności fizycznej jest powszechnie wskazywane zbyt długie wykonywanie czynności o charakterze biernym [24]. Niektórzy autorzy sugerują też, że czas

spędzony na przeglądaniu sieci internetowych jest pozytywnie związany z samotnością i negatywnie związany z zadowoleniem z życia [32].

Sen jest to najdłuższa codzienna składowa budżetu czasu dla większości ludzi. Jego ilość i jakość jest niezbędnym warunkiem dobrego samopoczucia. W świetle dotychczasowych badań zarówno niedobór, jak i nadmiar snu ma niekorzystne konsekwencje dla zdrowia, wydajności i bezpieczeństwa [33]. Przeciętnie w Polsce osoba w grupie wiekowej 20–24 lat spała 8 godzin i 46 minut w ciągu doby i jest to dłużej o 1 godzinę i 1 minutę od badanych studentów, którzy przeznaczali na tę aktywność 7 godzin i 45 minut. Wcześniejsze badania różnych autorów dowiodły, że optymalna ilość snu to 7–8 godzin. Przekroczenie lub niedobór wiąże się ze zwiększonym ryzykiem wystąpienia przewlekłych chorób, takich jak: otyłość, cukrzyca, nadciśnienie, choroby sercowo-naczyniowe [3; 21; 27].

Porównując aktywności badanych z obu grup, odnotowano znaczne różnice w czasie wykonywania prac domowych. Badani z próby ogólnopolskiej przeznaczali na ten cel o 1 godzinę i 15 minut więcej niż studenci. Możliwe, że różnica ta jest spowodowana tym, że duża grupa badanych studentów mieszkała w akademiku, a pomieszczenia mieszkalne są w nim mniejsze niż ich gospodarstwa domowe. Ponadto wiele czynności jest wykonywanych w akademiku przez osoby trzecie, np. pracowników akademika, lub dzielonych na współlokatorów. Nie bez znaczenia może także być prowadzony na studiach styl życia. Ankieta przeprowadzona wśród studentów studiów licencjackich na Columbia University w Nowym Jorku ujawniała, że częstotliwość sprzątanego pokoju w akademiku była zmienna i wahała się od raz dziennie (12,2%), raz w tygodniu (52,7%) do nigdy (11,8%) [23]. Jednakże w naszych badaniach tego aspektu nie braliśmy pod uwagę.

Interesujące jest spojrzenie na zaangażowanie studentów wychowania fizycznego w naukę w ujęciu temporalnym. I tak w 1929 r. programy nauczania dla studentów ówczesnego CIWF (Centralny Instytut Wychowania Fizycznego) przewidywały w dwuletnim cyklu 2140 godzin wykładów i ćwiczeń. Daje to średnie obciążenie dobowe na poziomie pięciu godzin lekcyjnych dziennie. Sześć lat później studia stają się trzyletnie, a program nauczania przewiduje 3800 godzin zajęć. Tak więc dobowe obciążenie zajęciami dydaktycznymi naszych studentów wzrasta do sześciu godzin [13]. Dzisiejsze programy nauczania są zróżnicowane ze względu na poziom studiów i specjalności. Jednak średni czas obciążenia dobowego to trzy i pół godziny lekcyjnej (przy studiach praktycznie pięcioletnich). Obciążenie nauką jest więc dzisiaj prawie dwa razy mniejsze niż przed dziewięćdziesięciu laty.

Niniejsze opracowanie zostało przygotowane z punktu widzenia nauk o zarządzaniu i dotyczy głównie struktury działań podejmowanych w ciągu doby przez badaną grupę studentów. Nie zajmowaliśmy się tu socjologicznymi aspektami procesów zachodzących w badanej grupie, jak też psychologicznymi problemami motywacji, skłaniającymi ich do określonych działań. Oczywiście, holistyczne ujęcie tej problematyki wymaga zwrócenia uwagi na obszary graniczne,

ale ich precyzyjne opracowanie wymagałoby udziału w badaniach większej grupy specjalistów z różnych dyscyplin naukowych. Najwięcej do powiedzenia mieliby tutaj specjaliści od socjologii kultury fizycznej [10]. Nawet oni jednak rzadko wspominają o systemowym ujęciu przedmiotowej problematyki.

Nieco więcej na interesujący nas temat znajduje się w podręczniku z zakresu socjologii czasu wolnego, turystyki i rekreacji, przygotowanym przez Wojciecha Cynarskiego. Definiuje w nim budżet czasu jako zestawienie odcinków czasu przewidzianego na realizację różnych czynności życiowych. Wymienia następnie obszary, które powinno się brać pod uwagę: praca zarobkowa, systematyczne kształcenie, potrzeby fizjologiczne, obowiązki domowe i czas wolny [7]. Widząc całość, koncentruje się jednak głównie na czasie wolnym. Odsyła też czytelnika do specyficznej definicji tego pojęcia, wyrażonej przez Jerzego Kosiewicza [19]. Ten ostatni autor wprost pyta: czas wolny – od czego? Komentuje następnie, że cokolwiek będziemy badać w zakresie aktywności człowieka, to pozostałe elementy tej układanki będą właśnie czasem wolnym od tego aktualnie badanego. Tak więc powszechnie przyjmowane w literaturze określenie, że czasem wolnym jest to, co jest oddzielone od pracy zarobkowej, należy uznać za spore uproszczenie

Wnioski

Analiza dobowego budżetu czasu umożliwiła kompleksowe spojrzenie na problem aktywności fizycznej, społecznego funkcjonowania i zdrowia badanych. Jednoczesne rozpatrywanie czasu przeznaczanego na poszczególne aktywności w ciągu doby, a nie każdej indywidualnie, pozwoliło na uchwycenie zachodzących pomiędzy nimi relacji. Przeprowadzone analizy sugerują, że wiele codziennych działań może wpływać na ograniczenie aktywności fizycznej, która często wymaga kontaktów społecznych, od których jednostki mogą stronić, uciekając np. w świat wirtualny.

Przeprowadzone badania pokazują, że rozwiązania wielu problemów racjonalnego rozplanowania dobowego budżetu czasu, ale też jego wpływu na stan zdrowia fizycznego i psychicznego, warto poszukiwać, wychodząc poza zakres analiz pojedynczych aktywności i skupiając się na podejściu holistycznym. Uzyskane wyniki na próbie uczelnianej można potraktować jako rezultat pilotażu przed badaniami na większą skalę, pozwalającymi na uchwycenie różnic w budżecie czasu studentów różnych uczelni, studentów stacjonarnych i niestacjonarnych oraz uczących się w różnych krajach.

Niepokoi nas tendencja do zmniejszania w programach nauczania dobowego obciążenia nauką studentów wf. (liczono dla 30 tyg. w roku akademickim). Uzyskane przez nas dane wskazują też, że badani studenci zaskakująco mało czasu (w stosunku do założeń programowych wynikających z tzw. kart przedmiotów) poświęcają na naukę własną (56 minut dziennie). Aspekt ten wymaga jednak pogłębionych analiz i będzie przedmiotem odrębnego doniesienia.

Bibliografia

- [1] Biernat E., Stupnicki R. (2005): *Przegląd międzynarodowych kwestionariuszy stosowanych w badaniu aktywności fizycznej*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 49(2), 61–73.
- [2] *Budżet czasu*. (2017, November). Retrieved from <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/budzet-czasu;3881677.html>
- [3] Buxton O.M., Marcelli E. (2010): *Short and long sleep are positively associated with obesity, diabetes, hypertension, and cardiovascular disease among adults in the United States*. Social Science & Medicine, 71(5), 1027–1036. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.05.041>.
- [4] Central Statistical Office. (2014): *Concise Statistical Yearbook of Poland 2014*. Statistical Publishing Establishment. Warsaw.
- [5] Central Statistical Office. (2015): *Time use survey 2013. Part I*. Statistical Publishing Establishment. Warsaw.
- [6] Chenu A., Lesnard L. (2006): *Time Use Surveys: a Review of their Aims, Methods, and Results*. Archives Européennes de Sociologie / European Journal of Sociology, 47(3), 335–359.
- [7] Cynarski W. (2017): *Czas wolny, turystyka i rekreacja w perspektywie socjologicznej*. Universitas. Warszawa.
- [8] Della Giusta M., Jewell S.L., Kambhampati U.S. (2011). *Gender and Life Satisfaction in the UK*. Feminist Economics, 17(3), 1–34. <http://dx.doi.org/10.1080/13545701.2011.582028>.
- [9] Dunstan D.W., Barr E.L.M., Healy G.N., Salmon J., Shaw J.E., Balkau B. et al. (2010): *Television Viewing Time and Mortality: The Australian Diabetes, Obesity and Lifestyle Study (AusDiab)*. Circulation, 121(3), 384–391. <http://dx.doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.109.894824>.
- [10] Dziubiński Z., Krawczyk Z. (red.) (2011): *Socjologia kultury fizycznej*. AWF. Warszawa.
- [11] Gratton C., Jung B., Shibli S., Szemborska E., Taylor P. (1995): *Zarządzanie i marketing w kulturze i rekreacji*. Wydawnictwo Naukowe Semper. Warszawa.
- [12] Hirvensalo M., Lintunen T. (2011): *Life-course perspective for physical activity and sports participation*. European Review of Aging and Physical Activity, 8:76.
- [13] Jaczynowski L. (2005): *Europejskie aspiracje Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie*. Kultura Fizyczna, 7–8, 1–7.
- [14] Jaczynowski L. (2012): *Cele rekreacji – struktura*. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, 515(4), 29–34.
- [15] Jaczynowski L., Polkowski T. (2004): *Compatibility of Assessment Systems of Societies' Physical Activities*. [w:] J. Kosiewicz, L. Jaczynowski, L. (eds.):

- Physical Activity in Integrating Europe*. The Józef Pilsudski Academy of Physical Education. Warsaw, s. 237–250.
- [16] Kelly P., Thomas E., Doherty A., Harms T., Burke Ó., Gershuny J. et al. (2015): *Developing a Method to Test the Validity of 24 Hour Time Use Diaries Using Wearable Cameras: A Feasibility Pilot*. PLoS ONE, 10(12): e0142198. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0142198>.
- [17] Kieżun W. (1971): *Organizacja pracy własnej dyrektora*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- [18] Kolny B. (2016): *Analiza czasu wolnego w budżecie czasu Polaków*. Handel Wewnętrzny, 2(361), 228–240.
- [19] Kosiewicz J. (2007): *Czas wolny w perspektywie ontologii i epistemologii czasu*. [w:] Z. Dziubiński (red.). *Drogi i bezdroża sportu i turystyki*. AWF. Warszawa, s. 35–55.
- [20] Kowalska J.E. (2005): *Styl życia i aktywność ruchowa studentów uczelni wychowania fizycznego w Polsce w aspekcie edukacji zdrowotnej*. Kultura Fizyczna, 7–8, 10–17.
- [21] Kripke D.F., Garfinkel L., Wingard D.L., Klauber M.R., Marler M.R. (2002): *Mortality associated with sleep duration and insomnia*. Archives of General Psychiatry, 59(2), 131–136.
- [22] Królikowska B. (2003): *Styl życia studentów wydziału wychowania fizycznego i fizjoterapii politechniki opolskiej*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D: Medicina, 58(supl. 13), 158–163.
- [23] Makohń-Wiadrowska E., Kulik T.B. (2003): *Styl życia młodzieży akademickiej elementem warunkującym zdrowie*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D: Medicina, 58(supl. 13), 291–297.
- [24] Mansoubi M., Pearson N., Biddle S.J.H., Clemes S. (2014): *The relationship between sedentary behaviour and physical activity in adults: A systematic review*. Preventive Medicine, 69, 28–35. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ypmed.2014.08.028>.
- [25] Miązek U. (2005): *Aktywność fizyczna w stylu życia studentek krakowskich uczelni*. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, 3, 12–19.
- [26] Miko B.A., Cohen B., Conway L., Gilman A., Seward S.L., Larson E. (2012). *Determinants of personal and household hygiene among college students in New York City, 2011*. American Journal of Infection Control, 40(10), 940–945. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ajic.2011.12.015>.
- [27] Patel S.R., Malhotra A., Gottlieb D.J., White D.P., Hu F.B. (2006): *Correlates of Long Sleep Duration*. Sleep, 29(7), 881–889. <http://dx.doi.org/10.1093/sleep/29.7.881>.
- [28] Piątkowska M., Pec K., Smoleń-Jajeńska Z. (2008): *Uczestnictwo młodzieży ponadgimnazjalnej – w różnych obszarach aktywności ruchowej*. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, 6, 32–41.

- [29] Reiner M., Niermann C., Jekauc D., Woll A. (2013): *Long-term health benefits of physical activity—a systematic review of longitudinal studies*. BMC Public Health, 13:813.
- [30] Słaby T. (2000): *Rekreacja i turystyka w świetle GUS-owskich badań budżetów czasu*. [w:] J. Wyrzykowski (red.): *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*. AWF. Wrocław, s. 7–16..
- [31] Smoleń A. (2005): *Fotografia dnia pracy*. [w:] L. Jaczynowski L. (red.): *Techniki organizatorskie w teorii i praktyce kultury fizycznej*. AWF. Warszawa, s. 159–163.
- [32] Stepanikova I., Nie N.H., He X. (2010): *Time on the Internet at home, loneliness, and life satisfaction: Evidence from panel time-diary data*. Computers in Human Behavior, 26(3), 329–338. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.002>.
- [33] Steptoe A., Peacey V., Wardle J. (2006): *Sleep Duration and Health in Young Adults*. Archives of Internal Medicine, 166(16), 1689–1692. <http://dx.doi.org/10.1001/archinte.166.16.1689>.
- [34] Sudoł S. (2014): *Podstawowe problemy stojące przed naukami o zarządzaniu*. Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie, 1–4, 69–78.
- [35] Telama R., Yang X., Viikari J., Välimäki I., Wanne O., Raitakari O. (2005): *Physical activity from childhood to adulthood*. American Journal of Preventive Medicine, 28(3), 267–273. <http://dx.doi.org/10.1016/j.amepre.2004.12.003>.
- [36] Teychenne M., Ball K., Salmon J. (2008): *Physical activity and likelihood of depression in adults: A review*. Preventive Medicine, 46(5), 397–411. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ypmed.2008.01.009>.
- [37] Winzer B.M., Whiteman D.C., Reeves M.M., Paratz J.D. (2011): *Physical activity and cancer prevention: a systematic review of clinical trials*. Cancer Causes & Control, 22(6), 811–826. <http://dx.doi.org/10.1007/s10552-011-9761-4>.
- [38] Wnuk-Lipiński E. (1981): *Budżet czasu struktura społeczna polityka społeczna*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*.

CZĘŚĆ III
UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Klaudia WOJCIECHOWSKA*

<https://orcid.org/0000-0002-8864-7209>

Piotr GOŁĘBIEWSKI**

<https://orcid.org/0000-0002-8745-8254>

Anna WOROPAJ-HORDZIEJEWICZ***

<https://orcid.org/0000-0001-6611-4498>

Jerzy NIEDZIELSKI****

<https://orcid.org/0000-0002-5358-0569>

Kręcz szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie

Jak cytować [how to cite]: Wojciechowska K., Gołębiowski P., Woropaj-Hordziejewicz A., Niedzielski J. (2019): *Kręcz szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 3, s. 127–141.

The torticollis in children-etiology, symptoms and treatment

Abstract

The aim of the work is to present the origin, clinical picture, differential diagnosis and treatment of various types of torticollis in children. This disease has a different etiology but a few similar

* mgr, Uniwersyteckie Centrum Pediatrii im. Marii Konopnickiej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Klinika Chirurgii i Urologii Dziecięcej, e-mail: p.klaudia.wojciechowska@gmail.com

** mgr, Uniwersyteckie Centrum Pediatrii im. Marii Konopnickiej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Klinika Chirurgii i Urologii Dziecięcej; e-mail: piotrgolebiowski86@gmail.com

*** mgr, Centralny Szpital Kliniczny Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Klinika Ortopedii i Ortopedii Dziecięcej; e-mail: woropaj.hordziejewicz.anna@gmail.com

**** prof. dr hab. n. med., Uniwersyteckie Centrum Pediatrii im. Marii Konopnickiej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Klinika Chirurgii i Urologii Dziecięcej; e-mail: jerzy.niedzielski@umed.lodz.pl

symptoms. The torticollis results not only in the asymmetrical position of the head and neck, causing distortion of the face and skull, but also leads to asymmetry of the trunk and contributes to scoliosis. The work discusses the methods of managing a child with an asymmetrical position of the head and neck. The torticollis may be caused by: increased tension and shortening of one of the sternocleidomastoid muscles (congenital muscular type), structural bone changes of the cervical vertebrae (congenital skeletal type) or a consequence of the inflammatory process, vision or hearing disorders (acquired type). Treatment of torticollis is a long-term process that requires a lot of parents' involvement. Very good results are brought by the early start of physiotherapy and diligent implementation of the recommended exercises. The initiation of physiotherapy in the advanced stage of the disease is usually not very effective and may expose the child to long-term complications. For that reason, the work closely discusses physiotherapy process in children with the muscular torticollis. In difficult cases, with ineffective rehabilitation, botulinum toxin is injected into the muscle and finally surgical treatment involving the intersection of three sternocleidomastoid muscle trailers is performed.

Keywords: the torticollis, differential diagnosis, rehabilitation.

Streszczenie

Celem pracy jest przedstawienie pochodzenia, obrazu klinicznego, różnicowania oraz leczenia różnego rodzaju kręczu szyi u dzieci. Choroba ta ma różną etiologię, ale podobne objawy. Kręcz szyi wpływa nie tylko na asymetryczne ustawienie głowy i szyi, powodujące zniekształcenie twarzy i czaszki, ale skutkuje również asymetrią tułowia oraz przyczynia się do wystąpienia skrzywień kręgosłupa. W pracy omówiono metody postępowania z dzieckiem z kręczem szyi. Kręcz może być spowodowany: wzmożonym napięciem i skróceniem jednego z mięśni mostkowo-obojęzyczkowo-sutkowych (m-o-s) (w postaci wrodzonej pochodzenia mięśniowego), strukturalnymi zmianami kostnymi kręgów szyjnych (w postaci wrodzonej pochodzenia kostnego) lub być następstwem procesu zapalnego, zaburzeń narządu wzroku bądź słuchu (postać nabyta). Leczenie kręczu szyi jest procesem długotrwałym i wymagającym dużego zaangażowania rodziców. Bardzo dobre rezultaty przynosi wcześniej rozpoczęta fizjoterapia oraz konsekwentne wykonywanie zaleconych ćwiczeń. Włączenie fizjoterapii w późniejszej fazie choroby jest zwykle mało skuteczne i może narazić dziecko na wystąpienie długotrwałych powikłań. W pracy szczegółowo omówiono postępowanie rehabilitacyjne u dzieci z wrodzonym kręczem szyi pochodzenia mięśniowego. W przypadkach trudnych, niepoddających się rehabilitacji stosowane jest ostrzykiwanie mięśnia m-o-s toksyną botulinową, a w ostateczności leczenie operacyjne polegające na przecięciu trzech przyczepów zmienionego mięśnia.

Słowa kluczowe: kręcz szyi, diagnostyka różnicowa, rehabilitacja.

Wstęp

Kręcz szyi (ang. *torticollis*) to przymusowe, asymetryczne ustawienie głowy dziecka polegające na przechyleniu jej do boku z jednoczesną rotacją w stronę przeciwną. W przypadku kręczu prawostronnego głowa pochylona jest w stronę prawego boku i skręcona w lewo (fot. 1A i 1B). Bark prawy zostaje uniesiony, zaś cała głowa przesunięta w lewo. Poprzez długotrwałe nieprawidłowe ustawienie głowy dochodzi do zniekształcenia czaszki i jej utrwalonej asymetrii. Strona

twarzy po stronie kręczu ulega zmniejszeniu, kąty oczu i uszu obniżają się, nos odchyła się w stronę chorą, a w dalszym procesie deformacji dochodzi do powstawania wad zgryzu. Zniekształceniu ulega również potylicca, która uwypukla się po stronie kręczu, zaś po stronie przeciwnej powstaje spłaszczenie (fot. 1C). W kręgosłupie szyjnym tworzy się skrzywienie skierowane łukiem w stronę zdrową oraz skrzywienia kompensacyjne w odcinku piersiowym, a później w lędźwiowym. Asymetria w obrębie szyi i głowy ma również niekorzystny wpływ na wzrok – sposób patrzenia. Duży odsetek dzieci, nawet po wyleczeniu kręczu, nawykowo utrzymuje głowę w nieprawidłowym ustawieniu, ponieważ gałki oczne przyzwyczajone do asymetrycznego widzenia świata nie potrafią zaadaptować się do nowej sytuacji oraz symetrycznego patrzenia na wprost [13]. Dlatego tak ważne jest właściwe i szybkie rozpoznanie tego schorzenia. Wrodzony kręcz szyi należy odróżnić od kręczu wtórnego (nabytego), który wymaga przede wszystkim leczenia przyczyny pierwotnej (np. wady wzroku) [5].

Fotografie 1A, 1B, 1C przedstawiają ułożenie głowy dziecka z wrodzonym kręcem szyi pochodzenia mięśniowego potwierdzonym w badaniu ultrasonograficznym szyi. Wynik badania: po stronie lewej pogrubienie mięśnia m-o-s w $\frac{2}{3}$ dalszych z zatarciem jego struktury na długości 25 mm, grubości 10 mm. Po stronie prawej prawidłowy mięsień m-o-s grubości 4 mm.

Fot. 1A. Ułożenie głowy dziecka w leżeniu na plecach; przygięcie boczne głowy w stronę zmienionego mięśnia m-o-s

Fot. 1B. Ułożenie dziecka w leżeniu na plecach; przygięcie boczne głowy w stronę zmienionego mięśnia m-o-s. i skręcenie w stronę przeciwną

Fot. 1C. Widoczna asymetria czaszki – okolicy potylicznej

Epidemiologia

Kręczy szyi w Polsce występuje z częstością 0,4–2% żywo urodzonych noworodków. W większości przypadków dochodzi do zmian tylko w jednym mięśniu m-o-s, a obustronny kręczy szyi występuje niezmiernie rzadko. Według Petronica i wsp. częściej diagnozowany jest kręczy prawostronny [10]. Kręczy szyi pochodzenia mięśniowego występuje częściej u chłopców, co prawdopodobnie jest spowodowane większym obwodem głowy [9].

Podział

Wyróżnia się trzy rodzaje kręczy szyi: kręczy szyi wrodzony pochodzenia kostnego, kręczy szyi wrodzony pochodzenia mięśniowego oraz kręczy szyi nabyty. Wszystkie typy kręczy są zaburzeniami miejscowymi, które wpływają jednak na ogólną motorykę dziecka, generując wiele wtórnych zaburzeń, zarówno strukturalnych, jak i czynnościowych.

Kręczy pochodzenia kostnego

Przyczyną kręczy szyi pochodzenia kostnego są wrodzone strukturalne zmiany kostne kręgów szyjnych, a szczególnie te powodujące ich asymetrię boczną. Wady mogą dotyczyć pojedynczego kręgu szyjnego (np. krąg klinowy) lub kilku kręgów tworzących blok kostny pochylony w bok. Kręczy kostny pojawia się również w zespole Klippela-Feila, w którym występują wady wrodzone układu kostnego polegające na zrośnięciu dwóch lub więcej kręgów szyjnych, bądź na zmniejszonej ich liczbie. Zniekształcenie to jest niebolesne, a mięśnie m-o-s nie wykazują asymetrii długości i napięcia [11].

Kręczy pochodzenia mięśniowego

Istotą kręczy szyi wrodzonego pochodzenia mięśniowego jest dysfunkcja (skrócenie) mięśnia m-o-s, która spowodowana jest jego częściowym zbliznowaczeniem lub zwłóknieniem na tle zmian naczyniowych. Mięsień m-o-s przebiega skośnie nabocznej części szyi od brzegu tylnego-górnego w kierunku przednio-dolnym. Mięsień ma dwie głowy: przyśrodkową z początkiem na powierzchni przedniej rękkości mostka oraz boczną ze ścięgnem początkowym na powierzchni górnej końca mostkowego obojczyka. Obie głowy łączą się w połowie długości szyi i kończą wspólnym przyczepem na powierzchni bocznej wyrostka sutkowatego i kresie karkowej górnej. W badaniu stwierdza się asymetrię napięcia i długości obu mięśni m-o-s. We wrodzonym kręczy w masie mięśnia m-o-s można palpacyjnie wyczuć zgrubienie, zlokalizowane w dolnej części (32,7%), środkowej części (43,3%) lub na całej jego długości (12,7%) [9].

Kręcz nabyty

Kręcz szyi nabyty, w odróżnieniu od wrodzonego, jest konsekwencją określonej choroby pierwotnej. Przyczyną jego powstania są najczęściej wady wzroku, ale także stany zapalne migdałków, węzłów chłonnych szyi lub ropnie pozagardłowe, wady słuchu oraz choroby nowotworowe przebiegające w obrębie szyi.

Etiologia

W przypadku kręczu szyi wrodzonego pochodzenia mięśniowego wada może pojawić się już w życiu płodowym w wyniku nieprawidłowego ułożenia płodu w łonie matki jako efekt dysfunkcji ośrodkowego układu nerwowego manifestowanej w postaci zaburzeń ruchowych lub na skutek urazu okołoporodowego powodującego powstanie krwiaka na przebiegu mięśnia m-o-s, który w wyniku następnej organizacji ulega zwłóknieniu. Kręcz szyi wrodzony pochodzenia mięśniowego nie powoduje u dziecka dolegliwości bólowych.

Z kolei wrodzony kręcz szyi pochodzenia kostnego jest skutkiem wad rozwojowych kręgu lub kręgów, tworzących wygięty w bok blok kręgowy. Objawy kręczu kostnego mogą być widoczne zaraz po urodzeniu lub pojawiają się w okresie do 4 tygodni życia [15].

Kręcz szyi nabyty – w odróżnieniu od wrodzonego – występuje zarówno u dzieci, jak i u dorosłych. Jest on wtórny w stosunku do przyczyny (choroby) pierwotnej. U dzieci najczęściej występuje w powiązaniu ze zmianami zapalnymi w obrębie szyi, bliznowcami i bliznami przykurczającymi, np. pooparzeniowymi, zaburzeniami neurologicznymi lub jako kręcz ułożeniowy spowodowany złym nawykiem, nie zaś pierwotnymi zmianami w mięśniach lub kręgach szyjnych.

Objawy kliniczne kręczu szyi

W tabeli 1. przedstawiono występowanie objawów klinicznych w zależności od typu kręczu szyi.

Tabela 1

Objaw kliniczny	Kręcz szyi wrodzony pochodzenia mięśniowego	Kręcz szyi wrodzony pochodzenia kostnego	Kręcz szyi nabyty
Specyficzne ustawienie głowy (pochylona w stronę mięśnia objętego zmianą chorobową oraz skrzywiona w stronę przeciwną)	TAK	TAK	TAK

Tabela 1 (cd.)

Objaw kliniczny	Kręczy szyi wrodzony pochodzenia mięśniowego	Kręczy szyi wrodzony pochodzenia kostnego	Kręczy szyi nabyty
Zniekształcenia w układzie kostnym czaszki (np. spłaszczenie potylicy)	TAK	TAK	TAK
Asymetria twarzy (po stronie chorego mięśnia twarz rozwija się wolniej)	TAK	TAK	TAK
Kompensacyjne zmiany w kręgosłupie szyjnym	TAK	TAK	TAK
Zmiana napięcia mięśniowego tułowia oraz kończyn	TAK	TAK	TAK
Guzowate zgrubienie na mięśniu m-o-s	TAK	NIE	NIE
Jednostronnie zmniejszony zakres ruchów głowy	TAK	TAK	TAK
Zwiększone napięcie mięśnia m-o-s	TAK	NIE	NIE
Obecność krwiaka (włókniaka) w obrębie mięśnia m-o-s	TAK	NIE	NIE
Stany zapalne węzłów chłonnych	NIE	NIE	TAK
Wady wzroku lub słuchu	NIE	NIE	TAK
Strukturalne zmiany kostne kręgów szyjnych	NIE	TAK	NIE
Krąg klinowy	NIE	TAK	NIE
Blok kostny kręgowy	NIE	TAK	NIE
Wady zgryzu w następstwie choroby	TAK	TAK	TAK
Skoliozy kompensacyjne	TAK	TAK	TAK

Źródło: [3], [5], [6], [7], [8], [11], [15].

Rozpoznanie i różnicowanie kręczy szyi

Badanie fizykalne

Oglądając dziecko z kręczem szyi, można zauważyć różnego stopnia przechylenie głowy do boku z jednoczesną rotacją w stronę przeciwną, uniesienie barku po stronie wady, zniekształcenie i asymetrię czaszki, zmniejszenie połowy

twarży po stronie kręczu. Palpacyjnie można stwierdzić wyraźne zgrubienie na przebiegu mięśnia m-o-s po stronie chorej (kręcz mięśniowy) [15].

U dzieci z wrodzonym kręczem szyi stwierdza się często współistniejące schorzenia kostno-mięśniowe. Najczęstsze to rozwojowa dysplazja stawu biodrowego (7%), podwichnięcie kręgow C1–C2, śródstopie przywiedzione, stopy końsko-szpotawe lub płaskogłowie [5], [9].

Badania obrazowe

U dziecka z podejrzeniem wrodzonego kręczu szyi należy przeprowadzić następującą diagnostykę obrazową [5], [9], [15]:

- Badanie ultrasonograficzne mięśni szyi – pozwala na potwierdzenie obecności ewentualnego krwiaka lub włókniaka, określenie jego wielkości i umiejscowienia.
- Badanie elektromiograficzne z badaniem przewodnictwa nerwowo-mięśniowego – umożliwia ocenę aktywności elektrycznej mięśni m-o-s i pozostałych mięśni szyi, napięcia mięśni, stopnia ich ewentualnej dysfunkcji i przewodzenia stymulowanych impulsów nerwowych przez badane mięśnie.
- Badanie radiologiczne odcinka szyjnego kręgosłupa – pozwala potwierdzić lub wykluczyć wady kręgosłupa szyjnego oraz przeprowadzić różnicowanie z innymi postaciami kręczu. Radiogramy są zazwyczaj wykonywane w trzech projekcjach: bocznej, przednio-tylnej oraz przednio-tylnej celowanej na kręgi C1 i C2. Ze względu na niski poziom uwapnienia kręgosłupa u dzieci, zdjęcia są trudne w interpretacji, a ewentualne wady mogą wymagać dokładniejszego zobrazowania metodą rezonansu magnetycznego (MRI) oraz radiogramów czynnościowych mających uwidocznić możliwą niestabilność kręgosłupa szyjnego.

Różnicowanie różnych typów kręczu szyi

W przypadku wrodzonego kręczu szyi pochodzenia mięśniowego palpacyjnie i w badaniu ultrasonograficznym można zaobserwować krwiak lub włókniak na przebiegu mięśnia m-o-s, które nie występują w innych postaciach choroby. Radiogramy pokazują strukturalne zmiany kostne występujące tylko we wrodzonym kręczu szyi pochodzenia kostnego. Brak zmian w mięśniach i kręgach może wskazywać na kręcz szyi nabyty, należy wtedy poszukiwać przyczyny pierwotnej [5], [6], [9].

Leczenie kręczu szyi

Podstawą leczenia jest właściwe rozpoznanie rodzaju kręczu oraz indywidualne, interdyscyplinarne podejście do każdego pacjenta. Leczenie zazwyczaj

składa się z kilku etapów: leczenia farmakologicznego i fizjoterapii, a w przypadkach niepowodzenia tych metod – leczenia chirurgicznego.

W przypadku kręczy szyi nabytego najważniejsze jest prawidłowe rozpoznanie pierwotnej przyczyny choroby i jak najszybsze wdrożenie skutecznego leczenia w celu zminimalizowania następstw spowodowanych przymusowym ustawieniem głowy i szyi, oraz wyeliminowanie lub zminimalizowanie bólu towarzyszącego niektórym zaburzeniom. W badanej przez Petronica i wsp. grupie dzieci, chłopcy wymagali dłuższego czasu rehabilitacji, lecz wykazywali minimalnie lepsze wyniki leczenia [9], [10].

Leczenie zachowawcze

Leczenie zachowawcze powinno być wdrożone od razu po zauważeniu nieprawidłowego ustawienia głowy dziecka, nawet jeżeli dotyczy to noworodka. Wczesnie rozpoczęte leczenie może zapobiec powstawaniu wtórnych deformacji czaszki, twarzy i kręgosłupa szyjnego. Celem leczenia jest wydłużenie nieprawidłowo napiętego, skróconego mięśnia m-o-s, przywrócenie symetrycznego ustawienia głowy i szyi oraz nauka kontrolowania i utrzymywania przez dziecko tego ustawienia czy to w pozycji pionowej, czy w leżącej [2], [8].

Leczenie kręczy szyi pochodzenia kostnego należy zacząć jak najwcześniej. Początkowo stosuje się długotrwałe (ok. 6 tygodni) opatrunki korekcyjne gipsowe lub analogiczne aparaty korekcyjne obejmujące głowę, szyję i tułów, a następnie ćwiczenia bierne i czynne utrwalające uzyskane prawidłowe ustawienie głowy i szyi.

UŁOŻENIE I POZYCJA CIAŁA DZIECKA Z KRĘCZEM SZYI

W przypadku wrodzonego kręczy szyi pochodzenia mięśniowego najskuteczniejsze jest zazwyczaj leczenie usprawniające. Jest ono szczególnie efektywne, jeśli rozpocznie się już w pierwszym miesiącu życia dziecka. Rodzice powinni również otrzymać szczegółowy instruktaż dotyczący pielęgnacji i postępowania z dzieckiem w domu. Bardzo ważnym elementem dobrze prowadzonej terapii są prawidłowo dobrane zestawy ćwiczeń. Dziecko z kręczem szyi powinno być jak najczęściej prowokowane do odwracania głowy w stronę przykurzonego mięśnia. Należy zalecić rodzicom układanie dziecka w łóżeczku tak, aby zdrowa strona głowy i twarzy zwrócona była do ściany. Bodźce dochodzące do uszu dziecka od strony pokoju będą je pobudzać i mobilizować do pokonania oporu i odwrócenia głowy w stronę kręczy. Uwzględniając zalecenia neurorozwojowych metod rehabilitacyjnych, należy po kilku dniach ustawić łóżeczko zagłówkiem do ściany, aby umożliwić dostęp do dziecka z obu stron. Bardzo ważne jest, aby nie układać dziecka na plecach z poduszką pod głową. Prawidłową pozycją do spania powinno być ułożenie dziecka na plecach z głową umieszczoną między woreczkami wypełnionymi piaskiem lub innymi przedmiotami, które stabilizują barki i uniemożliwiają unoszenie ich do góry. W przypadku leżenia na brzuchu

podkładanie wafka pod klatkę piersiową (umożliwiające wysokie unoszenie i odchylenie głowy do tyłu) powoduje przyjmowanie nieprawidłowej pozycji. Podczas karmienia dziecka pierś bądź butelkę należy podawać od strony o nieprawidłowym napięciu. Niewłaściwym postępowaniem jest sadzanie dziecka podpartego poduszkami. Podczas codziennych aktywności należy zwrócić uwagę na prawidłowe podnoszenie i noszenie dziecka. Niewskazane jest noszenie dziecka w pozycji pionowej. Zalecane jest ułożenie go na boku przeciwnym do kręczu oraz oparcie główki na przedramieniu osoby noszącej dziecko [1], [13].

REHABILITACJA DZIECKA Z KRĘCZEM SZYI

Rehabilitacja wrodzonego kręczu szyi pochodzenia mięśniowego składa się z kilku elementów [1], [3], [6], [7].

— *Ćwiczenia relaksująco-redresujące*

Celem ćwiczeń jest wydłużenie nieprawidłowo napiętego mięśnia m-o-s oraz osiągnięcie jak najlepszej jego elastyczności. Przed przystąpieniem do ćwiczeń bardzo ważne jest przygotowanie pacjenta poprzez rozgrzanie tkanek miękkich. W tym celu stosuje się miejscowe ciepłolecznictwo, np. przy użyciu lampy Sol-lux. Jej działanie powoduje rozszerzenie naczyń krwionośnych, zwiększenie przepływu krwi, chłonki, dostarczenie większej ilości tlenu i substancji energetycznych do tkanek. Poprzez poprawę trofiki zwiększa się rozciągliwość tkanki łącznej oraz mięśni. W profilaktyce domowej w celu rozgrzania tkanek przed ćwiczeniami można zastosować kompresy rozgrzewające. Po wstępnym rozgrzaniu tkanek wykonywany jest masaż mięśnia m-o-s. Polega on na delikatnym głaskaniu, rozcieraniu między palcami oraz ugniataniu przykurzonego mięśnia. Masaż należy wykonywać z dużą ostrożnością. W przypadku niemowląt najlepszą pozycją wyjściową do masażu jest ułożenie na plecach z barkami ustabilizowanymi przez rodzica. U dzieci starszych możliwe jest wykonywanie masażu w pozycji siedzącej ze skrętem głowy w stronę przeciwną do masowanego miejsca. Zabieg powinien być przeprowadzony zarówno po stronie chorej, jak i zdrowej. W końcowej fazie wykonuje się masaż punktowy. Ćwiczenia powinny być wykonywane systematycznie i precyzyjnie. Wydłużenie mięśnia możliwe jest dzięki zastosowaniu ruchów biernych oraz ćwiczeń rotacyjno-redresyjnych według Karskiego. Początkowo ćwiczenia wykonuje terapeuta, z czasem również rodzice zostają włączeni do wykonywania zadań z dzieckiem w domu w celu zwiększenia częstotliwości i skuteczności terapii. Pozycją wyjściową do ćwiczeń jest ułożenie na plecach z ustabilizowanymi barkami. Ruchy hiperkorekcyjne wykonuje się, chwytając za główkę dziecka i zbliżając ją do barku po stronie zdrowej. Ćwiczenia wykonuje się przez około 15 minut, kilka razy dziennie. W przypadku dzieci starszych możliwe jest wykorzystanie ćwiczeń czynnych bądź czynno-biernych podczas zabawy [6], [10].

— *Terapia neurorozwojowa NDT-Bobath (ang. NDT: neuro-developmental treatment) [1]*

Ważną składową rehabilitacji jest zastosowanie neurorozwojowych i neurofizjologicznych metod usprawniania. Terapia NDT-Bobath pomaga wyrównać asymetrię ciała oraz siły mięśniowej w obrębie szyi, tułowia i miednicy. Metoda ta jest stosowana u niemowląt, wcześniaków i dzieci starszych z zespołami neurologicznymi, genetycznymi, ortopedycznymi oraz z opóźnieniem rozwoju. Polega na pomocy dziecku we wszechstronnym rozwoju, aby mogło uzyskać niezależność lub w pełni wykorzystać swoje możliwości. Zaburzenia i niewłaściwe rozłożenie napięcia mięśni powodują powstanie nieprawidłowych wzorców ruchowych, co wywołuje nieodpowiednie odczuwanie własnego ciała oraz ruchu. Główne zasady terapii to hamowanie nieprawidłowych odruchów, wpływanie na zmniejszenie nadmiernego napięcia mięśniowego, wyzwalanie ruchów najbardziej zbliżonych do prawidłowych oraz wykorzystanie i utrwalanie zdobytych już umiejętności w czynnościach dnia codziennego.

Terapia NDT-Bobath opiera się na bardzo dokładnej ocenie aktywności ruchowej dziecka, która odnosi się do jego prawidłowego rozwoju. Po rozpoznaniu nieprawidłowości oraz odchyień od rozwoju prawidłowego terapeuta dobiera odpowiednie ćwiczenia w pozycjach ułożeniowych. Terapeuta poprzez ułożenie swoich rąk na punktach kluczowych (tj. obręczy barkowej, głowie, miednicy) wyzwała u dziecka prawidłowy wzorec ruchu, co powoduje stymulowanie do prawidłowego rozwoju. Uczy się również rodziców pewnych ćwiczeń, ich realizacja w domu ma na celu doprowadzenie dziecka do prawidłowego wykonywania czynności dnia codziennego, takich jak siadanie, wstawanie, obroty na boki [1].

— *Terapia metodą Vojty*

Metoda ta bazuje na reakcjach odruchowych, czyli automatycznych, które zależą od prawidłowej funkcji ośrodkowego układu nerwowego. Jeżeli praca układu jest zaburzona, powstaje wzorec nieprawidłowy. Rehabilitacja metodą Vojty polega na drażnieniu mięśni i zakończeń nerwowych, które wyzwalają odruchy prawidłowe będące składową normalnej czynności. W przypadku pacjentów z kręczem następuje normalizacja napięcia mięśnia m-o-s, co powoduje poprawę motoryki ogólnej dziecka. Jest to druga, bardzo ważna metoda rehabilitacji dzieci, która opiera się na dokładnej diagnostyce poprzez ocenę idealnego rozwoju ruchowego, odruchów pierwotnych oraz reakcji ułożeniowych dziecka w przestrzeni. Na tej podstawie terapeuta poszukuje głównego miejsca w ciele dziecka odpowiedzialnego za zaburzenie (w odniesieniu do kręgosłupa dziecka) i na tej podstawie dobiera odpowiednie ćwiczenia oraz pozycje ułożeniowe. Ćwiczenie odbywa się poprzez ucisk specjalnych stref wyzwalania na ciele dziecka (punkty motoryczne w mięśniach), które mają wywołać pewne mechanizmy ruchowe prawidłowe dla każdego zdrowego dziecka. Terapeuta poprzez zmianę kierunku nacisku punktu oraz ułożenia ciała dziecka ma za zadanie wyzwolić te

mechanizmy. Terapeuta stymuluje dziecko do prawidłowych oczekiwanych wzorców ruchowych oraz dobiera ćwiczenia dla rodziców nadzorując postępy w terapii [3].

— *Plastrowanie dynamiczne (ang. kinesiology taping, kinesiotaping)*

Kinesiotaping to metoda polegająca na oklejaniu wybranych części ciała specjalnie do tego przeznaczonymi plasterkami. Są one stworzone z bawełny i kleju akrylowego. Zadaniem taśmy jest delikatne uniesienie skóry, przez co zwiększa się przestrzeń między nią a mięśniem. Prawidłowo naklejone taśmy wpływają na redukcję napięcia mięśniowego oraz bólu.

Plastrowanie dynamiczne jest coraz częściej stosowaną techniką w rehabilitacji kręczu szyi pochodzenia mięśniowego. Na mięśniu m-o-s umieszcza się specjalną aplikację plasterką mającą na celu odciążenie powięzi, odciążenie mięśnia oraz jego rozluźnienie. Najlepsze rezultaty uzyskuje się poprzez zastosowanie taśm po rozgrzaniu i rozciągnięciu mięśnia ćwiczeniami. Takie działanie pozwala na utrwalenie uzyskanych efektów. Zaletą metody jest możliwość pozostawienia taśm na skórze dziecka przez 24 godziny, dzięki czemu uzyskuje się całodobową kontynuację terapii [10].

— *Terapia Integracji Sensorycznej*

Terapia ma na celu przywrócenie prawidłowej reakcji na sygnały zmysłowe, przez co polepsza się codzienne funkcjonowanie dziecka. W przypadku kręczu szyi u starszego dziecka (powyżej drugiego roku życia) zastosowanie Terapii Integracji Sensorycznej wpływa na poprawę napięcia mięśni szyi oraz całego ciała poprzez użycie hamaków, podwieszek oraz ćwiczeń rozluźniających [17].

Leczenie zabiegowe i operacyjne

TOKSYNA BOTULINOWA (BOTOKS)

W trudnych przypadkach, kiedy kręcz mięśniowy nie ustępuje po 6–8 miesiącach rehabilitacji, można podjąć próbę leczenia za pomocą wstrzyknięć toksyny botulinowej do mięśnia m-o-s. Toksyna ta jest wytwarzana przez bakterie Gram-dodatnie – laseczki jadu kiełbasianego. W dawkach terapeutycznych jest ona bardzo bezpieczną metodą skutkującą zniesieniem napięcia i skurczu mięśnia. Efekty wstrzyknięcia są widoczne po około dwóch tygodniach, ale jej działanie utrzymuje się przez okres trzech miesięcy. Odstępy pomiędzy kolejnymi wstrzyknięciami powinny wynosić co najmniej 10 tygodni. Objawy uboczne po wstrzyknięciu toksyny występują często, ale są łagodne. Należy do nich ból szyi po zabiegu oraz objawy grypopodobne. Zastosowanie toksyny botulinowej poprawia zakres ruchu i pozycję głowy w części przypadków opornych na rehabilitację, co pozwala uniknąć leczenia chirurgicznego. Wstrzyknięcia toksyny mogą wykonywać jedynie przeszkoleni lekarze specjaliści [10], [12], [16].

MIOTOMIA CHIRURGICZNA

W nielicznych przypadkach (poniżej 10%) [10] kręczy szyi pochodzenia mięśniowego, nieustępujących po rehabilitacji i ostrzykiwaniu botoksem, konieczne jest zastosowanie leczenia operacyjnego. Wykonuje się miotomię chorego mięśnia m-o-s w znieczuleniu ogólnym. Zabieg polega na przecięciu wszystkich trzech przyczepów mięśnia m-o-s. Decyzja o leczeniu operacyjnym powinna być podjęta przed ukończeniem przez dziecko pierwszego roku życia. Niepodjęcie leczenia powoduje dalsze stopniowe nasilenie zaburzeń i pogłębianie asymetrii głowy i twarzy oraz utrwalenie kompensacyjnych skrzywień kręgosłupa. Po operacji zalecane było unieruchomienie w opatrunku gipsowym na okres sześciu tygodni, obecnie jednak coraz częściej zamiast unieruchomienia stosuje się intensywne usprawnianie pooperacyjne [6], [16].

OPERACJE KRĘGOSŁUPA SZYJNEGO

Ze względu na bliskie sąsiedztwo ośrodka oddechowego w rdzeniu przedłużonym, leczenie operacyjne pacjentów z wrodzonym kręczem kostnym stosowane jest w ostateczności, kiedy rehabilitacja nie przynosi zamierzonych efektów. W przypadku wystąpienia niestabilności kręgosłupa mogącej prowadzić do ucisku rdzenia przedłużonego wykonuje się spondylodezę tylną kręgosłupa szyjnego. Zabieg ten polega na wytworzeniu bloku kostnego trzonów kręgów szyjnych, którego zadaniem jest wyeliminowanie ruchomości segmentarnej kręgosłupa oraz korekcja deformacji [13]. Tego typu zabiegi wykonuje się w wyspecjalizowanych ośrodkach neurochirurgii i ortopedii dziecięcej.

Wyniki leczenia i rokowanie

Każdy przypadek kręczy szyi należy rozpatrywać indywidualnie. Leczenie powinno być interdyscyplinarne oraz ukierunkowane na potrzeby i możliwości chorego dziecka. Najlepsze wyniki można uzyskać, rozpoczynając rehabilitację już u noworodka. Z uwagi na szybkość postępowania deformacji twarzy, czaszki oraz całego układu kostno-mięśniowego zaleca się podjęcie intensywnej rehabilitacji od razu po przeprowadzeniu badań różnicujących i ustaleniu rodzaju kręczy szyi. Im później rozpoczęta rehabilitacja, tym mniejsza jej skuteczność! [1], [4], [5], [10].

W oparciu o dostępne piśmiennictwo można stwierdzić, że leczenie chirurgiczne wymagane jest jedynie w niewielkim odsetku przypadków – poniżej 10%. Wśród dzieci z ciężką postacią kręczy szyi pochodzenie mięśniowego leczenia operacyjnego wymagało około 8% przypadków, natomiast u dzieci ze stwierdzoną postacią łagodną jedynie 3% pacjentów [10].

Przeprowadzenie operacji w późniejszym wieku, tj. po 5 roku życia, nie wpływa już na cofnięcie się utrwalonych zmian, np. asymetrii twarzy. Najważ-

niejszym czynnikiem rokowniczym leczenia w przypadku kręczu szyi jest wiek pacjenta w momencie rozpoczęcia leczenia [13], [16].

Podsumowanie

Kręcz szyi jest schorzeniem wrodzonym lub nabytym. Każdy z trzech omówionych rodzajów kręczu może prowadzić do zmian w napięciu mięśniowym tułowia i kończyn, powstania deformacji twarzy i czaszki oraz kompensacyjnych skolioz kręgosłupa piersiowego i lędźwiowego. Leczeniem z wyboru powinna być indywidualnie dobrana rehabilitacja z terapią neurorozwojową prowadzona od okresu noworodkowego. Po 6–8 miesiącach nieskutecznej rehabilitacji kwalifikuje się pacjenta do ostrzykiwania toksyną botulinową oraz leczenia operacyjnego [6], [12], [16].

Piśmiennictwo

- [1] Bagnowska K. (2014): *Czynniki wpływające na skuteczność rehabilitacji metodą NDT-Bobath u dzieci urodzonych przedwcześnie*. Nowa Pediatria, 2, s. 63–71.
- [2] Carenzio G., Carlisi E., Morani I., et al. (2015): *Early rehabilitation treatment in newborns with congenital muscular torticollis*. Eur. J. Phys. Rehabil. Med., 51, s. 539–545.
- [3] Chrostowska I. (2000): *Zastosowanie metody Vojty w celu diagnostyki i rehabilitacji dzieci z miogennym kręczem szyi*. Post. Rehabil., 3, s. 13–21.
- [4] Gaździk T. (2005): *Ortopedia i traumatologia. Podręcznik dla studentów medycyny*. PZWL. Warszawa.
- [5] Gierlotka B., Talar A. (2010): *Kręcz szyi – różnicowanie i leczenie z uwzględnieniem postępowania rehabilitacyjnego u niemowląt z wrodzonym kręczem szyi pochodzenia mięśniowego*. Valetudinaria – Post. Med. Klin. Wojsk., 1, s. 41–44.
- [6] Jaroń M.A., Werner B. (2013): *Analiza postępowania leczniczego dziecka z kręczem szyi pochodzenia mięśniowego*. Nowa Pediatria, 3, s. 124–127.
- [7] Karski J., Gil L. (1996): *Mięśniowy kręcz szyi, rozpoznanie wady u noworodków i niemowląt, zasady leczenia rotacyjno-ułożeniowego*. Chirurgia Narządu Ruchu Ortopedia Polska, 61(4b), s. 113–116.
- [8] Masłoń A., Lebedziński R. i wsp. (2009): *Asymetria twarzoczaszki u dzieci z wrodzonym mięśniowopochodnym kręczem szyi po leczeniu operacyjnym*. Chirurgia Narządu Ruchu, 1, s. 31–34.
- [9] Michalska A., Szczukocki M. i wsp. (2016): *Diagnostyka różnicowa asymetrii niemowląt*. Developmental Period Medicine, 4, s. 335–341.

- [10] Michalska A., Szmurło M. i wsp. (2017): *Wrodzony kręczy szyi – przegląd metod leczniczych*. Child Neurology, t. 26, 52, s. 69–74. <http://dx.doi.org/10.20966/chn.2017.52.395>.
- [11] Michno P., Grochowski J. (2004): *Wrodzony kręczy szyi*. Chirurgia Dziecięca, 1, s. 30–32.
- [12] Olney R.K., Aminoff M.J. (1988): *Neuromuscular effects distant from the site of botulinum neurotoxin injection*. Neurolog., 38, 1780.
- [13] Olszewska A., Hagner W. (2009): *Asymetria ułożenia głowy u niemowląt – wpływ na globalny rozwój ruchowy*. Przegląd Pediatryczny, 2, s. 122–125.
- [14] Sochocka L., Wojtyłko A., Halski T. (2014): *Problemy pediatrii w ujęciu interdyscyplinarnym. Urazy u dziecka w kolejnych etapach rozwoju*. Opole, s. 25–50.
- [15] Szymańska K. (2000): *Ocena neurologiczna dzieci urodzonych przedwcześnie w wieku biologicznym 40 tygodni. Część I. Badanie postawy oraz napięcia mięśniowego czynnego i biernego*. Neurologia Dziecięca, 9(17), s. 25–48.
- [16] Wendland J., Wojciechowski K. (1998): *Nasze wyniki w leczeniu mięśniowego kręczy szyi u dzieci*. Surg. Childh. Int., 6(2), s. 452–455.
- [17] Wiśniewska M. (2012): *Diagnoza zaburzeń samoregulacji i deficytów integracji sensorycznej*. PEDIATRIA POLSKA, 87(3), s. 278–285.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Kręczy szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Kręczy szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Kręczy szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Kręczy szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*.

Anna ANYŻEWSKA*

<https://orcid.org/0000-0003-3370-1674>

Roman ŁAKOMY**

<https://orcid.org/0000-0002-7034-5704>

Jerzy BERTRANDT***

<https://orcid.org/0000-0002-7311-7061>

Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów

Jak cytować [how to cite]: Anyżewska A., Łakomy R., Bertrandt J. (2019): *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 3, s. 143–155.

Comparison of energy expenditure of selected amateur athletes trainings

Abstract

The aim of the study was to compare energy expenditure during three amateur athletes trainings, ie. volleyball, badminton and karate. The study was conducted among 36 adults (23 men and 13 women), aged 39 ±8. Polar M400 heart rate monitors with H7 chest strap were used to estimate

* dr inż., Pracownia Higieny Żywności i Żywności, Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii im. K. Kaczkowskiego w Warszawie; e-mail: aanyzewska@wihe.waw.pl

** dr, Pracownia Higieny Żywności i Żywności, Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii im. K. Kaczkowskiego w Warszawie; e-mail: rlakomy@wihe.waw.pl

*** dr hab., prof. WIHE, Pracownia Higieny Żywności i Żywności, Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii im. K. Kaczkowskiego w Warszawie; e-mail: jbertrandt@wihe.waw.pl

energy expenditure during selected training sessions. Energy expenditure during badminton (1261 kcal; 631 kcal/h) and karate (1239 kcal; 823 kcal/h) trainings were significantly higher than energy expenditure during volleyball training (868 kcal; 579 kcal/h). Due to the large energy expenditure during single training session, it seems justified to assess both energy expenditure and energy intake among athletes.

Keywords: energy expenditure, physical effort, amateur athletes.

Streszczenie

Celem badań było porównanie wydatku energetycznego trzech rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców trenujących amatorsko siatkówkę, badmintona lub karate. W badaniu wzięło udział 36 osób (23 mężczyzn i 13 kobiet), w wieku 39 ± 8 lat. Do oceny wydatku energetycznego sesji treningowych wykorzystano pulsometri Polar M400 z nadajnikami na klatkę piersiową H7. Wydatek energetyczny treningu badmintona (1261 kcal; 631 kcal/h) i karate (1239 kcal; 823 kcal/h) był istotnie wyższy niż wysiłek siatkarski (868 kcal; 579 kcal/h). Z uwagi na znaczną wielkość wydatku energetycznego związanego z pojedynczą sesją treningową sportowców amatorów, uzasadnione wydaje się dalsze monitorowanie zarówno wielkości wydatku energetycznego sportowców amatorów, jak też wartości energetycznej całodziennych racji pokarmowych tych osób.

Słowa kluczowe: wydatek energetyczny, wysiłek fizyczny, sportowcy amatorzy.

Wprowadzenie

W ostatnich latach zwiększyło się zainteresowanie zdrowym stylem życia, w szczególności sportem i rekreacją ruchową. Odpowiednia aktywność fizyczna, stanowiąca istotny element dobrego wydatku energetycznego, wpływa na bilans energetyczny i może odgrywać znaczącą rolę w profilaktyce chorób przewlekłych, w tym otyłości i jej skutków [31]. Ponadto regularnie podejmowane wysiłki fizyczne są niezbędne dla zachowania prawidłowej sprawności fizycznej i utrzymywania sił witalnych o złożonym psycho-fizycznym charakterze [20]. Wyniki badań wciąż jednak wskazują na niewystarczający poziom aktywności fizycznej w różnych grupach populacyjnych [18], [3], [4], [22]. Wprawdzie według raportu Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego aktywność fizyczna mieszkańców Polski jest zbliżona do średniej w Unii Europejskiej [33], jednak odsetek osób dorosłych regularnie uprawiających sport w Polsce jest jednym z niższych wśród krajów Unii Europejskiej (regularnie, tj. przynajmniej 5 razy w tygodniu – 5%; z pewną regularnością, tj. 1–4 razy w tygodniu – 23%), dodatkową aktywność fizyczną w czasie wolnym regularnie podejmuje jedynie 9% osób dorosłych, zaś z pewną regularnością 29% [15]. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w zajęciach sportowych lub rekreacyjnych uczestniczy blisko połowa mieszkańców Polski [18], przy czym regularne lub często podejmowanie aktywności fizycznej deklaruje zaledwie 23% mężczyzn i 21% kobiet. Wydaje się, że niewystarczający poziom aktywności fizycznej jest istotnym problemem zdrowia publicznego XXI wieku [5], a jego skutkiem jest narastający

problem nadwagi i otyłości oraz ich skutków w postaci wzrostu zachorowań na żywieniowo zależne choroby przewlekłe, w tym układu sercowo-naczyniowego i cukrzycę typu 2 [20].

W literaturze przedmiotu pojawia się coraz więcej badań na temat oceny wydatku energetycznego człowieka, jednak najczęściej dotyczą one pomiarów całodobowych u sportowców trenujących wyczynowo [16]. Brakuje natomiast badań, które określałyby rzeczywistą wielkość wydatku energetycznego treningów zrytualizowanych podejmowanych przez sportowców amatorów, tj. osoby, które są aktywnie fizycznie w ramach sportu lub rekreacji w czasie wolnym. W związku z tym celem badań było porównanie wielkości wydatku energetycznego trzech rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów, tj. siatkówki (grupa A), badmintonu (grupa B) i karate (grupa C).

Grupa i metody

Badanie zostało przeprowadzone z udziałem 36 dorosłych sportowców amatorów z Warszawy, trenujących rekreacyjnie siatkówkę ($n = 9$, w tym 5 kobiet), badmintonu ($n = 17$, w tym 6 kobiet) i karate ($n = 10$, w tym 2 kobiety). Wszyscy uczestnicy zostali poinformowani o celu i przebiegu badania oraz dobrowolnie wyrazili zgodę na udział w badaniu i wykorzystanie wyników w celach naukowych. Badanie miało charakter anonimowy. Na przeprowadzenie badań uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej przy Wojskowym Instytucie Higieny i Epidemiologii w Warszawie.

W pracy wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety, zawierający pytania na temat płci, wieku, masy ciała i wysokości badanych oraz treningów sportowych. Badani zostali również poproszeni o wypisanie wszystkich rodzajów aktywności fizycznych w ramach sportu lub rekreacji, podejmowanych przez większość miesięcy w roku, przynajmniej raz w tygodniu, wraz z określeniem ich dokładnej częstotliwości, czasu trwania pojedynczej jednostki treningowej oraz stażu treningowego w danej dyscyplinie sportowej. Na podstawie powyższych informacji, dla każdej osoby indywidualnie obliczono tygodniową liczbę godzin treningu.

Do oceny wydatku energetycznego poszczególnych treningów sportowych wykorzystano pulsometrię Polar M400 z nadajnikami na klatkę piersiową H7, monitorującą pracę serca (tętno). We wcześniejszych badaniach wykazano, że urządzenia te charakteryzują się stosunkowo dużą dokładnością, a pomiary wykonywane u osób zdrowych są zbliżone do wyników pomiarów wykonanych równoległe za pomocą elektrokardiogramów (współczynnik korelacji $r = 0,99$) [29]. Dla każdej osoby indywidualnie, przed uruchomieniem pomiaru, do urządzenia wprowadzano następujące dane: wiek, płeć, masę ciała i wzrost oraz informację o treningach (liczbę godzin tygodniowo podejmowanych aktywności

fizycznych związanych ze sportem i rekreacją). Następnie, w zależności od rodzaju treningu, na czas badania ustawiano profil sportowy zgodny z daną dyscypliną sportową (badminton, siatkówka, sztuki walki). Pomiar został uruchomiony tuż przed rozpoczęciem rozgrzewki, a zakończony po zakończeniu zajęć sportowych. Po ukończeniu treningu badani zostali poproszeni o dokonanie subiektywnej oceny odczuwania intensywności wysiłku według skali Borga, poprzez wybranie jednej z 15 dostępnych odpowiedzi [7]. Intensywność wysiłku została również oceniona na podstawie analizy rozkładu czasu treningu w poszczególnych strefach tętna, ustalonych zgodnie ze wytycznymi producentów [25]. Wyszczególniono następujące strefy tętna, w zależności od procentowej wartości tętna maksymalnego, obliczonego według wzoru: $220 - \text{wiek osoby badanej w latach}$:

- „5” – bardzo intensywna – 90–100% tętna maksymalnego,
- „4” – intensywna – 80–90% tętna maksymalnego,
- „3” – umiarkowana – 70–80% tętna maksymalnego,
- „2” – lekka – 60–70% tętna maksymalnego,
- „1” – bardzo lekka – 50–60% tętna maksymalnego.

Otrzymane wyniki poddano analizie statystycznej. Ze względu na małą liczebność grup oraz brak zgodności rozkładu zmiennych z rozkładem normalnym (test Shapiro-Wilka, $\alpha = 0,05$) do porównań między grupami zastosowano nieparametryczny test Kruskala-Wallisa, przyjmując poziom istotności $\alpha = 0,05$.

Wyniki badań

Średnia masa ciała badanych kobiet wynosiła $61,5 \pm 4,6$ kg, a wysokość ciała $170,0 \pm 2,3$ cm, zaś mężczyzn odpowiednio $88,6 \pm 11,8$ kg i $181,7 \pm 5,6$ cm. Na aktywność fizyczną w ramach sportu lub rekreacji badani przeznaczali tygodniowo $4,8 \pm 2,2$ godziny, w tym na trening siatkówki, badmintona lub karate – odpowiednio 2,6; 3,5 i 3,5 godz. (tabela 1). Staż treningowy badanych wynosił średnio 8 lat, przy czym dla trenujących siatkówkę był on znacznie dłuższy ($p < 0,001$).

Określony z zastosowaniem metody monitoringu częstości skurczów serca, średni wydatek energetyczny pojedynczej sesji treningowej był istotnie różny w zależności od dyscypliny sportowej ($p = 0,006$) (tabela 2). Wydatek 1,5-godzinnego treningu siatkówki (868 kcal) był istotnie mniejszy od 2-godzinnego treningu badmintona (o 45%; 1261 kcal) oraz 1,5-godzinnych zajęć karate (o 43%; 1239 kcal). Wykazano, że w przeliczeniu na godzinę wydatek energetyczny podczas treningu karate był istotnie większy niż siatkówki (o 42%) i badmintona (o 30%). Nie stwierdzono natomiast istotnych różnic pomiędzy badanymi dyscyplinami w wielkości wydatku energetycznego wyrażonego w przeliczenia na kilogram masy ciała sportowców amatorów na minutę wysiłku. Podczas treningów wybranych dyscyplin sportowych tętno sportowców amatorów oscyloowało w zakresie od 116 do 164 uderzeń na minutę. W zależności od dys-

cypliny sportowej stwierdzono istotne różnice w średnim tętnie badanych ($p = 0,027$), tj. tętno karateków było wyższe w porównaniu z pozostałymi grupami. Ponadto trenujący karate najwyżej ocenili intensywność podjętego wysiłku fizycznego ($p < 0,001$), zaznaczając na skali Borga średnio 15 punktów, w porównaniu z uczestnikami zajęć siatkówki (12) oraz badmintona (13).

Tabela 1. Charakterystyka badanych

Wyróżnik	Grupa A – siatkówka (n = 9)	Grupa B – badminton (n = 17)	Grupa C – karate (n = 10)	p
Wiek [lata]	37 ±6 (36)	40 ±7 (41)	39 ±9 (41)	ns
Trening A, B lub C [h/tyg]	2,6 ±1,0 (2,5)	3,5 ±2,0 (3,0)	3,5 ±0,9 (3,0)	ns
Trening ogółem [h/tyg]	4,8 ±2,2 (5,0)	4,7 ±2,0 (5,0)	4,8 ±1,4 (4,8)	ns
Staż treningowy [lata]	14,8 ±5,4 ^a (15,0)	4,3 ±3,9 ^b (2,0)	6,7 ±6,5 ^b (3,5)	<0,001

X ±SD (Me)

X – średnia, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana

^{a,b} transkrypcje literowe dla testów post-hoc

ns – nieistotne statystycznie

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Wydatek energetyczny amatorskiego treningu siatkówki (A), badmintona (B) i karate (C)

Grupa	X	±	SD	Me	Min	–	Max	p
Wydatek [kcal/trening]								
A	868	±	180 ^a	806	603	–	1191	0,006
B	1261	±	352 ^b	1223	656	–	1904	
C	1239	±	185 ^b	1335	890	–	1418	
Wydatek [kcal/h]								
A	579	±	127 ^a	537	402	–	794	0,006
B	631	±	181 ^a	611	328	–	952	
C	823	±	130 ^b	890	593	–	945	
Wydatek [kcal/kg mc/h]								
A	8,4	±	1,1	8,3	6,9	–	11,0	ns
B	8,0	±	1,6	7,5	5,8	–	12,2	
C	9,3	±	0,9	9,3	7,3	–	10,5	
Wydatek [kcal/kg mc/min]								
A	0,138	±	0,018	0,136	0,114	–	0,180	ns
B	0,131	±	0,026	0,124	0,093	–	0,196	
C	0,139	±	0,019	0,135	0,116	–	0,174	

Tabela 2. Wydatek energetyczny amatorskiego treningu... (cd.)

Grupa	X	±	SD	Me	Min	–	Max	p
Tętno średnie								
A	136,6	±	7,7 ^a	137,0	125,0	–	150,0	0,027
B	132,5	±	12,1 ^a	130,0	116,0	–	159,0	
C	145,3	±	10,5 ^b	144,5	129,0	–	164,0	
Intensywność wysiłku według skali Borga*								
A	11,7	±	1,4 ^a	12,0	9,0	–	14,0	<0,001
B	13,6	±	1,7 ^b	13,0	11,0	–	18,0	
C	14,8	±	1,2 ^b	15,0	13,0	–	17,0	

X – średnia, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, Min – minimum, Max – maksimum
 A – siatkówka (1,5 h trening), B – badminton (2 h trening), C – karate (1,5 h trening)

Test Kruskala-Wallis, $\alpha = 0,05$

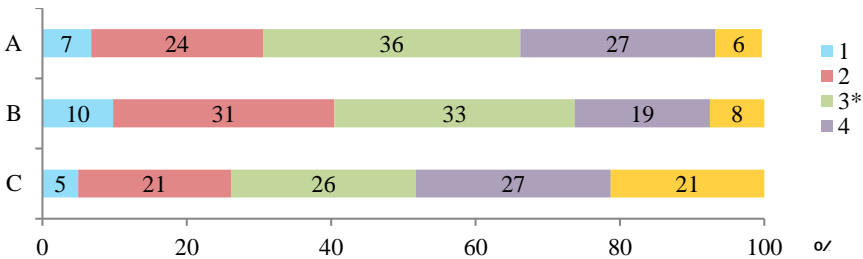
^{a,b} transkrypcje literowe dla testów post-hoc

ns – nieistotne statystycznie

* Subiektywna ocena intensywności wysiłku oceniana na skali Borga [1982]; zakres skali 6–20 punktów

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie szczegółowej analizy procentowego udziału poszczególnych stref tętna wykazano zbliżony ich profil podczas zajęć siatkówki i badmintonu oraz większy w czasie zajęć karate udział strefy tętna o największej intensywności (21% vs 6–8%; $p = 0,037$), kosztem zmniejszonego udziału strefy tętna umiarkowanego (26% vs 33–36%; $p = 0,011$) (rycina 1).

Test Kruskala-Wallis, $\alpha = 0,05$

* różnica istotna statystycznie stref tętna „3” oraz „5” pomiędzy badanymi treningami sportowymi

„5” – bardzo intensywna – 90–100% tętna maksymalnego,

„4” – intensywna – 80–90% tętna maksymalnego,

„3” – umiarkowana – 70–80% tętna maksymalnego,

„2” – lekka – 60–70% tętna maksymalnego,

„1” – bardzo lekka – 50–60% tętna maksymalnego.

Rycina 1. Procentowy udział poszczególnych stref tętna podczas treningu siatkówki (A), badmintonu (B) i karate (C)

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

W ostatnich latach coraz częściej wdrażane są programy profilaktyczne, w tym zachęcające do podejmowania aktywności fizycznej w ramach sportu lub rekreacji w czasie wolnym, jak również programy promocji zdrowia w miejscu pracy (*work-site fitness programs*) [26]. Z uwagi na skalę występowania nadwagi i otyłości oraz niewystarczający poziom aktywności fizycznej znacznej części społeczeństwa, zwiększające się zainteresowanie zdrowym stylem życia, w szczególności aktywnością fizyczną, jest pozytywnym trendem społecznym. Regularna aktywność fizyczna nie tylko zmniejsza ryzyko wystąpienia wielu chorób, np. otyłości, osteoporozy, nadciśnienia tętniczego, udaru mózgu i cukrzycy typu 2, ale także zwiększa odporność organizmu na zachorowania, m.in. poprzez korzystny wpływ na układ immunologiczny oraz zdrowie psychiczne człowieka [6], [14], [20].

Zalecenia dotyczące odpowiedniej aktywności fizycznej nieznacznie się różnią, w zależności od źródła. Według Amerykańskiego Towarzystwa Medycyny Sportowej (American College of Sports Medicine; ACSM) aktywność fizyczna pomagająca utrzymać prawidłową masę ciała powinna być podejmowana w ilości łącznej od 150 do 250 minut tygodniowo, jako ekwiwalent od 1200 do 2000 kcal/tydzień [13]. Pozostałe zalecenia najczęściej uwzględniają 30 minut wysiłku fizycznego o umiarkowanej intensywności przez większość dni w tygodniu (HEPA – Health Enhancing Physical Activity) [24], bądź zgodnie z aktualną rekomendacją Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization; WHO) – 150 minut tygodniowo umiarkowanej aktywności fizycznej lub 75 minut intensywnego wysiłku lub ekwiwalent kombinacji tych wysiłków [32]. Wydaje się, że rekomendacje dotyczące prozdrowotnej aktywności fizycznej nie są bardzo trudne do spełnienia, natomiast skala ich realizacji w różnych grupach jest ograniczona. Przykładowo rekomendacje te realizuje zaledwie około $\frac{1}{4}$ menadżerów [22] i około $\frac{1}{2}$ pracujących dorosłych (pracownicy hipermarketów) [4].

Badania wielkości wydatku energetycznego są nieliczne, najczęściej dotyczą oceny całkowitej dobowej jego wartości i obejmują przede wszystkim sportowców wyczynowych [8], [27], [11]. Natomiast wydatek energetyczny pojedynczej sesji treningowej oceniany jest znacznie rzadziej, często w warunkach kontrolowanych, tzn. z wcześniej ustalonym przez badaczy szczegółowym protokołem wykonywanych ćwiczeń. Przykładem takich eksperymentów są badania przeprowadzone z udziałem 15 kobiet z nadmierną masą ciała, w wieku 29 ± 12 lat, u których określano wielkość wydatku energetycznego pojedynczej 80-minutowej (z uwzględnieniem 15 minut odpoczynku pod koniec zajęć) sesji treningowej w dwóch jej wariantach, wyróżnionych ze względu na kolejność ćwiczeń o charakterze oporowym i aerobowym – 398 i 431 kcal [12]. Podobny eksperyment przeprowadzili Beltz i wsp. [2] z udziałem młodych mężczyzn, u których wykazano istotnie większy wydatek energetyczny w pierwszym wariantcie, obejmują-

cym ćwiczenia o charakterze oporowym (30 minut) przed ćwiczeniami aerobowymi (30 minut), wynoszący 599 kcal (vs 573 kcal w kolejności odwrotnej).

W dostępnej literaturze nie znaleziono wyników badań określających wielkość wydatku energetycznego pojedynczej – typowej dla sportowców amatorów – sesji treningowej siatkówki, badmintonu ani karate. Taką próbę podjęto jedynie w badaniach Żelasko i Bigosińskiej [35], w ramach których wykazano, że wydatek energetyczny osób trenujących taniec towarzyski na poziomie amatorskim ($n = 14$) jest istotnie niższy niż tancerzy zawodowych ($n = 18$). Z uwagi na nieliczne badania, które określałyby wielkość wydatku energetycznego pojedynczych sesji treningowych, które zwyczajowo są wykonywane przez sportowców amatorów, tj. o przebiegu niezaplanowanym wcześniej przez badaczy, a typowym dla trenujących, istotnym punktem odniesienia w dyskusji wyników wydają się tabele 821 czynności, opracowane przez Ainsworth i wsp. [1], określające wartości METs (ekwiwalentu metabolicznego; 1 MET odpowiada zużyciu O_2 w spoczynku i wynosi 3,5 ml O_2 /kg masy ciała/min lub 1kcal/kg/h lub 4,184 kJ/kg/h), w tym także aktywności fizycznej związanej ze sportem lub rekreacją. Autorzy często podają kilka wartości METs dla danej aktywności lub dyscypliny sportowej (w zależności od intensywności wysiłku). Na wielkość wydatku energetycznego wpływają również czynniki osobnicze, w tym zaangażowanie w wykonywanie ćwiczeń oraz doświadczenie i staż treningowy. Dla siatkówki wartości METs mieszczą się w zakresie od 3,0 (ogółem, dla 6–9 graczy na boisku, nie podczas zawodów) przez 6,0 (zawody sportowe) aż do 8,0 kcal/h/kg mc (siatkówka plażowa) [1]. Wartość ekwiwalentu metabolicznego dla sportowców amatorów podczas treningu siatkówki obliczona w niniejszym badaniu była wyższa i wynosiła średnio 8,4 kcal/h/kg mc. Wyższe wartości uzyskano również w przypadku treningu badmintonu, dla którego ustalono dwie wartości METs: 5,5 (ogółem) oraz 7,0 kcal/h/kg mc (zawody sportowe) [1]. Średnia wartość METs badanych uczestniczących w treningu karate była zbliżona do ustalonej przez Ainsworth i wsp. [1] wartości METs dla treningu sportów walki o umiarkowanej intensywności, tj. 10,3 kcal/h/kg mc.

Uzyskane wyniki dotyczące wydatku energetycznego podczas treningu siatkówki były większe od wartości uzyskanych przez Woodruff i wsp. [34], wynoszących 402 (1 h rozgrzewki), 502 (1–2 h ćwiczeń technicznych) i 848 kcal (2 h gry). Średnie tętno uczestników zajęć z badmintonu było niższe niż określone przez Manrique i Badillo [21] w grupie 11 zawodników tej dyscypliny, wynoszące 173 uderzeń na minutę, a t wyższe niż określone w grupie 5 mężczyzn, amatorów o stażu treningowym poniżej 1 roku w czasie „gry na punkty” w trzech wariantach, tj. do uzyskania 15 (127), 10 (124) i 5 punktów [30]. Natomiast w grupie karateków średnie tętno badanych w czasie treningu było o 13% niższe niż określone przez Campos i wsp. [10] średnie tętno zawodników taekwondo w czasie trzech 2-minutowych rund z przerwami 1 minuty, jako symulacji walki w czasie zawodów sportowych. Było natomiast porównywalne ze zmierzonym

średnim tętnem początkujących uczestników zajęć karate, w czasie 8-minutowej sekwencji wykonywanych technik (157 uderzeń na minutę) [17]. Przy założeniu, że takie zajęcia trwałyby 60 minut, wydatek energetyczny nowicjuszy mógłby wynieść 480 kcal na pojedynczą sesję treningową.

Wydatek energetyczny podczas aktywności fizycznej w ramach sportu lub rekreacji ruchowej może być znaczący w ogólnym bilansie energetycznym, tj. różnicy między wartością energetyczną całodziennych racji pokarmowych i dobowym wydatkiem energetycznym. Do grupy szczególnego ryzyka zalicza się m.in. osoby trenujące dyscypliny sportu wymagające utrzymywania smukłej sylwetki, np. taniec, w szczególności balet [9], [19], i gimnastykę [28], lub uczestników zawodów sportowych (także na poziomie amatorskim), w których obowiązują kategorie wagowe, np. sporty walki [11]. Ujemny bilans energetyczny stwierdzany jest także wśród sportowców trenujących inne dyscypliny sportowe, np. piłkę nożną [8], [27]. Niektóre badania wskazują na dodatni bilans energetyczny, np. wśród siatkarki (+528 kcal/d) [23].

Z uwagi na rosnący trend w promowaniu zdrowego stylu życia, w tym również powszechne ekspozowanie wizerunku smukłej, szczupłej i wysportowanej sylwetki, należy zwrócić szczególną uwagę na ryzyko ujemnego bilansu energetycznego także wśród sportowców amatorów. Wydaje się, że osoby te mogą stanowić grupę ryzyka, z uwagi na wykazane w niniejszych badaniach wysokie wartości wydatku energetycznego pojedynczych sesji treningowych (siatkówki – 868 kcal, badmintona – 1262 kcal, oraz karate – 1234 kcal). Podejmowanie kilka razy w tygodniu treningów o tak dużej wartości wydatku energetycznego, przy niewłaściwym zbilansowaniu diety może prowadzić do ujemnego bilansu energetycznego, szczególnie w dniach treningowych. Ponadto utrzymujący się w dłuższym czasie ujemny bilans energetyczny może przyczynić się do negatywnych skutków zdrowotnych, szczególnie u osób o zwiększonej aktywności fizycznej. Dlatego szczególnie uzasadnione wydaje się jednoczesne monitorowanie w kolejnych badaniach zarówno wielkości wydatku energetycznego sportowców amatorów, jak też wartości energetycznej całodziennych racji pokarmowych – w celu określenia bilansu energetycznego.

Podsumowanie i wnioski

1. Wielkość wydatku energetycznego pojedynczych sesji treningowych siatkówki, badmintona i karate, wykonywanych przez sportowców amatorów, była zróżnicowana, nie tylko ze względu na rodzaj dyscypliny sportowej, ale także wśród uczestników poszczególnych zajęć.
2. Największy wydatek energetyczny stwierdzono w czasie pojedynczej sesji treningowej badmintona – 1261 kcal (631 kcal/h), oraz karate – 1239 kcal (823 kcal/h), zaś najmniejszy w czasie zajęć siatkówki – 868 kcal (579 kcal/h).

3. Z uwagi na znaczną wielkość wydatku energetycznego związanego z pojedynczą sesją treningową sportowców amatorów uzasadnione wydaje się dalsze monitorowanie zarówno wielkości wydatku energetycznego sportowców amatorów, jak też wartości energetycznej całodziennych racji pokarmowych tych osób.

Bibliografia

- [1] Ainsworth B.E, Haskell W.L., Herrmann S.D., Meckes N, Bassett D.R. Jr, Tudor-Locke C., Greer J.L., Vezina J., Whitt-Glover M.C., Leon A.S. (2011): *2011 Compendium of Physical Activities: a second update of codes and MET values*. Med Sci Sports Exerc., 43(8), s. 1575–1581. <http://dx.doi.org/10.1249/MSS.0b013e31821ece12>.
- [2] Beltz N.M., Woldt J., Clark D., Tilque J. Mary J. St., Janot J.M., VanGuilder G.P. (2014): *The effects of resistance and aerobic exercise sequence on energy expenditure*. Journal of Undergraduate Kinesiology Research, 9(2), s. 31–39.
- [3] Biernat E. (2011): *Aktywność fizyczna mieszkańców Warszawy na przykładzie wybranych grup zawodowych*. Szkoła Główna Handlowa, Urząd m. st. Warszawy. Biuro Sportu i Rekreacji. Warszawa.
- [4] Biernat E., Tomaszewski W. (2012): *Niedostatek aktywności fizycznej wśród pracowników hipermarketów*. Medycyna Sportowa, 2(4), 28, s. 107–117.
- [5] Blair S. (2009): *Physical inactivity: the biggest public health problem of the 21st century*. Br. J. Sports Med. 43, s. 1–2.
- [6] Bloomgarden Z.T. (2004): *Type 2 diabetes in the young*. Diabetes Care, 27, s. 998–1010.
- [7] Borg, G.A. (1982): *Psychophysical bases of perceived exertion*. Med. Sci. Sports Exerc., 14(5), 377–81.
- [8] Briggs M., Cockburn E., Rumbold P., Rae G., Stevenson E., Russell M. (2015): *Assessment of Energy Intake and Energy Expenditure of Male Adolescent Academy-Level Soccer Players during a Competitive Week*. Nutrients, 7, s. 8392–8401. <http://dx.doi.org/10.3390/nu7105400>.
- [9] Brown M., Howatson G., Quin E., Redding E., Stevenson E. (2017): *Energy intake and energy expenditure of preprofessional female contemporary dancers*, PloS ONE, 12(2), s. 1–13.
- [10] Campos F.A., Bertuzzi R, Dourado A.C., Santos V.G., Franchini E. (2012): *Energy demands in taekwondo athletes during combat simulation*. Eur. J. Appl. Physiol., 112(4), s. 1221–1228. <http://dx.doi.org/10.1007/s00421-011-2071-4>.
- [11] Cho K.O. (2014): *Differences of energy intake and energy expenditure of elite Taekwondo players receiving summer vs. winter intensive training*.

- J. Exerc. Nutrition Biochem., 18(2), s. 169–174. <http://dx.doi.org/10.5717/jenb.2014.18.2.169>.
- [12] Cutts R., Burns S. (2010): *Resistance and Aerobic Training Sequence Effects on Energy Consumption in Females*. Int. J. Exerc. Sci., 15, 3(3), s. 143–149.
- [13] Donnelly J.E., Blair S.N., Jakicic J.M., Manore M.M., Rankin J.W., Smith B.K.; American College of Sports Medicine. (2009): *American College of Sports Medicine Position Stand. Appropriate physical activity intervention strategies for weight loss and prevention of weight regain for adults*. Med. Sci. Sports Exerc. 41(2), s. 459–471. <https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e3181949333>.
- [14] Drygas W., Jegier A., Bednarek-Gejo A., Kostka T. (2005): *Long-term effects of various physical activity levels in preventing obesity and metabolic syndrome in middle-aged men*. European Journal of Cardiovascular Prevention and Rehabilitation, 12, s. 28–34. <http://dx.doi.org/10.1097/00149831-200506000-00034>.
- [15] Eurobarometr TNS Opinion & Social. (2018): *Sport and Physical Activity*, s. 97–99.
- [16] Frączek B., Grzelak A., Klimek A. (2019): *Energy expenditure of athletes' endurance and strength in the light of the Polish energy intake standards*. Int. J. Occup. Med. Environ Health, 32(1): 90141. <https://doi.org/10.13075/ijomh.1896.01300>.
- [17] Glass S., Reeg E., Bierma J. (2002): *Caloric cost of martial arts training in novice participants*. JEPonline, 5(4), s. 29–34.
- [18] GUS (2017): *Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej w 2012 r.* Główny Urząd Statystyczny. Warszawa, s. 48.
- [19] Kostrzewa-Tarnowska A., Jeszka J. (2003): *Energy balance and body composition factors in adolescent ballet school students*. Pol. J. Food Nutr. Sci., 12(53), 3, s. 71–75.
- [20] Lavie C.J., Johannsen N., Swift D., Sénéchal M., Earnest C., Church T., Hutber A., Sallis R., Blair S.N. (2014): *Exercise is Medicine – The Importance of Physical Activity, Exercise Training, Cardiorespiratory Fitness and Obesity in the Prevention and Treatment of Type 2 Diabetes*. Eur. Endocrinol. 2014, 10(1), s. 18–22. <https://doi.org/10.17925/EE.2014.10.01.18>.
- [21] Manrique D., Badillo J.J. (2003): *Analysis of the characteristics of competitive badminton*. Br. J. Sports Med., 37, s. 62–66. <http://dx.doi.org/10.1136/bjism.37.1.62>.
- [22] Nawrocka A., Prończuk A., Młynarski W., Garbaciak W. (2012): *Aktywność fizyczna menadżerów wyższych szczebli zarządzania w kontekście zaleceń prozdrowotnych*. Medycyna Pracy, 63(3), s. 271–279.
- [23] Papandreou D., Hassapidou M., Hourdakis M., Papakonstantinou K., Tsitsikaris G., Garefis A. (2006): *Dietary Intake of Elite athletes*. Aristotle University Medical Journal, 33(1), s. 119–126.

- [24] Pate R.R., Pratt M., Blair S.N., Haskell W.L., Macera C.A., Bauchard C., Buchner D., Ettinger W., Heath G.W., King A.C., Kriska A., Leon A.S., Marcus B.H., Morris J., Paffenbarger R.S. Jr, Patrick K., Pollock M.L., Rippe J.M., Sallis J., Wilmore J.H. (1995): *Physical activity and public health. A recommendation from the Centers and Prevention and the American College of Sports Medicine*. JAMA, 273(5), s. 402–407. <http://dx.doi.org/10.1001/jama.273.5.402>.
- [25] Polar, *Podręcznik użytkownika M400*, s. 55–57.
- [26] Proper K.I., Koning M., van der Beek A.J., Hildebrandt V.H., Bosscher R.J., van Mechelen W. (2003): *The effectiveness of worksite physical activity programs on physical activity, physical fitness, and health*. Clin. J. Sport Med., 13(2), s. 106–117. <http://dx.doi.org/10.1097/00042752-200303000-00008>.
- [27] Russell M., Pennock A. (2011): *Dietary analysis of young professional soccer players for 1 week during the competitive season*. J. Strength Cond. Res., 25(7), s. 1816–1823. <http://dx.doi.org/10.1519/JSC.0b013e3181e7fbdd>.
- [28] Silva M.R., Paiva T. (2014): *Low energy availability and low body fat of female gymnasts before an international competition*. Eur. J. Sport Sci., s. 1–9. <http://dx.doi.org/10.1080/17461391.2014.969323>.
- [29] Wang R., Blackburn G., Desai M., Phelan D., Gillinov L., Houghtaling P., Gillinov M. (2017): *Accuracy of Wrist-Worn Heart Rate Monitors*, JAMA Cardiology, 2,1, s. 104. <http://dx.doi.org/10.1001/jamacardio.2016.3340>.
- [30] Watanabe K., Ozeki T., Komatsu T., Ogawa Y., Yoshida Y., Imaki M. (2004): *Badminton as Recreation Sport: Comparison of Physiological Intensity, Rating of Perceived Exertion, and Duration of a Doubles Game Using Various Scoring Systems*. J. Rehabil. Health Sci., 2, s. 7–10.
- [31] Westerterp, K. (2013): *Physical activity and physical activity induced energy expenditure in humans: measurement, determinants, and effects*. Front Physiol. 4, 90, s. 1–11. <http://dx.doi.org/10.3389/fphys.2013.00090>.
- [32] WHO (2010): *Global Recommendations on Physical Activity for Health 2010*, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44399/1/9789241599979_eng.pdf [dostęp: 14.05.2018].
- [33] Wojtyniak B., Goryński P., Moskalewicz B. (2012): *Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania*. Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny. Warszawa
- [34] Woodruff S., Meloche R. (2013): *Energy Availability of Female Varsity Volleyball Players*. Int. J. Sport Nutr. Exerc. Metab., 23, s. 24–30. <http://dx.doi.org/10.1123/ijsnem.23.1.24>.
- [35] Żelasko K., Bigosińska M. (2011): *Ocena wydatku energetycznego podczas jednostki treningowej u zawodników i zawodniczek trenujących taniec towarzyski*. Medicina Sportiva Practica, 12, 2, s. 48–55.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.29>

Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ*

<https://orcid.org/0000-0001-9777-3330>

Aleksander URNIAŻ**

<https://orcid.org/0000-0001-9096-8928>

Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym

Jak cytować [how to cite]: Jurgielewicz-Urniaż M., Urniaż A. (2019): *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 3, s. 157–172.

Physical health in the functioning of girls and boys at school with type 1 diabetes mellitus screened against their peers

Abstract

The aim of the study was to assess the differences in functioning at school and fellow group, pupils with type 1 diabetes, compared to their healthy peers in the range of physical health. The research covered 218 girls and boys, aged in 7 to 19 years old (104 girls and 114 boys), including 52 girls and 57 boys from the diabetology clinic in the Regional Specialized Children's Hospital in Olsztyn. Those were patients with clinically diagnosed insulin-dependent type 1 diabetes mellitus. The remaining participants were children and youth from the Olsztyn's schools. All participants were divided into age groups corresponding to their education stages. Survey questionnaire was made of a polish version of the KIDSCREEN questionnaire for testing the quality of life related to the health of children and adolescents. Area regarding aspects of the physical health was taken into account (self-assessment of health status, physical activity of girls and boys, their physical fitness and ability to move in the immediate area).

* dr, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

** mgr, Warszawski Uniwersytet Medyczny

The research shows that there were no statistically significant differences in relation to the factors related with the functioning in the school environment and among the peers, between children with type 1 diabetes and their healthy peers at all educational stages, except for the fourth education stage, where significant differences were noted in boys. Healthy students were more negative about the school than their peers with diabetes. The disease did not affect the ability to concentrate and focus, both in girls and in boys. Only boys with diabetes from primary school were more likely to have problems with concentration and attention. The results of tests of healthy and sick people were also comparable in relations with teachers. Girls and boys both healthy and diabetic had no problems in establishing good relationships with their teachers. Only in high school there were statistically significant differences in favor of students with diabetes. They had better relations with teachers than their healthy peers.

Keywords: physical health, girls 'and boys' school functioning, type 1 diabetes.

Streszczenie

Celem niniejszych badań była ocena różnic w funkcjonowaniu w szkole i w grupie rówieśniczej uczniów z cukrzycą typu 1 w porównaniu ze zdrowymi rówieśnikami. Badaniami objęto 218 osób w wieku od 7 do 19 lat, (104 dziewczęta i 114 chłopców), w tym 52 dziewczynki i 57 chłopców z poradni diabetologicznej w Wojewódzkim Specjalistycznym Szpitalu Dziecięcym w Olsztynie. Byli to chorzy z rozpoznaną klinicznie cukrzycą insulinozależną typu 1. Pozostali badani to dzieci i młodzież ze szkół olsztyńskich. Wszystkich podzielono na grupy wiekowe odpowiadające etapom edukacyjnym. Tworząc kwestionariusz ankiety, posłużono się polską wersją kwestionariusza do badań jakości życia związanej ze zdrowiem dzieci i młodzieży KIDSCREEN. Pod uwagę wzięto obszar dotyczący środowiska szkolnego (zdolności poznawcze badanych grup, umiejętność koncentracji podczas nauki i odczucia wobec szkoły oraz relacje uczniów z nauczycielami).

Z badań wynika, że nie odnotowano różnic statystycznie istotnych w odniesieniu do czynników związanych z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym i grupie rówieśniczej pomiędzy dziećmi chorymi na cukrzycę typu 1 a ich zdrowymi rówieśnikami na wszystkich etapach edukacyjnych, z wyjątkiem IV etapu edukacyjnego, gdzie odnotowano istotne różnice u chłopców. Uczniowie zdrowi byli bardziej negatywnie nastawieni do szkoły niż ich rówieśnicy z cukrzycą. Choroba nie wpłynęła na zdolność koncentracji i skupienia uwagi, zarówno u dziewcząt, jak i u chłopców. Jedynie chłopcy z cukrzycą ze szkoły podstawowej częściej odczuwali problem z koncentracją i skupieniem uwagi. Wyniki badań osób zdrowych i chorych były porównywalne również w relacjach z nauczycielami. Dziewczęta i chłopcy zdrowi lub z cukrzycą nie mieli problemów w nawiązaniu dobrych relacji ze swoimi nauczycielami. Jedynie w liceum wystąpiły różnice statystycznie istotne na korzyść uczniów chorych na cukrzycę. Mieli oni lepsze relacje z nauczycielami niż ich rówieśnicy zdrowi.

Słowa kluczowe: środowisko szkolne, funkcjonowanie w szkole dziewcząt i chłopców, cukrzyca typu 1.

Wstęp

Choroby przewlekłe, zwłaszcza u dzieci i młodzieży, są coraz bardziej powszechne. Tym samym choroby przewlekłe mają silny wpływ na sferę emocjonalną i powodują u chorych równoległe zaburzenia w sferze społecznej, osobowościowej i rodzinnej [3], [11], [6], [22]. Żyją oni ze świadomością stałego zagrożenia życia, co ma szczególny wpływ na ich psychikę i zachowania emocjo-

nalne. Jak pisze W. Pilecka, długotrwała choroba jest czynnikiem stresogennym, obciążającym organizm i psychikę, zwłaszcza gdy dotyka dzieci i młodzież z ich pragnieniami i marzeniami [18], [2], [21]. Choroba staje się wówczas podłożem takich uczuć, jak: lęk, złość, smutek, bezsilność, przerażenie, rozpacz, tęsknota czy wstyd. Może wywołać poczucie osamotnienia, winy, niezrozumienia i inności, przygnębienie i utratę nadziei, zaburzać kształtowanie się tożsamości, wpływać na obniżenie poczucia własnej wartości, utrudniać relacje z rówieśnikami [7]. Inaczej mówiąc, choroba przewlekła, obok konieczności leczenia, narusza często prawidłowy rozwój psychofizyczny dziecka, może utrudniać edukację, ograniczając aktywność szkolną, a także relacje z rówieśnikami, a nawet powodować niekorzystne zmiany w sferze rodzinnej [13], [1], [11].

W Polsce w ostatnich latach coraz częściej zwraca się uwagę na działania kierowane ku dzieciom przewlekle chorym. Wynika to z małego jeszcze zrozumienia społecznego tak ważnego problemu zdrowotnego, mimo faktu chociażby systematycznie rosnącej z każdym rokiem liczby dzieci chorych na cukrzycę w kraju. Nie bez znaczenia jest rola szkół na wszystkich szczeblach i poziomach, albowiem to w nich w pierwszej kolejności dochodzi do kontaktu dzieci przewlekle chorych z rówieśnikami zdrowymi. Dlatego od szkół oczekuje się tworzenia podstaw powszechnej świadomości społecznej w kwestii osób przewlekle chorych jako równorzędnych partnerów codziennego życia. Szkoły mają wspierać konstytucyjną zasadę godności człowieka i praktyki jej stosowania w realizacji praw pacjenta przewlekle chorego [16]. Problem stanowi okazywana niechęć dzieci zdrowych do przewlekle chorych, wynikająca głównie z braku wiedzy, tolerancji i obawy przed chorobą. Ponadto dochodzi do tego postawa nauczyciela nie zawsze rozumiejącego przyczynę problemu [14]. Pomocą w zmianie takiego stanu rzeczy mają być Karta nauczyciela oraz ustawa o systemie oświaty [4], ponadto program MEN *Bezpieczna i przyjazna szkoła*, omawiający kwestie różnych chorób przewlekłych wśród uczniów oraz projekt *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* [26].

Celem niniejszych badań jest ocena różnic w funkcjonowaniu w szkole i w grupie rówieśniczej uczniów z cukrzycą typu 1 w porównaniu ze zdrowymi rówieśnikami.

Przeprowadzone badania pozwoliły na postawienie pytań badawczych:

1. Jak funkcjonują w środowisku szkolnym i w grupie rówieśniczej uczniowie chorzy na cukrzycę typu 1 oraz zdrowi?
2. Jakie są relacje z nauczycielami uczniów chorych na cukrzycę typu 1 oraz zdrowych ?

Materialy i metody

Badania przeprowadzono w pierwszym kwartale 2016 roku. Objęto nimi 218 dziewcząt i chłopców w wieku od 7 do 19 lat, (104 dziewczęta i 114 chłopców),

w tym 52 dziewczęta i 57 chłopców z poradni diabetologicznej w Wojewódzkim Specjalistycznym Szpitalu Dziecięcym w Olsztynie. Byli to chorzy z rozpoznaną klinicznie cukrzycą insulinozależną typu 1. Pozostali badani to dzieci i młodzież ze szkół olsztyńskich. Badanych podzielono na grupy wiekowe odpowiadające etapom edukacyjnym: I etap edukacyjny – klasy 1–3, II etap edukacyjny – klasy 4–6, III etap edukacyjny – gimnazjum, oraz IV etap edukacyjny – liceum. Grupę badawczą osób z cukrzycą dobrano w sposób celowy i oznaczono: C₁ – dziewczęta z cukrzycą, C₂ – chłopcy z cukrzycą. Natomiast dzieci i młodzież zdrową oznaczono: Z₁ – dziewczęta zdrowe, i Z₂ – chłopcy zdrowi. Losowanie dziewcząt i chłopców zdrowych przeprowadzono w sposób losowy, dobór grupowy. Liczebność grup badanych przedstawiają poniższe tabele (nr 1 i nr 2).

Tabela 1. Liczebność grup badanych dziewcząt

Grupa badana Dziewczęta	I etap edukacyjny		II etap edukacyjny		III etap edukacyjny		IV etap edukacyjny		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Grupa badana cukrzyca – C ₁	10	19,2	8	15,4	20	38,5	14	26,9	52	100
Grupa kontrolna – zdrowe – Z ₁	10	19,2	8	15,4	20	38,5	14	26,9	52	100
Razem	20	19,2	16	15,4	40	38,5	28	26,9	104	100

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 1 wynika, że największy odsetek dziewcząt zdrowych i chorych był w III etapie edukacyjnym (38,5%). Najmniejszą grupę stanowiły badane z II etapu edukacyjnego (15,4%).

Tabela 2. Liczebność grup badanych chłopców

Grupa badana Chłopcy	I etap edukacyjny		II etap edukacyjny		III etap edukacyjny		IV etap edukacyjny		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Grupa badana – cukrzyca – C ₂	11	19,3	11	19,3	13	22,8	22	38,6	57	100
Grupa kontrolna – zdrowi – Z ₂	11	19,3	11	19,3	13	22,8	22	38,6	57	100
Razem	22	19,3	22	19,3	26	22,8	44	38,6	114	100

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 2 wynika, że w IV etapie edukacyjnym jest najwięcej chłopców z grupy Z₂ i C₂ – po 38,6%. Najmniejszą grupą stanowią ankietowani z I i II etapu edukacyjnego (19,3%).

Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, posłużono się techniką ankiety, narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety. Przy tworzeniu kwestionariusza ankiety posłużono się polską wersją kwestionariusza do badań jakości życia związanej ze zdrowiem dzieci i młodzieży KIDSCREEN [12]. W projekcie badawczym autorzy artykułu uzyskali zgodę rodziców dzieci i młodzieży uczestniczących w badaniach. Z kolei dzieci z klas I–III przy wypełnianiu kwestionariusza ankiety korzystały z pomocy autorów. Pod uwagę wzięto obszar środowiska szkolnego, które określa zdolności poznawcze badanych grup, umiejętność koncentracji podczas nauki i odczucia wobec szkoły oraz relacje uczniów z nauczycielami.

Badani mieli do dyspozycji 5-stopniową skalę kategorii dotyczących intensywności (wcale, trochę, średnio, bardzo, ogromnie) lub częstości (nigdy, rzadko, dość często, często, zawsze). Obliczając wyniki uzyskane na podstawie kwestionariusza ankiety, zastosowano następujące podejście: obliczono wynik surowy jako sumę punktów danej skali od 1 do 5 punktów.

Wyniki badań opracowano statystycznie przy wykorzystaniu pakietu programów Statistica PL wersja 10. Zastosowano moduł statystyki opisowej oraz nieparametrycznej, stosując testy zależne – test kolejności par Wilcoxon [20], [10].

Wyniki

Tabele 3–14 odnoszą się do satysfakcji uczniów ze szkoły, postrzegania szkoły jako miejsca przyjaznego oraz relacji z nauczycielami.

Tabela 3. Porównanie grup badanych dziewcząt dotyczące poziomu zadowolenia w szkole

Czy jesteś zadowolony, będąc w szkole?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₁	0	0	1	10	2	20	5	50	2	20	10	100	3,8	0,7913
	Z ₁	1	10	0	0	4	40	2	20	3	30	10	100	3,6	
II etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	2	25	4	50	2	25	8	100	4,0	0,4309
	Z ₁	0	0	2	25	1	12,5	4	50	1	12,5	8	100	3,5	
III etap edukacyjny	C ₁	3	15	5	25	2	10	9	45	1	5	20	100	3,0	0,5518
	Z ₁	0	0	7	35	9	45	4	20	0	0	20	100	2,9	
IV etap edukacyjny	C ₁	1	7,1	2	14,3	5	35,7	5	35,7	1	7,1	14	100	3,2	0,9634
	Z ₁	2	14,3	1	7,1	5	35,7	5	35,7	1	7,1	14	100	3,1	

Źródło: opracowanie własne.

Analiza statystyczna wykazała, że badane grupy są jednorodnie i nie występują tutaj różnice statystycznie istotne między badanymi grupami na wszystkich etapach

edukacyjnych. Najmniej zadowolone ze szkoły są dziewczęta z liceum, zarówno zdrowe, jak i chore na cukrzycę. Największy odsetek uczennic z obu grup w edukacji wczesnoszkolnej i w szkole podstawowej jest usatysfakcjonowany szkołą. Natomiast w gimnazjum tylko respondentki chore lubią przebywać w szkole bardzo i ogromnie (45%, 5%), zaś uczennice zdrowe – tylko trochę i średnio (35%, 45%).

Tabela 4. Porównanie grup badanych chłopców dotyczące poziomu zadowolenia w szkole

Czy jesteś zadowolony, będąc w szkole?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₂	2	18,2	2	18,2	1	9,1	6	54,5	0	0	11	100	3,0	0,0878
	Z ₂	1	9,1	1	9,1	2	18,2	1	9,1	6	54,5	11	100	3,9	
II etap edukacyjny	C ₂	2	18,2	5	45,4	2	18,2	2	18,2	0	0	11	100	3,2	0,8182
	Z ₂	1	9,1	0	0	7	63,6	3	27,3	0	0	11	100	3,1	
III etap edukacyjny	C ₂	2	15,3	1	7,7	6	46,2	3	23,1	1	7,7	13	100	3,0	0,7196
	Z ₂	1	7,7	4	30,8	4	30,8	4	30,8	0	0	13	100	2,9	
IV etap edukacyjny	C ₂	2	9,1	0	0	4	18,2	15	68,1	1	4,6	22	100	3,6	0,0086
	Z ₂	4	18,2	5	22,7	8	36,4	3	13,6	2	9,1	22	100	2,7	

Źródło: opracowanie własne.

Analizując powyższą tabelę, stwierdza się, że nie występują różnice statystycznie istotne pomiędzy badanymi grupami na I, II i III etapie edukacyjnym. W klasach 1–3 ponad 50% chłopców z obu grup jest zadowolona, będąc w szkole, natomiast w szkole podstawowej i gimnazjum odsetek uczniów zadowolonych jest mniejszy. Rozpatrując wyniki licealistów, zauważa się różnice statystycznie istotne ($p = 0,008$) pomiędzy badanymi respondentami. To uczniowie chorzy czują większe zadowolenie, będąc w szkole, niż ich zdrowi rówieśnicy.

Tabela 5. Porównanie grup badanych dziewcząt dotyczące relacji szkolnych

Czy dobrze układa Ci się w szkole?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	2	20	5	50	3	30	10	100	4,1	0,2413
	Z ₁	0	0	1	10	3	30	5	50	1	10	10	100	3,6	
II etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	3	37,5	2	25	3	37,5	8	100	4,0	0,7132
	Z ₁	0	0	1	12,5	0	0	7	87,5	0	0	8	100	3,8	
III etap edukacyjny	C ₁	1	5	1	5	6	30	11	55	1	5	20	100	3,5	0,8924
	Z ₁	0	0	0	0	9	5	9	45	2	10	20	100	3,7	
IV etap edukacyjny	C ₁	0	0	2	14,3	4	28,6	7	50	1	7,1	14	100	3,5	0,1983
	Z ₁	3	21,4	2	14,3	4	28,6	4	28,6	1	7,1	14	100	2,9	

Źródło: opracowanie własne.

Szukając zależności pomiędzy dwoma grupami C_1 i Z_1 , nie stwierdzono różnic statystycznie istotnych, na wszystkich etapach edukacyjnych. Najlepiej układa się dziewczętom w klasach najmłodszych, w szkole podstawowej i gimnazjum, zarówno w grupie C_1 , jak i w Z_1 . Natomiast w liceum coraz częściej dziewczęta nie znajdują wspólnego języka, częściej nie układa się w szkole uczennicom zdrowym niż chorym.

Tabela 6. Porównanie grup badanych chłopców dotyczące relacji szkolnych

Czy dobrze układa Ci się w szkole?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C_2	0	0	1	9,1	3	27,3	6	54,5	1	9,1	11	100	3,6	0,1486
	Z_2	1	9,1	0	0	1	9,1	4	36,4	5	45,4	11	100	4,1	
II etap edukacyjny	C_2	1	9,1	0	0	5	45,4	5	45,4	0	0	11	100	3,3	0,6224
	Z_2	0	0	1	9,1	5	45,4	2	18,2	3	27,3	11	100	3,6	
III etap edukacyjny	C_2	0	0	2	15,3	5	38,5	5	38,5	1	7,7	13	100	3,4	0,8175
	Z_2	1	7,7	3	23,1	3	23,1	4	30,8	2	15,3	13	100	3,2	
IV etap edukacyjny	C_2	1	4,6	0	0	8	36,3	12	54,5	1	4,6	22	100	3,5	0,0026
	Z_2	3	13,6	5	22,7	11	50	2	9,1	1	4,6	22	100	2,7	

Źródło: opracowanie własne.

Porównując grupy badane C_2 i Z_2 , stwierdzono brak różnic statystycznie istotnych pomiędzy tymi grupami na I, II i III etapie edukacyjnym. Chłopcy na tych etapach dogadują się z innymi rówieśnikami w szkole. Można zauważyć, że w gimnazjum pojawia się więcej osób, których relacje z innymi są coraz gorsze. Natomiast w liceum stwierdzono różnice statystycznie istotne ($p = 0,0026$) pomiędzy badanymi grupami na korzyść chłopców chorych. To oni częściej dogadują się w szkole z rówieśnikami niż zdrowi respondenci.

Tabela 7. Porównanie grup badanych dziewcząt dotyczące koncentracji na lekcjach

Potrafisz patrzeć i słuchać z uwagą?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C_1	0	0	0	0	2	20	6	60	2	20	10	100	4,0	0,6232
	Z_1	0	0	1	10	1	10	4	40	4	40	10	100	4,1	
II etap edukacyjny	C_1	0	0	1	12,5	1	12,5	1	12,5	5	62,5	8	100	4,3	0,6365
	Z_1	0	0	0	0	2	25	3	37,5	3	37,5	8	100	4,1	
III etap edukacyjny	C_1	0	0	5	25	7	35	4	20	4	20	20	100	3,4	0,7455
	Z_1	0	0	2	10	11	55	3	15	4	20	20	100	3,5	
IV etap edukacyjny	C_1	0	0	0	0	4	28,6	6	42,8	4	28,6	14	100	4,0	0,1904
	Z_1	0	0	2	14,3	5	35,7	5	35,7	2	14,3	14	100	3,5	

Źródło: opracowanie własne.

Analizując zdolności poznawcze dziewcząt, nie stwierdzono istotnych różnic statystycznych między uczennicami zdrowymi a chorymi na cukrzycę, na wszystkich poziomach edukacyjnych. Pomimo to można zauważyć, że dziewczęta chore z gimnazjum i liceum częściej potrafią skoncentrować się na lekcjach niż uczennice zdrowe.

Tabela 8. Porównanie grup badanych chłopców dotyczące koncentracji na lekcjach

Potrafisz patrzeć i słuchać z uwagą?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₂	0	0	0	0	7	63,6	3	27,3	1	9,1	11	100	3,5	0,2244
	Z ₂	0	0	2	18,2	1	9,1	4	36,4	4	36,4	11	100	3,9	
II etap edukacyjny	C ₂	0	0	4	36,4	3	27,3	3	27,3	1	9,1	11	100	3,1	0,0386
	Z ₂	0	0	0	0	3	27,3	4	36,4	4	36,4	11	100	4,1	
III etap edukacyjny	C ₂	0	0	1	7,7	7	53,9	3	23,1	2	15,3	13	100	3,5	0,5215
	Z ₂	0	0	3	23,1	5	38,5	5	38,5	0	0	13	100	3,2	
IV etap edukacyjny	C ₂	0	0	3	13,6	9	40,9	6	27,3	4	18,2	22	100	3,5	0,7513
	Z ₂	1	4,6	2	9,1	10	45,4	6	27,3	3	13,6	22	100	3,4	

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 8 wynika, że nie stwierdzono różnic statystycznie istotnych między chłopcami z grupy C₂ a chłopcami z grupy Z₂ na I, III i IV etapie edukacyjnym. W klasach 1–3 to uczniowie zdrowi są bardziej uważni niż ich rówieśnicy chorzy. W gimnazjum i liceum analiza statystyczna wykazała, że badane grupy są jednorodne. Natomiast rozpatrując dane, w II etapie edukacyjnym odnotowano różnice statystycznie istotne ($p = 0,038$) między uczniami zdrowymi a chorymi: 36,4% respondentów z grupy C₂ rzadko potrafi skupić uwagę na lekcjach, a tylko 9,1% patrzy i słucha z uwagą.

Tabela 9. Porównanie grup badanych dziewcząt dotyczące satysfakcji uczęszczania do szkoły

Chodzenie do szkoły sprawia Tobie przyjemność?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	3	30	4	40	3	30	10	100	4,0	0,7337
	Z ₁	1	10	0	0	3	30	3	30	3	30	10	100	3,7	
II etap edukacyjny	C ₁	1	12,5	1	12,5	3	37,5	1	12,5	2	25	8	100	3,3	0,9164
	Z ₁	1	12,5	2	25	1	12,5	3	37,5	1	12,5	8	100	3,1	
III etap edukacyjny	C ₁	3	15	9	45	6	30	2	10	0	0	20	100	2,4	0,6456
	Z ₁	4	20	9	45	6	30	1	5	0	0	20	100	2,2	
IV etap edukacyjny	C ₁	0	0	4	28,6	7	50	3	21,4	0	0	14	100	2,9	0,2803
	Z ₁	4	28,6	2	14,3	6	42,9	2	14,3	0	0	14	100	2,4	

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wyniki dziewcząt na wszystkich poziomach edukacyjnych, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy uczennicami z grupy C₁ w porównaniu z grupą Z₁. W I i II etapie edukacyjnym dziewczęta postrzegają szkołę jako miejsce przyjazne. Wraz z wiekiem następuje postrzeganie szkoły jako środowiska coraz mniej przyjaznego. W gimnazjum dotyczy to ponad 60% uczennic z obu grup, zaś w liceum 42,9% (28,6% i 14,3%) dziewcząt zdrowych i 28,6% chorych.

Tabela 10. Porównanie grup badanych chłopców dotyczące satysfakcji z uczęszczania do szkoły

Chodzenie do szkoły sprawia Tobie przyjemność?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₂	1	9,1	4	36,4	2	18,2	4	36,4	0	0	11	100	2,8	0,0940
	Z ₂	1	9,1	1	9,1	0	0	8	72,7	1	9,1	11	100	3,6	
II etap edukacyjny	C ₂	2	18,2	4	36,4	2	18,2	2	18,2	1	9,1	11	100	2,6	0,5114
	Z ₂	0	0	4	36,4	4	36,4	3	00	0	0	11	100	2,9	
III etap edukacyjny	C ₂	3	23,1	7	53,9	1	7,7	1	7,7	1	7,7	13	100	2,2	0,2090
	Z ₂	0	0	7	53,9	5	38,5	1	7,7	0	0	13	100	2,5	
IV etap edukacyjny	C ₂	2	9,1	6	27,3	12	54,4	1	4,6	1	4,6	22	100	2,7	0,0086
	Z ₂	8	36,3	9	40,9	4	18,2	1	4,6	0	0	22	100	1,9	

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 10 odnotowano brak różnic statystycznie istotnych między chłopcami zdrowymi a chorymi na cukrzycę, na I, II i III etapie edukacyjnym. Natomiast w liceum wystąpiły różnice statystycznie istotne ($p = 0,0086$) w badanych grupach. Wśród chłopców na wszystkich etapach edukacyjnych stosunkowo wcześniej widoczna jest niechęć do spędzania czasu w szkole. Bardziej dotyczy to chłopców chorych na cukrzycę niż ich rówieśników zdrowych, z wyjątkiem najstarszych uczniów, wśród których 77,2% (36,3% i 40,9%) respondentów z grupy Z₂ nie ma przyjemności chodzenia do szkoły.

Przedmiotem tabeli 11 są relacje uczennic z nauczycielami. Odnotowano brak różnic statystycznie istotnych w badanych grupach. W I i II etapie edukacyjnym badane dziewczęta mają dobre relacje z nauczycielami i są z nich zadowolone. Natomiast od gimnazjum można zaobserwować mniejsze zaufanie uczennic do swoich nauczycieli. Większy odsetek niezadowolonych stanowią dziewczęta chore, zaś w liceum – respondentki zdrowe.

Tabela 11. Porównanie grup badanych dziewcząt względem relacji z nauczycielami – zadowolenie ze swoich nauczycieli

Czy jesteś zadowolony ze swoich nauczycieli ?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	1	10	5	50	4	40	10	100	4,3	0,5205
	Z ₁	0	0	0	0	1	10	3	30	6	60	10	100	4,5	
II etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	3	37,5	4	50	1	12,5	8	100	3,8	1,0
	Z ₁	0	0	0	0	3	37,5	4	50	1	12,5	8	100	3,8	
III etap edukacyjny	C ₁	2	10	3	15	8	40	7	35	0	0	20	100	3,0	0,1298
	Z ₁	0	0	1	5	9	45	8	40	2	10	20	100	3,5	
IV etap edukacyjny	C ₁	0	0	2	14,3	4	28,6	8	57,1	0	0	14	100	3,4	0,0769
	Z ₁	3	21,4	3	21,4	4	28,6	4	28,6	0	0	14	100	2,6	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 12. Porównanie grup badanych chłopców względem relacji z nauczycielami – zadowolenie ze swoich nauczycieli.

Czy jesteś zadowolony ze swoich nauczycieli?		Wcale		Trochę		Średnio		Bardzo		Ogromnie		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₂	0	0	2	18,2	4	36,4	3	27,3	2	18,2	11	100	3,5	0,0216
	Z ₂	0	0	1	9,1	0	0	2	18,2	8	72,7	11	100	4,6	
II etap edukacyjny	C ₂	1	9,1	2	18,2	3	27,3	4	36,4	1	9,1	11	100	3,2	0,7676
	Z ₂	0	0	3	27,3	2	18,2	5	45,4	1	9,1	11	100	3,4	
III etap edukacyjny	C ₂	2	15,4	2	15,4	5	38,5	2	15,4	2	15,4	13	100	3,0	0,3299
	Z ₂	1	7,7	1	7,7	4	30,8	5	38,5	2	15,3	13	100	3,5	
IV etap edukacyjny	C ₂	1	4,6	1	4,6	9	40,9	10	45,4	1	4,6	22	100	3,4	0,0058
	Z ₂	3	21,4	7	31,8	9	40,9	2	9,1	1	4,6	22	100	2,6	

Źródło: opracowanie własne.

Omawiając wyniki z tabeli 12, stwierdza się różnice statystycznie istotne pomiędzy chłopcami zdrowymi a chorymi na cukrzycę, na I ($p = 0,021$) i IV ($p = 0,0058$) etapie edukacyjnym. W klasach najmłodszych uczniowie chorzy są mniej zadowoleni ze swoich nauczycieli niż rówieśnicy zdrowi, natomiast w liceum odwrotnie, to ankietowani zdrowi są mniej zadowoleni z nauczycieli. Natomiast w II i III etapie edukacyjnym nie stwierdzono różnic statystycznie istotnych między grupami. Większy odsetek chłopców z obu prób był średnio i bardzo zadowolony ze swoich nauczycieli.

Tabela 13. Porównanie grup badanych dziewcząt względem relacji z nauczycielami

Czy Twoje relacje z nauczycielem są dobre?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	0	0	6	60	4	40	10	100	4,4	0,4274
	Z ₁	0	0	0	0	2	20	5	50	3	30	10	100	4,1	
II etap edukacyjny	C ₁	0	0	0	0	1	12,5	4	50	3	37,5	8	100	4,3	0,4008
	Z ₁	0	0	0	0	3	37,5	3	37,5	2	25	8	100	3,9	
III etap edukacyjny	C ₁	0	0	1	5	9	45	6	30	4	20	20	100	3,7	0,2287
	Z ₁	0	0	7	35	5	25	4	20	4	20	20	100	3,3	
IV etap edukacyjny	C ₁	0	0	1	7,1	5	35,7	7	50	1	7,1	14	100	3,6	0,4763
	Z ₁	0	0	1	7,1	7	50	6	42,9	0	0	14	100	3,4	

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 13 wynika, że nie odnotowano różnic statystycznie istotnych w analizowanych grupach dziewcząt na wszystkich etapach edukacyjnych. Grupy były jednorodne. Bardzo dobre i dobre relacje z nauczycielami miały przede wszystkim dziewczęta z klas 1–3 i kolejnych szkoły podstawowej. Natomiast już od gimnazjum relacje te zaczynają się pogarszać. Z analizy danych wynika, że lepsze stosunki z nauczycielami mają respondentki chore niż zdrowe.

Tabela 14. Porównanie grup badanych chłopców względem relacji z nauczycielami

Czy Twoje relacje z nauczycielem są dobre?		Nigdy		Rzadko		Dość często		Bardzo często		Zawsze		Ogółem		s	Test
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
I etap edukacyjny	C ₂	1	9,1	1	9,1	3	27,3	1	9,1	5	45,4	11	100	3,7	0,4905
	Z ₂	1	9,1	0	0	1	9,1	3	27,3	6	54,5	11	100	4,2	
II etap edukacyjny	C ₂	0	0	2	18,2	2	18,2	6	54,5	1	9,1	11	100	3,6	1,0
	Z ₂	0	0	0	0	5	45,4	5	45,4	1	9,1	11	100	3,6	
III etap edukacyjny	C ₂	2	15,4	2	15,4	4	30,7	2	15,4	3	23,1	13	100	3,2	0,9795
	Z ₂	0	0	2	15,4	8	61,5	2	15,4	1	7,7	13	100	3,2	
IV etap edukacyjny	C ₂	0	0	0	0	17	77,2	4	18,2	1	4,6	22	100	2,6	0,0112
	Z ₂	3	13,6	7	31,9	9	40,9	3	13,6	0	0	22	100	3,3	

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wyniki chłopców, stwierdza się, że nie występują różnice statystycznie istotne na I, II i III etapie edukacyjnym, zaś na IV etapie pojawiają się różnice statystycznie istotne ($p = 0,0112$) między grupą C₂ a Z₂ na korzyść uczniów chorych na cukrzycę. Mają oni lepsze relacje z nauczycielami niż ich

rówieśnicy zdrowi. Podobnie jak u dziewcząt, stosunki między uczniami a nauczycielami osłabiają się od gimnazjum.

Podsumowanie i dyskusja

W ciągu ostatnich lat coraz częściej podejmuje się badania nad jakością życia dzieci i młodzieży z chorobą przewlekłą. O jakości ich życia często decyduje środowisko szkolne, które może stanowić ważny czynnik wsparcia lub też odwrotnie.

W pracy podjęto próbę oceny i porównania funkcjonowania w szkole i w grupie rówieśniczej dzieci z cukrzycą typu 1 z ich zdrowymi rówieśnikami. Badano obszar środowiska szkolnego.

W obszarze dotyczącym środowiska szkolnego badania wykazały, że:

1. W zakresie aspektu zadowolenia w szkole, przyjemnego spędzania czasu w szkole oraz relacji z innymi rówieśnikami w szkole, nie wystąpiły różnice statystycznie istotne między badanymi grupami dziewcząt i chłopców na I, II i III etapie edukacyjnym. Na IV etapie edukacyjnym nie wystąpiły różnice statystycznie istotne między uczennicami zdrowymi a chorymi, natomiast widoczne były u chłopców. Uczniowie zdrowi – jak się okazało – byli bardziej negatywnie nastawieni w odniesieniu do wspomnianych wyżej aspektów niż ich rówieśnicy z cukrzycą.
2. Brak jest różnic statystycznie istotnych dotyczących umiejętności skupienia uwagi na lekcjach między dziewczętami zdrowymi a dziewczętami z cukrzycą, na wszystkich etapach edukacyjnych. Natomiast u chłopców, podobnie jak u dziewcząt, w I, III i IV etapie edukacyjnym nie wystąpiły istotne różnice między badanymi grupami, zaś w II etapie wystąpiły istotne różnice na niekorzyść uczniów z cukrzycą, to oni częściej nie potrafili patrzeć i słuchać z uwagą. Ogólnie uczennice i uczniowie zdrowi są bardziej uważni niż ich rówieśnicy chorzy.
3. W badaniach dotyczących relacji uczniów z nauczycielami oraz zadowolenia ze swoich nauczycieli odnotowano brak różnic statystycznie istotnych między dziewczętami zdrowymi a chorymi na cukrzycę, na wszystkich etapach edukacyjnych. Podobnie u chłopców brak jest istotnych różnic na II i III etapie edukacyjnym, jedynie w klasach 1–3 i liceum wystąpiły różnice statystycznie istotne. W klasach najmłodszych uczniowie chorzy są mniej zadowoleni ze swoich nauczycieli niż rówieśnicy zdrowi, natomiast w liceum uczniowie chorzy na cukrzycę mają lepsze relacje z nauczycielami niż ich rówieśnicy zdrowi. Stosunki między uczniami a nauczycielami osłabiają się od gimnazjum, zarówno u dziewcząt, jak i u chłopców.

Tematyką jakości życia, funkcjonowania w środowisku szkolnym dzieci z przewlekłą chorobą zajmowali się również inni autorzy, m.in. Nowicka. Z jej

badania wynika, że dzieci przewlekle chore znacznie częściej niż zdrowe mają złe relacje z grupą oraz środowiskiem szkolnym [15]. Podobne problemy wykazały badania Kowaluk, dotyczące wchodzenia dzieci w relacje społeczne [9]. Huygen i wsp. w swoich badaniach stwierdzili, że uczniowie z chorobą przewlekłą mieli trudności w relacjach z rówieśnikami [8].

Zdaniem Pileckiej, rozwój społeczny dzieci z cukrzycą jest utrudniony, związane jest to z ograniczoną relacją w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami [17]. Badania przeprowadzone przez Gawłowicz wykazały, że ogólna jakość życia dzieci z cukrzycą (8–12 lat) była istotnie lepsza niż dzieci bez cukrzycy. Dotyczyło to sfer w zakresie funkcjonowania emocjonalnego w szkole oraz wartości zdrowia psychospołecznego. Również młodzież z cukrzycą miała istotnie wyższe wyniki w sferze funkcjonowania w szkole niż ich zdrowi rówieśnicy. Z kolei funkcjonowanie społeczne młodzieży z cukrzycą było porównywalne do zdrowych rówieśników [5]. Podobne wyniki uzyskali Przybysz i wsp. Badania nie wykazały istotnej różnicy między jakością życia dzieci z cukrzycą typu 1 a jakością życia dzieci zdrowych [19]. Wyniki badań przeprowadzone przez Woynarowską wykazały, że częściej uczniowie z chorobą przewlekłą – niż ich rówieśnicy zdrowi – uważają, że ich nauczyciele nie interesują się nimi [24]. Z kolei, zdaniem Pileckiej, rozwój społeczny dzieci z cukrzycą jest utrudniony, co związane jest z dolegliwościami somatycznymi i mniejszą aktywnością [17].

Z badań przeprowadzone w Polsce przez Health Behaviour In School-aged Children (HBSC) wynika, że uczniowie z chorobami przewlekłymi znacznie gorzej oceniają swoje zadowolenie z życia i samopoczucie niż ich zdrowi rówieśnicy [23]. Ryzyko nieprawidłowości w funkcjonowaniu psychospołecznym dzieci i młodzieży przewlekle chorych jest 2–4 razy większe niż u ich zdrowych rówieśników [25].

Wnioski

Analiza wyników badań pozwala na sformułowanie wniosków stanowiących jednocześnie odpowiedź na postawione pytania badawcze.

1. Nie odnotowano różnic statystycznie istotnych w odniesieniu do czynników związanych z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym i grupie rówieśniczej pomiędzy dziećmi chorymi na cukrzycę typu 1 a ich zdrowymi rówieśnikami na wszystkich etapach edukacyjnych, z wyjątkiem IV etapu edukacyjnego, gdzie odnotowano istotne różnice u chłopców. Uczniowie zdrowi byli bardziej negatywnie nastawieni do środowiska szkolnego niż ich rówieśnicy z cukrzycą.
2. Choroba nie wpłynęła na zdolność koncentracji i skupienia uwagi, zarówno u dziewcząt, jak i u chłopców. Jedynie chłopcy z cukrzycą ze szkoły podstawowej częściej odczuwali problem z koncentracją i skupieniem uwagi.

3. Wyniki badań osób zdrowych i chorych były porównywalne również w aspekcie relacji z nauczycielami. Dziewczęta i chłopcy zdrowi i z cukrzycą nie mieli problemów w nawiązaniu dobrych relacji ze swoimi nauczycielami. Jedynie w liceum wystąpiły różnice statystycznie istotne na korzyść uczniów chorych na cukrzycę. Mieli oni lepsze relacje z nauczycielami niż ich rówieśnicy zdrowi.

Bibliografia

- [1] American Academy of Pediatrics (1993): *Psychosocial risk of chronic health conditions in childhood and adolescence*. Pediatrics, 92(6), 876–878.
- [2] Combs-Orme T., Helfinger C.A., Simpkins C. (2002): *Comorbidity of mental health problems and chronic health conditions in children*. J. Emot. Behav. Disord., 2, 116–125.
- [3] Domagała E. (1996): *Działania zapewniające prawidłowy rozwój i wychowanie dziecka hospitalizowanego*. Praca magisterska napisana na seminarium prof. dr hab. T. Kukołowicz w Instytucie Pedagogiki KUL.
- [4] Dz.U. z dnia 21.12.2015, poz. 2156 obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4.12.2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty.
- [5] Gawłowicz K. (2010): *Jakość życia dzieci i młodzieży z cukrzycą typu 1*. (rozprawa doktorska). Uniwersytet Medyczny w Poznaniu, Wydział Lekarski I. Poznań.
- [6] Góralczyk E. (2009): *Dziecko przewlekle chore. Psychologiczne aspekty funkcjonowania dziecka w szkole i przedszkolu*. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. Warszawa.
- [7] Góralczyk E. (2008): *Wspieranie dzieci przewlekle chorych i ich rodzin*. [w:] Woynarowska B. (red.). *Profilaktyka w pediatrii*. PZWL. Warszawa, 343–362.
- [8] Huygen A.C.J., Kuis W., Sinnema G. (2000): *Psychological, behavioural and social adjustment in children and adolescents with juvenile chronic arthritis*. Ann. Rheum. Dis., 59, 276–282.
- [9] Kowaluk M. (2008): *Funkcjonowanie szkolne uczniów z problemami zdrowotnymi*. [w:] Bochniarz A., Bogucki J., Grabowiec A. (red.). *Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń. Terapia i praktyka edukacji zdrowotnej. Wybrane zagadnienia*. NeuroCentrum. Lublin, 123–133.
- [10] Luszniwicz A., Słaby T. (2008): *Statystyka z pakietem komputerowym statystica PL. Teoria i zastosowania*. C.H. Beck. Warszawa.
- [11] Maciarz A. (2006): *Dziecko przewlekle chore – opieka i wsparcie*. Żak. Warszawa.
- [12] Mazur J., Małkowska-Szcutnik A., Dzielska A., Tabak I. (2008): *Polska wersja kwestionariusza do badań jakości życia związanej ze zdrowiem dzieci i młodzieży (KIDSCREEN)*. Instytut Matki i Dziecka. Warszawa.

- [13] Mokkink L.B., van der Lee J.H., Grootenhuis M.A., Offringa M., Heymans H.S.A. (2008): *Defining chronic disease and health conditions in childhood (0–18 years of age): national consensus in the Netherlands*. Eur. J. Pediatr., 167, 1441–1447.
- [14] Mydlak Z. (1993): *Funkcjonowanie młodych nauczycieli w sytuacjach szkolnych*. WSP. Opole.
- [15] Nowicka A. (2001): *Psychospołeczna integracja dzieci przewlekle chorych w szkole podstawowej*. Impuls. Kraków.
- [16] Palak Z., Chemicz D., Pawlak A. (2012): *Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej*. UMCS. Lublin, 131–144.
- [17] Pilecka W. (2011): *Zmaganie się dziecka z przewlekłą chorobą somatyczną – od radzenia sobie do transcendencji*. [w:] Antoszevska B. (red.). *Dziecko przewlekle chore – problemy medyczne, psychologiczne i pedagogiczne. Heurystyczny wymiar ludzkiej egzystencji*. AKAPIT. Toruń, 9–26.
- [18] Pilecka W., Pilecki J. (1992): *Rewalidacja dzieci przewlekle chorych i kalekich*. Wybrane zagadnienia. Kraków.
- [19] Przybysz M., Horodnica-Józwa A., Petriczko E., Wójcik K., Walczak M. (2008): *Ocena jakości życia dzieci z cukrzycą typu 1*. Endokrynol. Pediatr., 7 (2), 67–74.
- [20] Rabej M. (2012): *Statystyka z programem Statistica*. Helion. Gliwice.
- [21] Ronikier A. (2008): *Fizjologia wysiłku w sporcie, fizjoterapii i rekreacji*. Biblioteka Trenera. Warszawa.
- [22] Szczupał B. (2009): *O literaturze dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami*. Elipsa. Warszawa.
- [23] Woynarowska B., Tabak I. (2009): *Samoocena zdrowia, zachowania zdrowotne i funkcjonowanie w szkole młodzieży z chorobami przewlekłymi*. Remedium, 12, 22–23.
- [24] Woynarowska B. (2010): *Uczniowie z chorobami przewlekłymi. Jak wspierać ich rozwój, zdrowie i edukację*. PWN. Warszawa.
- [25] Woynarowska B. (2011): *Wpływ chorób przewlekłych na rozwój, zachowania i sytuację szkolną dzieci i młodzieży*. [w:] Woynarowska B. (red.). *Uczniowie z chorobami przewlekłymi. Jak wspierać ich rozwój, zdrowie i edukację*. PWN. Warszawa, 19–41.
- [26] www.men.gov.pl

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*.

RECENZJE

Tomasz JUREK*

<https://orcid.org/0000-0002-5055-9684>

**[rec.] Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik,
Eligiusz Małolepszy, Anastazja Wilczkowska,
*Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej
w wybranych krajach*, Piotrków Trybunalski 2019,
ss. 292**

Jak cytować [how to cite]: Jurek T., [rec.] *Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik, Eligiusz Małolepszy, Anastazja Wilczkowska, Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej w wybranych krajach, Piotrków Trybunalski 2019, ss. 292*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe”, t. 2, nr 3, s. 175–179.

Międzynarodowy kwartet autorów: Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik, Eligiusz Małolepszy, Anastazja Wilczkowska (kolejność podana na okładce i stronie tytułowej), przygotował wspólną monografię ukazującą systemy wychowania fizycznego we współczesnych programach szkolnych czternastu wybranych krajów z trzech kontynentów. Autorzy poddali analizie szkolną kulturę fizyczną w dziesięciu krajach europejskich (Czechy, Finlandia, Francja, Grecja, Niemcy, Norwegia, Polska, Szwecja, Ukraina, Wielka Brytania), dwóch azjatyckich (Chiny, Japonia), jednym euroazjatyckim (Rosja) oraz Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Dlaczego dokonali takiego wyboru, nie wyjaśniają szczegółowo, pisząc tylko, że w tych krajach występują interesujące tradycje w odniesieniu do realizacji treści programowych wychowania fizycznego oraz organizacji i realizacji pozaszkolnych zajęć sportowo-rekreacyjnych z dziećmi

* prof. dr hab., Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Katedra Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej i Turystyki; e-mail: t.jurek@awf-gorzow.edu.pl

i młodzieżą. Pragnęli zatem zaprezentować państwa i narody o bogatej spuściźnie historycznej z zakresu wychowania fizycznego, tworzących już w przeszłości oryginalne systemy wychowawczo-sportowe. Z tak dokonanym wyborem należy się zgodzić i zaakceptować grupę omawianych krajów.

Praca posiada charakter analityczno-przeglądowy, o czym świadczy fakt wykorzystania istniejącej literatury przedmiotu, bez wykazania nowych źródeł, chociażby drukowanych, wnoszących nowe ustalenia, aczkolwiek niektóre pozycje piśmiennictwa noszą znamiona drukowanych tekstów źródłowych. Autorzy nie dokonali takiej kwalifikacji, zapewne uznając wspomniane teksty za opracowania. Nie obniża to wysokiej oceny zastosowanej bazy bibliograficznej, która ogółem zawiera 278 pozycji. Znajdują się tam prace wydane w Polsce oraz za granicą, najstarsze z początku XX wieku. Dziwi tylko wyszczególnienie cyrylicą autorów i ich dzieł (s. 282–290, pozycje 130–278), które ukazały się w tym kręgu językowym. Stanowi to pewien problem, zwłaszcza dla młodszego pokolenia czytelników, którzy nie znają takich liter i będą mieli problem z odczytaniem nazwisk twórców i tytułów aż 149 opracowań. Ewentualnie można było przetłumaczyć ten fragment na język polski i podać w nawiasach polskie tytuły tych pozycji literatury lub zastosować polskie litery w bezpośredniej formie zapisu. Warto o tym pamiętać w kolejnych wydaniach tej skądinąd ciekawej książki, być może poszerzonej o kolejne analizowane systemy wychowania fizycznego, co z pozycji potencjalnego czytelnika proponuję.

Struktura książki nadrzędnie nawiązuje do układu problemowego, często spotykanego w pracach o profilu historycznym i przeglądowym, a wewnątrz poszczególnych podrozdziałów zastosowano porządek chronologiczny. Taką konstrukcję należy zaaprobować, uznając jej kompletność i zasadność w ujęciu treści omawianego opracowania. Pracę otwiera wstęp o charakterze metodologicznego wprowadzenia, w którym autorzy określają zakres tematyczny, wyjaśniają główne pojęcia, dokonują krótkiej oceny istniejącej literatury i wykazują znaczenie wychowania fizycznego w życiu społeczeństw. Podają, że „nadrzędnym celem badań jest wyłonienie głównych tendencji w procesie powstawania, rozwoju, specyfiki oraz ustalenia podstawowych zasad w funkcjonowaniu systemów wychowania fizycznego w różnych krajach świata”. Wyjaśniają zastosowaną konstrukcję i zapowiadają wiodące zagadnienia w poszczególnych rozdziałach. W ich opinii monografia jest adresowana przede wszystkim do nauczycieli wychowania fizycznego w szkolnictwie podstawowym, średnim i wyższym oraz trenerów, studentów i doktorantów z zakresu wychowania fizycznego. Myślę, że ten krąg potencjalnych odbiorców można rozszerzyć o studentów innych kierunków i specjalności pedagogicznych, m.in. nauczania początkowego.

Rozdział I został zatytułowany *Aktualność modernizacji systemów wychowania fizycznego w szkołach ogólnokształcących w różnych krajach świata* i stanowi podbudowę teoretyczną dla głównej części, którą tworzy rozdział II. W skali globalnej autorzy przybliżają kierunki i wyniki badań nad najważniejszymi tenden-

cjami, procesami i zjawiskami typowymi dla współczesnego wychowania fizycznego. Zestawiają programy wychowania fizycznego różnych krajów i ich wymiar godzinowy (w skali tygodnia). Przybliżają opinie uczniów na temat zajęć sportowych. Wskazują na rolę, jaką odgrywa Europejskie Towarzystwo Wychowania Fizycznego (EUPEA), oraz przywołują wciąż mało znaną *Deklarację madrycką* z 1991 roku, będącą konstytucją wychowania fizycznego, która powinna obowiązywać we wszystkich systemach szkolnych. W podsumowaniu autorzy informują, że w większości krajów świata na lekcje wychowania fizycznego przeznaczona jest 2–3 godziny tygodniowo, najwięcej (3–4 godziny) w klasach młodszych. Za największy mankament uznają prowadzenie zajęć wychowania fizycznego w młodszych klasach przez wychowawców klas, bez przygotowania specjalistycznego. To zjawisko, występujące również w Polsce, od lat spotyka się z powszechną krytyką teoretyków i praktyków wychowania fizycznego. Autorzy obserwują i definiują zjawisko „usportowienia społeczeństwa”, mające pozytywny wpływ na programy szkolne, które są coraz bogatsze w zajęcia różnych dyscyplin sportu, zwłaszcza gier zespołowych, co w ich ocenie wynika z coraz powszechniejszego przekazu medialnego i popularyzacji rekreacji ruchowej.

Jak już wspomniano, główny trzon książki stanowi najobszerniejszy, liczący aż 200 stron, rozdział II zatytułowany *Osobliwości wychowania fizycznego uczniów w różnych stronach świata*, który wyraźnie dominuje w narracji. Można się spierać z autorami o zastosowanie słowa *osobliwość*, które oznacza wyjątkowe zjawisko, dziwo, wyjątek, tymczasem w tej części ukazano narodowe systemy wychowania fizycznego i tak mógł brzmieć tytuł rozdziału. W poszczególnych podrozdziałach omówiono czternaście krajów i występujące w nich systemy wychowania fizycznego. Trudno odgadnąć klucz, jaki zastosowali autorzy, ustalając kolejność, która nie jest ani alfabetyczna, ani chronologiczna, geograficzna czy inna. Najważniejsze, że znalazły się nich cenne, bardzo rzadko spotykane w Polsce informacje na temat kształcenia w dziedzinie wychowania fizycznego w kilkunastu krajach położonych na trzech różnych kontynentach. Warto podkreślić, iż opis zawiera niezbędne dane o poszczególnych państwach oraz szeroką perspektywę historyczną, na tle której ukazano rozwój współczesnego systemu sportowego w szkolnictwie, z uwarunkowaniami społeczno-politycznymi i ekonomiczno-kulturowymi, a częściowo ze specyficznymi warunkami natury organizacyjnej, kadrowej, materialnej. Dzięki temu łatwiej zrozumieć współczesny kształt wychowania fizycznego w danym kraju, który jest pochodną wielu czynników, często zakorzenionych w przeszłości. Podobnie jak w rozdziale wcześniejszym zastosowano wnioski końcowe, przypisane tym razem z osobna do każdego podrozdziału. Może warto też było wysunąć wnioski końcowe w skali całego rozdziału, wyłaniające podobieństwa i różnice pomiędzy poszczególnymi systemami, ciekawe z komparatystycznego punktu widzenia.

Ostatni rozdział pt. *Nowatorskie systemy muzyczno-ruchowego wychowania dzieci i młodzieży szkolnej* liczy 38 stron i zawiera sześć podrozdziałów. Dotyczą

one następujących zagadnień: gimnastyki rytmicznej Emila Jaques-Dalcroze'a, koncepcji wychowania muzyczno-ruchowego Carla Orffa, metody ekspresji ruchowej Rudolfa Labana, rytmicznej gimnastyki Alfreda i Marii Knessów, choreoterapii jako metody psychofizycznego uzdrowienia dzieci i młodzieży szkolnej, zastosowania muzyki na lekcjach wychowania fizycznego w szkołach ogólnokształcących. Rozdział odbiega wprawdzie od głównego nurtu książki, wedle tak przyjętego założenia można było bowiem ukazać inne towarzyszące aspekty wychowania fizycznego, np. patriotyczne, kulturowe, militarne. Autorzy wyjaśniają, że „zaletą owych systemów jest ukierunkowanie ich na wszechstronny, psychofizyczny, estetyczny rozwój jednostki, drogą aktywizacji estetycznej, reakcji dzieci i młodzieży na oddziaływanie muzyki na ich ruchową działalność, aktualizację twórczego potencjału osobowości; kształtowanie percepcji piękna, popularyzację aktywnego sposobu życia”. Spośród wniosków końcowych warto przytoczyć ostatni, podkreślający znaczenia muzyki podczas lekcji wychowania fizycznego. Autorzy piszą, że muzyka umiejętnie połączona z ruchem (ćwiczeniami rytmicznymi, tanecznymi, ogólnorozwojowymi, gramami ruchowymi), które są stosowane na lekcjach wychowania fizycznego, realizuje funkcję intensyfikacyjną, poznawczą, relaksacyjną, dyscyplinującą oraz jest środkiem pomagającym uczniom lepiej opanować techniki wykonywania ćwiczeń fizycznych. Gdy jest odpowiednio dobrana przez nauczyciela, to efektywnie oddziałuje na uczniów i wywołuje u nich pozytywne emocje.

Rozważania autorów wieńczy ostatnia część w postaci jedenastu wniosków końcowych. W zwartej formie nawiązują do podjętego tematu i prezentują zwięzłe podsumowanie zamieszczonych w książce zagadnień. Za szczególnie ważne należy uznać stwierdzenie, że w drugiej połowie XX wieku w większości krajów świata, w porównaniu z poprzednimi okresami dziejowymi, dokonano znaczącego postępu w obszarach funkcjonowania systemu wychowania fizycznego w szkołach ogólnokształcących. W wielu państwach zostały zatwierdzone oświatowe, państwowe standardy w obszarze wychowania fizycznego, na podstawie których określono zakres kompetencji nauczyciela wychowania fizycznego. Jak konkludują, do znaczącego wzrostu roli wychowania fizycznego przyczyniły się również społeczne i lokalne organizacje sportowe. W latach 80. i 90. XX wieku większość krajów przyjęła ustawy o wychowaniu fizycznym i sporcie, które zwiększały wymiar lekcji wychowania fizycznego do 3–5 godzin tygodniowo. Autorzy nie pokusili się jednak o próbę szczegółowej oceny i porównania systemów wychowania fizycznego w poszczególnych krajach, ograniczając się do opinii, że w szeregu krajów (Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Szwecja, Niemcy, Wielka Brytania), środowisko społeczne, regionalne stowarzyszenia sportowe, instytucje ściśle współpracują ze szkołami, pomagają w organizacji zawodów i imprez sportowych, rekreacji ruchowej i turystyce.

Za autorami książkę można rekomendować zwłaszcza nauczycielom i studentom wychowania fizycznego. Jest pierwszą na polskim rynku wydawniczym

starannie opracowaną pozycją o współczesnych zagranicznych systemach (ideach, programach, treściach, skutkach) wychowania fizycznego na przykładzie czternastu krajów z trzech kontynentów. W myśl powiedzenia J.R. Kiplinga (1865–1936) – angielskiego pisarza i laureata Literackiej Nagrody Nobla – „Nie zna Anglii ten, kto zna tylko Anglię”, można stwierdzić, że poznanie innych systemów wychowania fizycznego pozwala na ich tle lepiej zrozumieć polskie dokonania w tej dziedzinie oraz z osobna każdego innego kraju.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (1/2 strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

– minimalna rozdzielczość to 300 dpi,

– dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,

– nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,

– nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,

– nie stosuje się tła innego niż białe,

– nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

– przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.

– przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczo L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chełmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:

– [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Cha-*

rakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego.* Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego.* AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 listopada 2019 (numer 2, 2020), 28 lutego 2020 (numer 3, 2020), 31 maja 2020 (numer 4, 2020).
Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktora naukowego i sekretarza redakcji:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Arkadiusz Płomiński (a.plominski@ujd.edu.pl)
Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles - in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghostwriting" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").
6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords (½ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.The following conventional symbols apply:
pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,
 dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,
 x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,
 “incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.

10. Rules for bibliographic descriptions:

a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);

- sample footnotes: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, pp. 114–119; Z. Dziubiński (ed.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, p. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z “Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [in:] A. Nowakowski (ed.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, “Kultura Fizyczna” 1956, No 3, pp. 175–177.
- sample bibliographic descriptions: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (ed.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [in:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, No 4.

b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:

- Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;

- sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej*

w Polsce [From the most recent history of physical culture in Poland], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:
<http://www.crossref.org/guestquery/>
12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 30 November 2019 (number 2, 2020), 28 February 2020 (number 3, 2020), 31 May 2020 (number 4, 2020).
The articles should be sent to the address of the editor-in-chief, scientific editor and secretary of the editorial office:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Arkadiusz Płomiński (a.plominski@ujd.edu.pl)
Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD Central Library in Częstochowa, in an electronic version.